

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย
“การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดง บ้านห้วยปาย
ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

โดย
นายยาโพ จะดีก่อย และคณะ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดง บ้านห้วยป่า
ตำบลเวียงเหนือ อำเภอป่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

โดย

นายยาโพ จะตีก้อย นักวิจัย

นายปะกู่ จะตีก้อย ผู้ช่วยนักวิจัย

นางไพศาล พุทธพันธ์ ผู้ช่วยนักวิจัย (เขียนรายงาน)

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่น ๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ในกระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มีการ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย "ผู้ที่สงสัย" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับ ครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความ ยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและ รูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของ

กระบวนการวิจัยมากกว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็น พี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และ นักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

2.1	จุดเริ่มต้นและขอบเขตของโครงการ	5
2.2	วัตถุประสงค์และขอบเขตเป้าหมาย	5
3	กระบวนการดำเนินงานโครงการวิจัย	18
3.1	เริ่มกระบวนการเขียน / กระบวนการพัฒนาโครงการ	18/19
3.2	กระบวนการดำเนินงานวิจัย (1 ปี)	20
3.3	สรุปกิจกรรมระยะที่ 1 (6 เดือนแรก)	22
3.4	สรุปกิจกรรมระยะที่ 2 (6 เดือนหลัง)	24
3.5	ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน	31
3.6	ข้อเสนอแนะของทีมงานวิจัย / ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	31/32
4	ลักษณะ ชุมชน และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองของชุมชน	34
4.1	การวางผังเครือญาติของชุมชนหัวป่า	34
4.2	ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของชุมชน	37
4.3	ผู้รู้ / ปราชญ์ชาวบ้าน	63
4.4	ลักษณะในการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน	65
4.5	ประเพณี วิถีวัฒนธรรมของชุมชน	73
5	บทสรุปและนิยาม	94
5.1	จุดแข็งในการดำเนินชีวิตของชุมชน	94
5.2	ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น	99
5.3	สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งต้องคิดถึงปัจจุบัน	101
5.4	สถานการณ์ด้านต่างๆ ของชุมชนในปัจจุบัน	102
5.5	บทสรุปส่งท้าย	105
6	บทสรุป	107

สกว.สำนักงานภาค

สารบัญ

หน้า

สารบัญ

บทคัดย่อ

ส่วนที่ 1	รู้จักโครงการวิจัย	1
ส่วนที่ 2	บริบทชุมชนมุขเซอแดงบ้านหัวปาย	5
	2.1 รู้จักชนเผ่ามุขเซอแดงโดยภาพรวม	5
	2.2 รู้จักชุมชนมุขเซอแดงบ้านหัวปาย	7
ส่วนที่ 3	กระบวนการดำเนินงานโครงการวิจัย	18
	▪ เริ่มกระบวนการเรียนรู้ / กระบวนการพัฒนาโครงการ	18/19
	▪ กระบวนการดำเนินงานวิจัย (1 ปี)	20
	▪ สรุปกิจกรรมระยะที่ 1 (6 เดือนแรก)	22
	▪ สรุปกิจกรรมระยะที่ 2 (6 เดือนหลัง)	24
	▪ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน	31
	▪ ข้อเสนอแนะของทีมวิจัย / ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	31/32
ส่วนที่ 4	ศักยภาพ ทุนเดิม และภูมิปัญญาที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน	34
	4.1 การวางกำรระเบียบของชุมชนหัวปาย	34
	4.2 ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของชุมชน	37
	4.3 ผู้รู้ / ปราชญ์ชาวบ้าน	63
	4.4 ศักยภาพในการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน	66
	4.5 ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน	78
ส่วนที่ 5	บทสรุปและวิเคราะห์ผล	94
	▪ จุดแข็งในการดำเนินชีวิตของชุมชน	94
	▪ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น	99
	▪ สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน	101
	▪ สถานการณ์ด้านต่างๆ ของชุมชนในปัจจุบัน	102
	▪ บทสรุปส่งท้าย	105
	ประวัตินักวิจัย	107

บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดงบ้านห้วยปาย เป็นความพยายามในการ “รวบรวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ของชุมชน” ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน ในการดำรงชีพตามวิถีของชาวไทยภูเขา ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงซึ่งห่างไกลและทุรกันดาร เพื่อนำข้อมูลที่รวบรวมบันทึกไว้สืบทอดต่อให้ลูกหลาน จุดประกายให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชน นอกจากนี้ข้อมูลองค์ความรู้ที่ศึกษาได้เบื้องต้น ยังจะนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนทางการพัฒนาของหน่วยงานราชการและเอกชน ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทชุมชนต่อไป ซึ่งกระบวนการวิจัยได้มีส่วนในการช่วยรื้อฟื้น กระตุ้นสำนึกและสร้างเสริมศักยภาพของชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดภูมิปัญญา

จากการวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่ “ชุมชนบนพื้นที่สูง” จะมีข้อจำกัดในการเข้าถึงการพัฒนาขั้นพื้นฐานด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ แม้ว่าจะมีการให้บริการอย่างทั่วถึงแล้วก็ตาม ดังนั้นการที่ชุมชนจะสามารถดำรงชีพ ดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งชนเผ่าให้ได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบซึ่งเป็นตัวชี้วัดความสุขที่สำคัญ คือ

- 1) ปัจจัยสี่ ซึ่งมีความจำเป็นในการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค
- 2) ภูมิปัญญา/องค์ความรู้ที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งนำมาเป็นตัวจัดการกับปัจจัยทั้งสี่ ให้เกิดประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน
- 3) ประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งคอยควบคุมการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม
- 4) มีระบบผู้นำตามธรรมชาติที่เข้มแข็ง ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำ ในการนำปัจจัยทั้งสี่ ภูมิปัญญา/องค์ความรู้ต่างๆ และประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อที่สั่งสมมาเนิ่นนาน ให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างราบรื่น

องค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้แม้จะส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงชีพมาได้ในอดีต แต่ปัจจุบันสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนมากมาย บางสิ่งมาพร้อมกับการพัฒนาและหรือมาพร้อมกับสื่อด้านต่างๆ ส่งผลให้ในปัจจุบันชุมชนมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ โดยมีการผสมผสานระหว่างสิ่งใหม่เข้ากับสิ่งเก่าซึ่งสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

(ส่วนที่ 1)

รู้จักโครงการวิจัย

หลักการและเหตุผล

ลุ่มน้ำปาย คือพื้นที่ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ลุ่มน้ำปายถือเป็นแหล่งต้นน้ำทางธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัด เพราะเป็นลุ่มน้ำหลักเพื่อใช้อุปโภค บริโภค และใช้เพื่อการเกษตรกรรม ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่จึงมีอิทธิพลที่อาจจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพและปริมาณของทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่นด้วย (ดิน พืชพรรณ สัตว์ป่า ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ฯลฯ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อปริมาณ และคุณภาพของแหล่งน้ำ

ลุ่มน้ำปายเปรียบเสมือนเป็นบ้านหรือที่พักพิงอาศัยของชุมชนมากมายหลายกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่ม ได้แก่ ชุมชนกะเหรี่ยง มูเซอ ลีซอ และไทยใหญ่

การตั้งถิ่นฐานชุมชนกระจัดกระจายห่างไกล และส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายและมติ ครม. รวม 570 หมู่บ้าน การสนับสนุนการพัฒนาของรัฐเพื่อให้บริการต่าง ๆ ทำได้ยาก ด้วยมีข้อจำกัดในด้าน พรบ. ป่าไม้ ความห่างไกลและทุรกันดาร ชุมชนเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของประชากรที่ยากจนที่สุดของประเทศไทย เป็นชุมชนที่การบริการต่าง ๆ เข้าไม่ถึง ขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดบริการด้านสาธารณสุข ไม่มีไฟฟ้า การพัฒนาช่วงที่ผ่านมา ได้มีหน่วยงานทั้งจากภาครัฐ และเอกชนหลายหน่วยงาน เข้าไปให้ความช่วยเหลือ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการให้บริการพื้นฐานจะครอบคลุมทุกอำเภอและตำบลก็ตาม แต่เนื่องจากการคมนาคมที่ไม่สะดวก ทุรกันดารและห่างไกล ทำให้ประชาชนไม่สามารถไปรับบริการได้ทั่วถึงทุกพื้นที่

จากสภาพปัญหาและข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้หลายชุมชนต้องดูแลตัวเอง ชุมชนบ้านหัวปาย ต.เวียงเหนือ อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชนเผ่าลาหู่ญี หรือ มูเซอแดง เป็นอีกชุมชนหนึ่ง ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ซึ่งเข้าไม่ถึงบริการต่าง ๆ จากหน่วยงานรัฐ เพราะชุมชนอยู่ห่างจากตัวอำเภอปาย การคมนาคมไม่สะดวก ไฟฟ้าไม่มี การบริการทางด้านสาธารณสุขจะลงสู่ชุมชนเป็นบางครั้ง ชุมชนมีวิถีชีวิตอยู่มาได้โดยอาศัยความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม การมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกันมานาน

เมื่อกระแสทุนนิยมเริ่มบุกหนักถึงบนดอย โดยมาในรูปแบบการท่องเที่ยว หรือการพัฒนาต่าง ๆ สิ่งแปลกปลอมเข้ามาในชุมชน ส่งผลให้มีการนำพาสิ่งแปลกใหม่เข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้นตามลำดับ ประกอบกับบางปีชุมชนได้ผลผลิตหลักจากไร่ คือ ข้าว ไม่เพียงพอต่อการบริโภคและการยังชีพ ส่งผลให้มีเยาวชนหนุ่มสาวบางส่วนจำเป็นต้องออกหางานทำในต่างถิ่น เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และทุกครั้งที่เยาวชนหนุ่มสาวกลับสู่ชุมชน มักจะนำพาสิ่งแปลกใหม่จากภายนอกติด

ตามมาด้วย โดยเฉพาะการมาในรูปแบบของการแต่งกายที่เปิดเผยมากเกินไป ซึ่งกลุ่มผู้นำชุมชนมีความเป็นห่วงกับการเปลี่ยนแปลงของคนรุ่นใหม่ จึงคิดที่จะรวบรวมองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีมาแต่บรรพบุรุษ เก็บข้อมูลบันทึกรักษาไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอดสู่คนรุ่นหลังต่อ และสร้างความตระหนักให้ชุมชนเห็นความสำคัญ และร่วมกันฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมบางอย่างที่เริ่มจะจางหายไป ซึ่งในชุมชนยังมีผู้รู้อยู่ และสามารถถ่ายทอดได้ รวมทั้งเก็บข้อมูลรวบรวมไว้เพื่อเผยแพร่ให้กับคนนอกหมู่บ้าน หรือ หน่วยงานต่าง ๆ ได้นำข้อมูลไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับชุมชนต่อไป

คำถามวิจัย

ในขณะที่ชุมชนเข้าไม่ถึงบริการต่าง ๆ จากรัฐ อะไรที่เป็นจุดแข็งสำหรับชุมชนในการดำเนินชีวิต และสามารถอยู่รอดมาได้หลายชั่วอายุคนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และชุมชนจะตั้งรับกับกระแสการรุกรานจากภายนอก ที่เข้ามาในรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ประเพณีวัฒนธรรม ความมั่นคงทางอาหาร รวมทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้จากอดีต ถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาปัญหา ผลกระทบเชิงลบ ที่จะส่งผลต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนในอนาคต รวมทั้งแนวทางในการป้องกันแก้ไขที่เหมาะสมกับชุมชน
3. เพื่อใช้องค์ความรู้เป็นฐานข้อมูลในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ต่อไป

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และตระหนักถึงความสำคัญในองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่
2. ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน เพื่อความยั่งยืน
3. ได้ชุดข้อมูลองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนอย่างแท้จริง

ขอบเขตพื้นที่วิจัย

บ้านหัวปาย หมู่ 4 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ระยะเวลาในการวิจัย

ระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้นรวม 22 เดือน (รวมขยายเวลา) ดังนี้

- ระยะเวลาดำเนินกิจกรรม เม.ย. 47 – มี.ค. 48 (12 เดือน) ระยะเวลาดำเนินการจริงตามสัญญา
- ขยายเวลาครั้งที่ 1 มี.ค. 48 – ก.ค. 48 (4 เดือน) ค้างกิจกรรมฟื้นฟูการเย็บผ้า, กิจกรรมฟื้นฟูภูมิปัญญาการจักสาน
- ขยายเวลาครั้งที่ 2 ก.ค. 48 – ม.ค. 49 (6 เดือน) ปรับแก้รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

1. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยปาย
2. สถานีอนามัย บ้านเมืองน้อย
3. ตัวแทนชุมชน

ทีมวิจัยหลัก

1. นายยาโพ	จะดีก่อย	ปู่เหล็ก บ้านห้วยปาย	(นักวิจัย)
2. นายปะกู	จะดีก่อย	กรรมการหมู่บ้านห้วยปาย	(ผู้ช่วยนักวิจัย)
3. นางไพโรศา	พุทธพันธ์	โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม	(ผู้ช่วยนักวิจัย)

ทีมวิจัยชุมชน

1. นายโกก้วย	ตอคอ	ปู่จอง บ้านห้วยปาย
2. นายยาคะ	แอบิ	หมอยาสมุนไพร
3. นายจะลอ	จะดีก่อย	ฝ่ายการศึกษา
4. นายจะแส	พะยะมณี	ฝ่ายพัฒนา
5. นายจะนู	แอพู	ลาส่อ
6. นายยะฟู	จะดีก่อย	กรรมการ
7. นางนาญ	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
8. นางนาบิ้วย	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
9. นางนาพะ	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
10. นางนามิเต้	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
11. นางนะโก่	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
12. นางนากอ	จะอุ้ย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
13. นายสัมพันธ์	แปรงจิงตา	ครู ศสช. บ้านห้วยปาย

กระบวนการดำเนินการวิจัย ระยะเวลา 1 ปี

กระบวนการทำงาน ช่วงที่ 1

- 1.1 สร้างความเข้าใจกับชุมชน กำหนดประเด็นในการจัดเก็บข้อมูลที่ชุมชนสนใจ แบ่งบทบาทหน้าที่ในการจัดเก็บข้อมูล รวมทั้งจัดเตรียมเครื่องมือ และวิธีการจัดเก็บข้อมูลอย่างง่ายเหมาะกับชุมชน
- 1.2 ประชุมประจำเดือนของทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยชุมชน
- 1.3 สัมภาษณ์ผู้รู้ (เก็บข้อมูลเชิงลึก) และเก็บรวบรวมภาพถ่ายต่าง ๆ
- 1.4 วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมด เพิ่มเติม – แก้ไข และจัดเก็บข้อมูลเขียนรายงานความก้าวหน้า ระยะ 6 เดือนแรก

กระบวนการทำงาน ช่วงที่ 2

- 2.1 ผู้รู้ในชุมชนร่วมกันวางแผนงานตามปฏิทินของชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ในรอบ 1 ปี
- 2.2 อนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ในรอบ 1 ปี

กระบวนการทำงาน ช่วงที่ 3

- 3.1 เวทีเผยแพร่ข้อมูลที่รวบรวมได้เป็นองค์ความรู้ชุมชน เสนอผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ได้ทราบ
- 3.2 สรุป / ประเมินผล และรวบรวมผลการวิจัยทั้งหมดให้เป็นรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

(ส่วนที่ 2)

บริบทชุมชนมุขเซอแดงบ้านหัวปาย

2.1 รู้จักชนเผ่ามุขเซอแดงโดยภาพรวม

ประวัติความเป็นมา

คำว่า มุเซอ เป็นคำภาษาไทยใหญ่ คนไทยเรานำมาใช้เรียกชนชาวเขาเผ่าหนึ่งที่เรียกตนเองว่า “ลาหู่” มุเซอในความหมายของคนไทย หมายถึง มุเซอดำ (ลาหู่ณะ) มุเซอแดง (ลาหู่ณี) และมุเซอกุ้ย หรือ มุเซอเหลือง (ลาหู่ซี)

ถิ่นกำเนิดของมุเซออยู่ใกล้เขตแดนประเทศธิเบต แล้วจึงอพยพเคลื่อนย้ายไปทางตอนใต้ของยูนนาน ภายหลังชนเผ่ามุเซอมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มชนเชื้อชาติโล ๆ ซึ่งก็มาจากทิเบต และอพยพไปอยู่ทางใต้ของประเทศจีน จะเห็นได้ว่ามีลักษณะบางสิ่งบางอย่างที่คล้ายกับชนเผ่าลีซอและอีเก้อ

ภาษาพูดของมุเซอจัดอยู่ในตระกูลจีนทิเบต มีลักษณะเป็นภาษาคำโดด ไม่มีเสียงพยัญชนะสะกด แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มภาษาลาหู่ณะ ภาษาไทย เรียกว่า มุเซอดำ (ลาหู่ณี) ไทยเรียก มุเซอแดง (ลาหู่ซี) ไทยเรียกว่า มุเซอเหลือง และในการติดต่อสื่อสารระหว่างมุเซอกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งอีเก้อ ลีซอ จีนฮ่อ มักจะใช้ภาษาลาหู่ณะ มุเซอดำ (ลาหู่ณะ) เป็น ภาษากลาง

การแบ่งกลุ่ม

มุเซอแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม กลุ่มใหญ่ 2 กลุ่มแรกคือ มุเซอดำ และมุเซอแดง กลุ่มเล็ก 2 กลุ่มหลังคือ มุเซอณี หรือมุเซอกุ้ย และมุเซอเซเหลง การแบ่งเป็น 4 กลุ่มย่อยเช่นนี้ เป็นการแบ่งแต่เพียงคร่าว ๆ ตามความแตกต่างเพียงผิวเผินในเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาและการแต่งกาย แต่ในทางภาษาศาสตร์แล้ว ภาษามุเซอดำ มุเซอแดง มุเซอเซเหลงใช้พูดติดต่อกันได้ ยกเว้น ภาษามุเซอกุ้ย เท่านั้นที่ใช้พูดติดต่อกับมุเซอกลุ่มอื่นไม่ได้ มุเซอดำ เรียกตนเองว่า ลาหู่ณะ อาจกล่าวได้ว่าเป็นมุเซอกลุ่มดั้งเดิมที่อพยพมาจากทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมียนมาร์ และยูนนาน

มุเซอแดงน่าจะถือได้ว่าเป็นสาขาที่แตกต่างจากมุเซอดำ เรียกตนเองว่า ลาหู่ณี ที่เรียกว่ามุเซอแดงนั้นมีความหมาย 2 ประการ คือหมายถึงแถบสีแดงผืนผ้าของผู้หญิง หรืออาจหมายถึงพรานป่าก็ได้

มุเซอณี หรือ มุเซอเหลือง ซึ่งคนไทยและไทยใหญ่ เรียกว่า มุเซอกุ้ย เป็นกลุ่มมุเซอที่มาจากทางใต้ แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม คือ มุเซอชินะตอ มุเซอชีอะดอะกะ ทั้ง 2 กลุ่มนี้อยู่ทางใต้ของยูนนาน อีก 2 กลุ่ม คือ มุเซอชีบาหลา และ มุเซอชีบาเกี้ยว อาศัยอยู่ในรัฐเชียงตุง รัฐฉานในเมียนมาร์ และในประเทศไทย

มุเซอเนเล เรียกตนเองว่า นะเหมียว มาแต่ครั้งที่ยังตั้งหลักแหล่งอยู่ในขุนนานและเพิ่งมาเรียกตนเองว่า มุเซอเนเล ก็เมื่ออพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย คนไทยเรียกขานเผ่านี้ว่า มุเซอคำ โดยดูจากลักษณะการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสีดำ

มุเซอเนเลในประเทศไทยมี 3 กลุ่ม คือ มุเซอพะคอ มุเซอนะมือ และมุเซอมะเหลาะ (มะลอ)

ระบบทางสังคม / สถาบันครอบครัว

โครงสร้างทางสังคมของมุเซอ ประกอบด้วย หน่วยเบื้องต้น 2 หน่วย คือ ครอบครัวและหมู่บ้าน ครอบครัวมุเซอยึดถือแบบพัวเดียวเมียเดียว แต่บางครั้งถ้าครอบครัวมีขนาดเล็ก เพราะมีสมาชิกน้อยเกินไป ไม่อาจทรงตัวทางเศรษฐกิจ หรือประกอบพิธีทางศาสนาได้ตามลำพัง ก็อาจจะไปอยู่ร่วมกับครอบครัวอื่นที่เกี่ยวข้องเป็นญาติกันได้ ส่วนในระดับหมู่บ้าน มุเซอมีลักษณะทางสังคมที่ผูกพันกันอย่างหลวม ๆ แต่ละครัวเรือนมีอิสระมาก สามารถแยกตัวออกจากหมู่บ้านได้ตลอดเวลา ยกเว้นกรณีที่ยังมีพันธะเรื่องการแต่งงานหรือ เรื่องหนี้สินที่มีต่อเพื่อนบ้าน

ระบบเครือญาติ

มุเซอมีการสืบตระกูลทางฝ่ายแม่ ตัวอย่างที่สนับสนุนความคิดเช่นนี้ได้แก่ การที่เด็ก ๆ ตั้งแต่เกิดมาก็อาศัยอยู่ในครอบครัวของฝ่ายแม่จนกระทั่งแต่งงาน (ถ้าไม่ยอมลงไปสร้างบ้านเรือนใหม่)

ผู้ชายแต่งงานแล้วก็ต้องออกจากบ้านไปอยู่บ้านภรรยา แต่เป็นที่สังเกตว่าผู้ชายมุเซอแดงเมื่อแต่งงานไปเป็นชาย และลูกเขยให้ฝ่ายพ่อแม่ไปอยู่ด้วย ประมาณ 1-2-3 ปี และอาศัยอยู่กับครอบครัวของภรรยาตามประเพณีแล้วมักจะเกิดเหตุกับฝ่ายพี่น้องของภรรยา ต้องลงไปอยู่บ้านเพื่อแยกตัวไปสร้างบ้านเรือนใหม่ โดยจะสร้างบ้านและจัดหาพื้นที่ในการสร้างบ้านเอง เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมก็มักจะเข้าร่วมกับญาติทางฝ่ายสามี และไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับญาติทางฝ่ายภรรยาเท่าใดนัก ฝ่ายสามีจะเป็นผู้สืบตระกูลแทนเมื่อบิดามารดาของตนเสียชีวิต

มุเซอมีชื่อที่ใช้เรียกกันเพียงชื่อแรกชื่อเดียว ไม่มีแซ่ หรือ นามสกุล สำหรับผู้ที่มีนามสกุลนั้น มีใช้อยู่ เพราะว่ามีผู้เข้าไปตั้งให้ มีคติของมุเซอกล่าวไว้ว่า **“มุเซอทุกคนจะต้องช่วยเหลือผู้อื่นที่ต้องการความช่วยเหลือ เพราะเป็นญาติพี่น้องกัน ไม่ว่าจะเด็ก หรือ ผู้ใหญ่”** จึงทำให้ดูเหมือนว่าทั้งหมู่บ้านเป็นญาติพี่น้องกันหมด แม้จะเป็นญาติใกล้ชิดที่มีได้ร่วมบิดามารดาเดียวกัน ก็นับถือเป็นญาติทั้งสิ้น ลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติเช่นนี้ ก่อให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่เสมอ แนวความคิดเรื่องการนับญาติเช่นนี้ยังทำให้ระบบเครือญาติขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ จากนับถือญาติภายในครอบครัวเรื่อยไป จนถึงลูกพี่ลูกน้องทั้งจากฝ่ายพ่อและแม่ ลูกของลูก ลูกของลูกพี่ลูกน้อง ตลอดจนขึ้นไปจนถึงนับญาติในช่วงอายุที่นับลงถึงลูกหลานในอนาคตอีกช่วงอายุหนึ่งลงมา โดยนัยนี้ บางครั้งก็เป็นปัญหาสำหรับบางครัวเรือน ต้องแยกย้ายตัวออกไปจากหมู่บ้าน เพราะความที่มีญาติที่ต้องคอยให้ความช่วยเหลืออยู่มากจนไม่อาจแบกภาระการช่วยเหลือที่ยากจนได้ตลอดไป

ระบบความเชื่อ

ความเชื่อของมุเซอเป็นทั้งแบบที่นับถือพระเจ้าผู้อื้อชาผู้สร้างโลก และในเวลาเดียวกันก็มีความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดาด้วย เขาเชื่อว่ามีพระเจ้าองค์หนึ่งผู้ทรงสร้างโลกและมนุษย์ขึ้น พระเจ้าผู้สร้างโลกของมุเซอที่นับถือเป็นพระบิดามีพระนามว่า “กือซา” เขามีความเชื่อว่าพระเจ้าของพวกเขาคือผู้สร้างความดีทั้งมวล

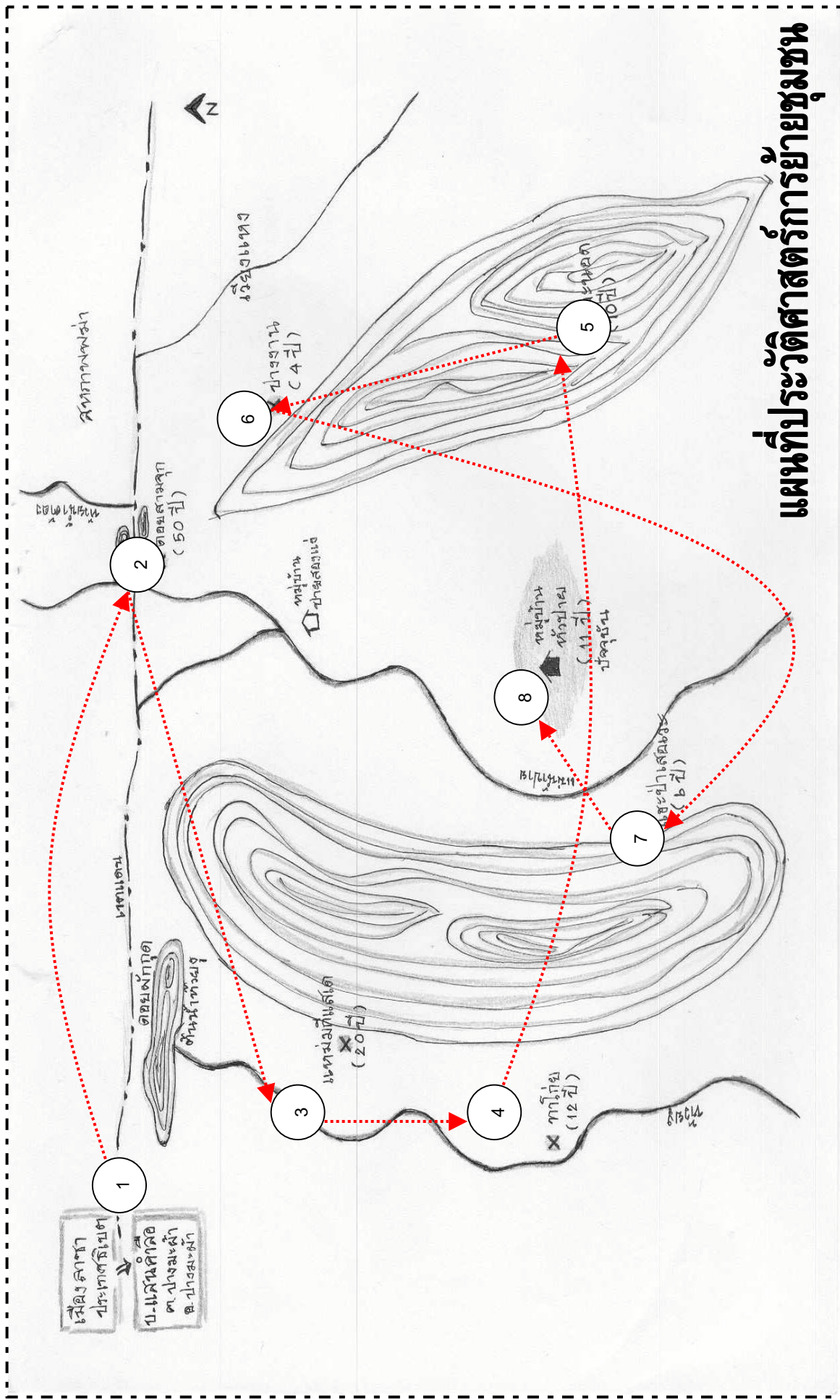
อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากพระเจ้าแล้วยังมีความเชื่อในภูติผีวิญญาณอันได้แก่ ผีเรือน ผีประจำหมู่บ้าน ผีป่า ผีพายุ ผีฟ้า ผีไร่ ผีนา ผีป่า ผีดอย ผีเจ้าที่ ผีพ่อ ผีแม่ เป็นต้น ทั้งนี้ความเชื่อต่าง ๆ ยังมีการเล่าสืบทอดเป็นนิทานมากมาย

2.2 รู้จักชุมชนมุเซอแดงบ้านหัวปาย

๘ แผนทีประวัติศาสตร์การย้ายชุมชน

1. ชามูเซอแดงดั้งเดิมได้อาศัยอยู่ที่ **เมืองลาซา ประเทศทิเบต** แต่เนื่องจากสถานการณ์ช่วงนั้นเกิดสงครามทะเลาะกับประเทศจีนมีเหตุการณ์ข่มขืนลูกเมียชามูเซอแดง มีการแย่งชิงอาณาเขตกัน ชามูเซอแดงจึงตัดสินใจอพยพโยกย้ายหนีมาอยู่ที่ประเทศไทย ที่ บ้านแสนคำลือ อ.ปางมะผ้า และบางส่วนอพยพไปอยู่ที่ประเทศลาว
2. เมื่อชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่บริเวณ **บ้านแสนคำลือ** แต่ปรากฏว่าทำมาหากินลำบาก การเพาะปลูกไม่ดี เนื่องจากอากาศเย็นจัด อีกทั้งพื้นที่ทำกินไม่เพียงพอต่อประชากรที่อพยพมา จึงเกิดแนวคิดที่จะหาพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น ทำให้บางส่วนย้ายจากบ้านแสนคำลือ มายังพื้นที่ ดอยสามจุก ซึ่งปัจจุบันยังมีชามูเซอแดงเหลืออยู่ที่บ้านแสนคำลือ
3. **ดอยสามจุก** เป็นบริเวณพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาใกล้หัวน้ำต้อในประเทศพม่า ชาวบ้านทั้งหมดอยู่ในพื้นที่ประมาณ 50 ปี จึงทำการย้ายมายังพื้นที่ที่ชาวบ้านเรียกว่า แหม่มกีแสเด สาเหตุที่ทำการย้ายจากดอยสามจุก เนื่องจากมีปัญหาด้านการคมนาคม เดินทางหากินลำบาก ชื่อของลำบาก เช่นเกลือ อีกทั้งมีปัญหาชายแดนจึงเกิดความกลัว พื้นที่ยังคงมีปัญหาด้านการเกษตรเช่นเดียวกับบ้านแสนคำลือ
4. จากดอยสามจุกชาวบ้านก็ทำการย้ายมาอยู่ บริเวณ **อ.ปายในปัจจุบัน** แต่ย้ายไปหลายพื้นที่ดังนี้

4.1 บริเวณแหม่มกีแสเด อ.ปาย เป็นบริเวณที่มีต้นไม้สี่แสนอยู่เยอะ ลักษณะคล้ายต้นไม้แดง ชาวบ้านจึงเรียกพื้นที่เช่นนั้น ชาวบ้านได้อาศัยในพื้นที่นี้เป็นเวลา 20 ปี ก่อนที่จะทำการย้ายไปยังทาโก้ย สาเหตุที่ทำการย้าย เนื่องจากบริเวณแหม่มกีแสเดอยู่ใกล้ริมทางหลวงที่ใช้ในการเดินทาง ทำให้เกิดอันตรายโดยเฉพาะมีคาราวานชาวจีนจิปัลดำนานจำนวนมาก ชาวบ้านในหมู่บ้านถูกฆ่า ทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัยจึงย้ายมายังพื้นที่ทาโก้ย

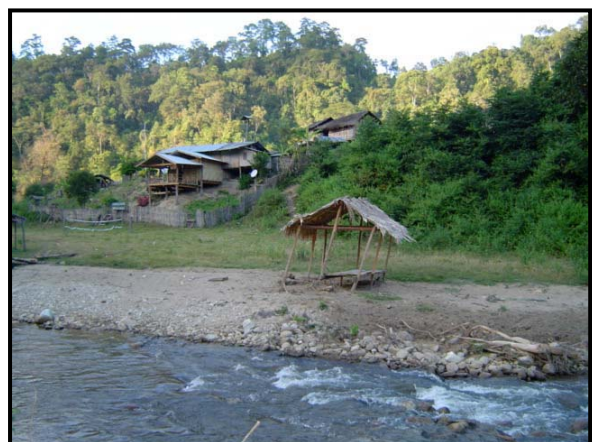
4.2 บริเวณทาโก้ย คำว่า “ทาโก้ย” แปลว่า “น้ำตกเสียงดัง” ลักษณะภูมิศาสตร์ที่ตั้งจึงอยู่ใกล้น้ำตกบริเวณห้วยงู ชาวบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นเวลา 12 ปี ก่อนทำการอพยพ เนื่องจากเกิดโรคมาลาเรีย มีคนตายในหมู่บ้าน จึงเกิดความกลัว อีกทั้งชาวมูเซอภัยที่อาศัยอยู่ทางด้านเหนือบริเวณห้วยงูเกิดทะเลาะกับชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ปลายน้ำห้วยงู เนื่องจากทำให้ดินน้ำเสียหาย ดังนั้นเมื่อโครงการสามหมื่นได้เข้ามาพัฒนาในพื้นที่จึงแก้ไขปัญหา ทำการต้อนรับชาวมูเซอทั้งหมดออกจากบริเวณห้วยงู ให้มาอยู่ที่บริเวณป่ามะนอด

4.3 บริเวณป่ามะนอด เป็นบริเวณที่หนาแน่นด้วยต้นไม้ชนิดหนึ่งผลรับประทานได้ ลักษณะพื้นที่เป็นสันคอย อาศัยอยู่บริเวณนี้เป็นเวลา 10 ปี ก่อนที่จะทำการย้ายไปยังพื้นที่ปางงาน สาเหตุที่ทำการย้าย เนื่องจากโครงการหลวงฯ เสนอให้ไปรับจ้างทำการปลูกป่า เช่นไม้สน โดยต้องทำการย้ายหมู่บ้านทั้งหมดไปอยู่ที่บริเวณปางงานซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกป่า โดยได้ค่าจ้างวันละ 16-17 บาท หากเป็นผู้ชายที่แข็งแรงมีกำลังดี จะได้ค่าแรงวันละ 19 บาท

4.4 บริเวณปางงาน ชาวบ้านอาศัยในพื้นที่เป็นเวลา 4 ปี ก่อนที่จะทำการย้ายมายังพื้นที่สะเปาเสอเว สาเหตุที่ทำการย้ายเนื่องจาก หลังจากที่ทำการรับจ้างปลูกป่าปรากฏว่า รายได้น้อยไม่พอกิน จึงย้ายออกทั้งหมู่บ้านมาอยู่ที่บริเวณสะเปาเสอเว

4.5 บริเวณสะเปาเสอเว (ภาษามูเซอ เป็นชื่อของดอกบัวตอง) ชาวบ้านอยู่ในพื้นที่ทั้งหมดจำนวน 6 ปี ก่อนที่จะทำการย้ายสาเหตุเนื่องจากโครงการสามหมื่นได้เข้ามาสำรวจพื้นที่อยู่อาศัย ผลปรากฏว่าพื้นที่ไม่เหมาะสม ไม่เป็นระเบียบ อีกทั้งแคบและเล็กไม่เพียงพอ จึงทำการสำรวจพื้นที่บริเวณอื่นใกล้เคียง ทำให้ต้องทำการย้ายมาอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน ณ ริมน้ำปาย

4.6 ปัจจุบันอยู่อาศัยในพื้นที่ริมฝั่งน้ำปาย นับจนถึงปี พ.ศ.2548 (รวมระยะเวลา 11 ปี) ปัจจุบันยังคงมีพื้นที่เพาะปลูกบางส่วนอยู่ในบริเวณพื้นที่ท่าโก้ย ผู้นำคนแรกชื่อ นายจะหย่อน จะดีก้อย ลีนสุดหน้าที่เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2548 เนื่องจากมีอายุมากแล้วไม่สามารถเดินทางเข้าร่วมประชุมได้สะดวก ผู้นำคนที่สอง คือ นายปะญู จะดีก้อย เริ่มปฏิบัติหน้าที่ต่อจากผู้นำคนแรกในเดือนกุมภาพันธ์ 2548 เนื่องจากเป็นคนหนุ่มสุขภาพแข็งแรงสามารถเดินทางไปประชุมในที่ต่างๆ ได้สะดวกกว่า (ให้ข้อมูลนายยาโพ จะดีก้อย/พ่อเผ่าयाกะ แอบิ และชาวบ้านหัวปาย วันที่ 2 มี.ค.48)

คณะกรรมการหมู่บ้าน

1. นายปะญู	จะดีก้อย	ผู้นำหมู่บ้าน
2. นายยาโพ	จะดีก้อย	ผู้ช่วย
3. นายยะฟู	จะดีก้อย	ผู้ช่วย
4. นายจะหยี	จะดีก้อย	ฝ่ายปกครอง
5. นายยาอะ	แอบิ	ฝ่ายปกครอง
6. นายจะหา	จะดีก้อย	ฝ่ายพัฒนา
7. นายจะแส	พะยะมะหนี	ฝ่ายพัฒนา
8. นายจะลอ	จะดีก้อย	ฝ่ายการศึกษา
9. นายจะลี	แอ้ทอ	ฝ่ายการศึกษา
10. นายแดง	จะเสอ	ฝ่ายสาธารณสุข
11. นายโก๋ก้วย	จะโจ	ฝ่ายสวัสดิการ

ข้อมูลประชากรบ้านหัวปาย (สำรวจวันที่ 18 พฤศจิกายน 2547)

จำนวนประชากรรวม	122	คน
- ชาย	66	คน
- หญิง	56	คน
จำนวนหลังคาเรือน	29	หลังคาเรือน
จำนวนครอบครัว	29	ครอบครัว
ประชากรนับถือศาสนา	พุทธ/ผี	
อาชีพ	ทำไร่, เลี้ยงสัตว์, หาของป่า	
สัตว์เลี้ยง	หมู, วัว, ควาย, ไก่, เป็ด	
ทรัพยากรป่าไม้	ไม้สน, ไม้ก่อ, ไม้ซาง, ไม้บง	

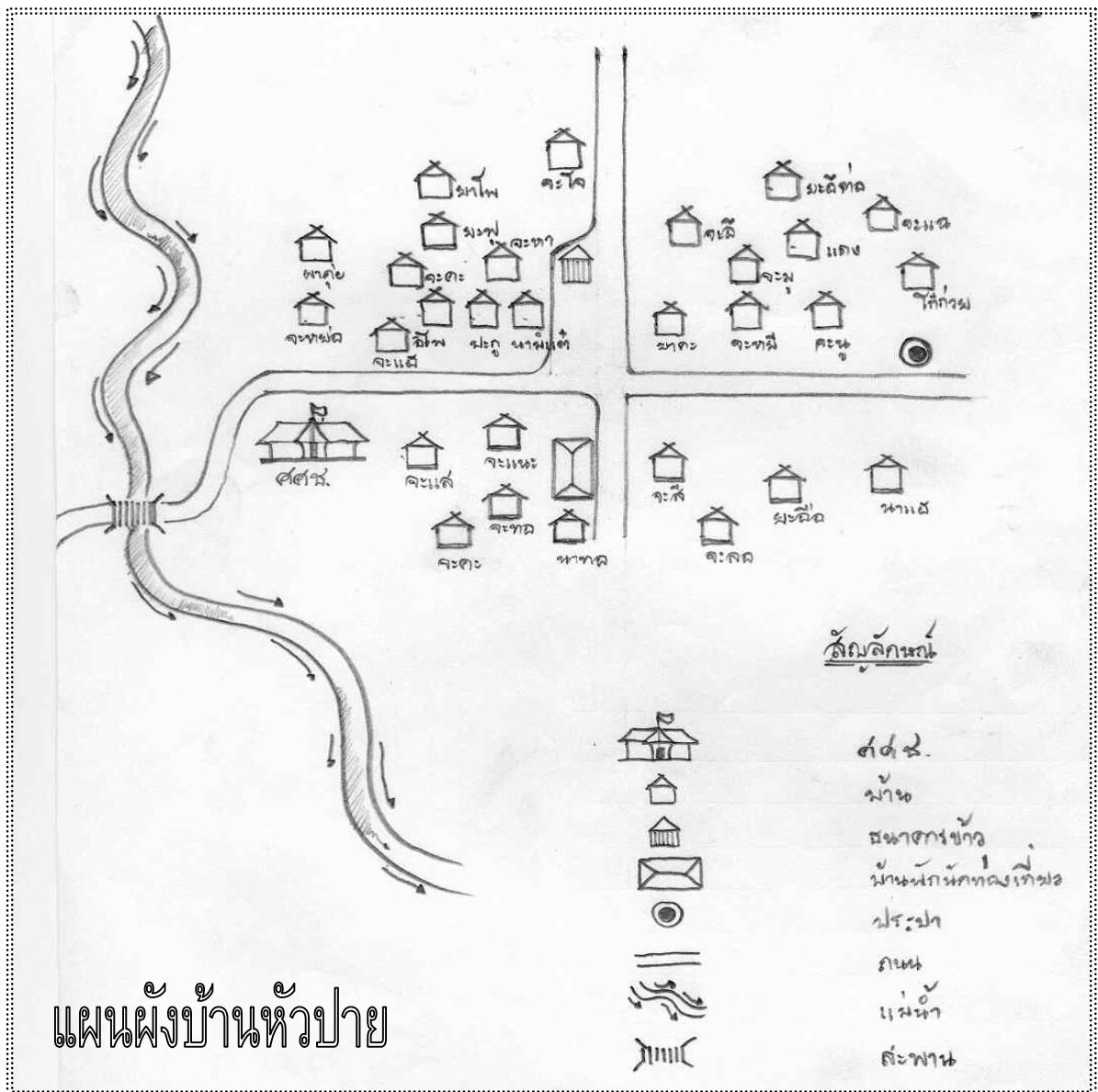
สัตว์เลี้ยงที่เป็นรายได้ให้กับชุมชน

- หมู 115 ตัว,
- วัว 65 ตัว,
- ควาย 17 ตัว

การก่อตั้งหมู่บ้าน

แรกเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านจะต้องมีบุคคลสำคัญ 3 ท่าน คือ **ปู่เหล็ก** **ปู่ทอง** **ลาสอ** “**ปู่เหล็ก**” มีบทบาทสำคัญในการทำเครื่องมือทางการเกษตรให้แก่ทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน เนื่องจากในอดีตไม่มีถนน การคมนาคมไปมาลำบากกระยะทางไกลและสิ้นเปลืองเวลามืด 1 อันใช้เวลาเดินทาง 2 – 3 คืน ดังนั้นจึงทำใช้กันเอง “**ปู่ทอง**” มีบทบาทด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน “**ลาสอ**” ทำหน้าที่คล้ายกับครู คอยอบรมสั่งสอนเยาวชนให้ปฏิบัติตนในครรลองที่ถูกต้อง ผู้นำชุมชนที่สำคัญทั้ง 3 คนจะมีสัญลักษณ์ คือ “**ตุ่งขาว**” ปักไว้หน้าบ้านเป็นสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกว่า เป็นคนศักดิ์สิทธิ์ มีตำแหน่งที่สำคัญตามความเชื่อของชุมชน สามารถทำพิธีกรรมต่าง ๆ ให้กับชุมชนได้

จำนวนประชากรแยกตามอายุ/เพศ

อายุ	ชาย	หญิง	รวม
0 – 3 ปี	2	5	7
4 – 6 ปี	7	11	18
7 – 15 ปี	15	4	19
16 – 25 ปี	20	17	37
26 – 50 ปี	20	17	37
51 ปีขึ้นไป	2	2	4
รวม	66	56	122

หมายเหตุ : สำรวจเมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ.2547

ปฏิทินมูเซอ

มูเซอไม่มีปฏิทิน ในอดีตการนับเดือนนับวัน ชาวมูเซอแดงจะดูที่ดอกไม้ออกตามฤดูกาลต่าง ๆ เช่น หากจะดูวันกินวอปีใหม่ว่าใกล้ถึงหรือยังนั้น จะสังเกตจาก “ดอกท้อ” เพราะดอกท้อจะบานในช่วงปีใหม่ หรือไม้ผลต่าง ๆ เป็นต้น

ปฏิทินปีของชาวมูเซอแดง ในรอบ 1 ปี เรียกว่า “เตคอด” (คอด หมายถึง ปี) รายละเอียดดังนี้

1. มูกอด	7. พะกอด
2. หย่อคอด	8. นูกอด
3. หมอกอด	9. ล่างคอด
4. จ๊ะคอด	10. ท่องลาคอด
5. ฟั้นคอด	11. ลอคอด
6. หวะคอด	12. ซีคอด

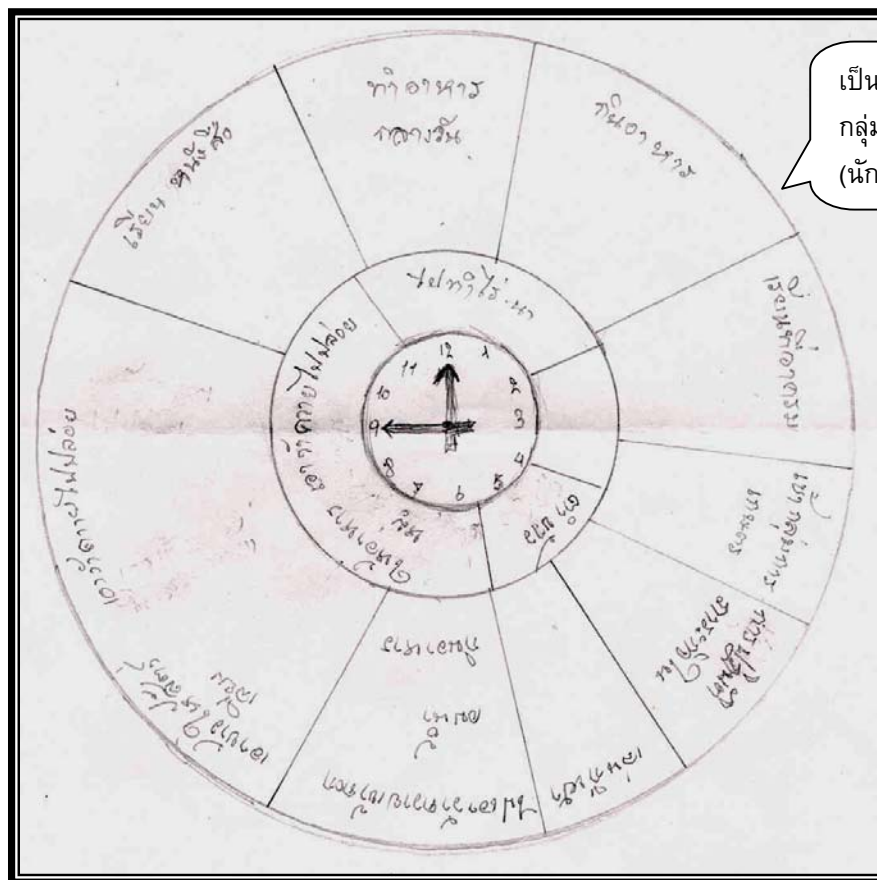
ปฏิทินวัน ปฏิทินวันของชาวมูเซอแดง มี 12 วัน

ภาษาไทยเรียก “วัน” ภาษามูเซอเรียก “นี”

ภาษาไทย (วัน)	ภาษามูเซอ (นี)	ความหมาย
1. วันมั่ว	1. มูนี	วันมั่วเป็นวันสไล ไม่ค่อยดี
2. วันแพะ	2. หย่อนี	เป็นวันไม่ดีแล
3. วันลิง	3. หมอดนี	เป็นวันดี ปลุกอะไรก็มีกำไรมาก
4. วันไก่	4. จ๊ะนี	เป็นวันหาไม่ได้ อย่า ไม่ดีแล
5. วันหมา	5. ฟั้นนี	เป็นวันไม่ดี ไปไหนไม่ได้กินอะไร
6. วันหมู	6. หวะนี	เป็นวันเดินทางเหนื่อย ไม่ดีแล
7. วันหนู	7. พะนี	เป็นวันปลุกข้าวดีมาก
8. วันวัว	8. นูนี	เป็นวันล้มหลังไม่ดี
9. วันเสือ	9. ล่านี	เป็นวันแรงดีมาก เลี้ยงผีเลี้ยงต่าง ๆ ดีมาก
10. วันกระต่าย	10. ท่องล่านี	เป็นวันเพิ่มดีมาก
11. วันพญานาค	11. ลอนี	เป็นวันเงินทองดีมาก
12. วันงูเล็ก	12. ซีนี	เป็นวันตาย ไม่ดีแล

กิจกรรมประจำวัน

วัน	ลำดับที่	กิจกรรมหรืองาน	ช่วงเวลา	เวลาที่ใช้
14 ค่ำ (ก่อนวัน ศีล 15 ค่ำ)	1	● คำข้าว	05.00 - 6.00 น.	1 ชั่วโมง
	2	● ให้อาหารหมู	06.00 – 06.30 น.	30 นาที
	3	● เอาวัวควายไปปล่อย	06.30 – 07.50 น.	1 ชั่วโมง 20 นาที

เป็นกิจกรรมของ
กลุ่มคนวัยผู้ใหญ่
(นักศึกษาทางไกล)

กองทุนชุมชน

1. ธนาคารข้าว ได้รับสนับสนุนจากโครงการคอยสามหมื่น มีข้าวเปลือก 100 กว่าถัง เป็นเงินจำนวน 5,000 บาท มีไว้สำหรับซื้อข้าว และให้กู้ยืม ผู้ดูแลบัญชี คือ นายยะฟู จะดีก่อย และคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นหลัก บางปีที่ข้าวไม่พอกินสามารถกู้ยืมเป็นข้าว ยืม 4 ถัง คืนกลับมา 5 ถัง บางครอบครัวยืมเป็นเงิน ให้ยืมรายละเอียดไม่เกิน 500 บาท คัดดอกเบี้ย ร้อยละ 5 บาท ต่อ เดือน ปัญหาที่พบ คือ ชุมชนบางส่วนได้แยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ คือ หมู่บ้านปายสองแ่ง ชุมชนมีการแบ่งข้าวให้ครั้งหนึ่งไปด้วย เพราะเวลาขีมนไปแล้วไปตั้งหมู่บ้านไกลเอาคืนไม่ได้

ชาวบ้านนำข้าวเก็บไว้ที่
ธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน

2. สหกรณ์ ได้รับสนับสนุนจาก
ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน
อำเภอปาย ศสช.แม่ฟ้าหลวง “บ้านหัว
ปาย” จำนวน 4,000 บาท ให้มาเมื่อ
ปี พ.ศ. 2546 จำนวน 2,000 บาท
ปัจจุบันมี 4,000 กว่าบาท ใช้ในการ
ซื้อของมาขายในหมู่บ้าน เช่น น้ำมัน
ปลากระป๋อง ปลาหู ส่วนใหญ่เป็น
ของกินในหมู่บ้าน ปัญหาที่พบ คือ
ไปซื้อมาขายไม่ได้ โดยเฉพาะฤดูฝน

เนื่องจากเส้นทางคมนาคมลำบาก เดินทางไกล ถ้าไรได้ไม่คุ้มค่าน้ำมันรถ หรือ รายได้ไม่คุ้มราย
จ่าย ส่วนใหญ่จะซื้อของมาขายเมื่อเส้นทางการคมนาคมสะดวก เช่น ในช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ของ
ชุมชน ซื้อกันทั้งหมู่บ้าน ประมาณ 10 วันของที่นำมาขายก็จะหมดเนื่องจากมีทุนน้อย ไม่
สามารถนำมาขายจำนวนมากได้

3. กองทุนยา ของสมเด็จย่า แรกให้ 2,400 บาท ให้เป็นตัวยาล้วนนำมาขาย ปัจจุบันมีเงิน 2,500 บาท
ยาซื้อจากสถานีอนามัยบ้านเมืองน้อย และอ.ปาย ปัญหาที่พบ คือ ยาซื้อมามากใช้ไม่หมดยาจึงหมด
หมดอายุก่อน ยาที่หมดอายุสามารถแลกคืนได้ ผู้ดูแลกองทุนยา คือ นายยะฟู จะดีก้อย ซึ่งเป็น อสม.
และนายแดง จะเสอ ยาที่ใช้มากในปี 2541 – 2543 คือ ยา
พาราเซตามอล (เพราะมีจำนวนผู้ติดเชื้อมาก) ใช้ปีละ 5,000
เม็ด หลังจากนั้นปริมาณการใช้ได้ลดลงเหลือปีละ 1,000 เม็ด
ต่อปี ยาที่ซื้อมาขายส่วนใหญ่ คือ ยาแก้ไอ ยาแก้แพ้ ยา
เคลือบกระเพาะอาหาร

รายได้ของชุมชน

รายได้ของชุมชนไม่สามารถเฉลี่ยได้ เพราะรายได้ไม่
สม่ำเสมอ มีการขายผลผลิตได้เฉพาะบางครั้งเท่านั้น เมื่อมีความ
จำเป็นจึงมีการขายสัตว์เลี้ยง สัตว์ที่เลี้ยงในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่
เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคและจำหน่ายเป็นรายได้ของครัวเรือน เมื่อจำ
เป็นต้องการใช้เงินก็จะขายให้พ่อค้าที่บ้านเมืองน้อย อ.ปาย จ.
แม่ฮ่องสอน และ อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ รับจ้างเกษตร และอื่น
ๆ ดังนี้

- รายได้หลัก มาจากการขายสัตว์เลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย หมู

- วัว/ควาย ราคา ประมาณ 5,000 – 7,000 บาท ตัวใหญ่ราคาสูงสุดประมาณ 10,000 บาท ส่วนใหญ่จะขายในช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ วัว ปี 2547 ขายไปประมาณ 10 ตัว ราคาขึ้นอยู่กับขนาดของสัตว์ การขายพ่อค้าจากเมืองปายและเวียงแหงจะเข้ามาซื้อเอง บางครั้งหากได้งูออกไปให้จะได้ค่าสูงต่างหาก เงินที่ได้มานำมาซื้อเครื่องนุ่งห่มช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ วัวเป็นรายได้หลัก ทำรายได้ให้มากที่สุด แต่บางบ้านจะไม่มีวัว
 - หมู ตัวเล็กประมาณ 10 กิโลกรัม ราคา 700 – 800 บาท ส่วนใหญ่ซื้อไปเลี้ยง ตัวใหญ่ 30 – 40 กิโลกรัม ราคา 2,000 – 3,000 บาท ชาวบ้านแถบเมืองน้อยและเวียงแหงจะซื้อไปฆ่ากินเอง เงินที่ได้ชาวบ้านจะนำไปซื้อพริก เกลือ ของใช้ในบ้าน หรือของอื่น ๆ ที่ขาดแคลน
- รายได้รอง
- ข้าว ราคาถึงละ 50 บาท ปี 2547 ขายไปจำนวน 200 – 300 ถัง เพราะข้าวเหลือค้างปีมาก ไม่ได้ขายทุกหลังเรือน จะเฉพาะหลังคาเรือนที่เหลือมากเท่านั้นจึงจะขาย
 - พืชผักเกษตร หากมีเวลาชาวบ้านจะนำไปขาย เมื่อเวลาไปเยี่ยมหาลูกหลานที่เรียนอยู่บ้านเมืองน้อย เมื่อไปจะนำพืชผักติดไปด้วยเพื่อไม่ให้ไปกลับตัวเปล่า ผักที่นำไปขาย ได้แก่ แตง ผักกาด ในอดีตแตงราคาถูกละ 10-20 บาท ปัจจุบันกิโลกรัมละ 5 บาท รายได้เมื่อขายไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไป รายได้ต่อครั้งประมาณ 150 บาท หากเอาใส่รถจักรยานยนต์ไปจะมีรายได้ประมาณ 200-300 บาท ซึ่งดูจะคุ้มกว่า แต่หากจำเป็นก็จะขายเพื่อให้มีรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น
 - เปิดเทศ ราคาตัวละ 100 บาท ขายกันในหมู่บ้าน สาเหตุที่ขายเนื่องจากเปิดเทศกินจุ คนเผ่าคนแก่มีความเชื่อไม่กินเปิด เพราะในอดีตไม่เคยเห็นจึงไม่กล้ารับประทาน ปัจจุบันยังมีความเชื่อนี้อยู่
 - ตีมีด รายได้ดี มีดใหญ่ราคาอันละ 150 - 200 บาท มีดงอ 100 – 150 บาท ขึ้นอยู่กับขนาด หากเป็นคนรู้จักหรือ เพื่อนฝูงจะให้ฟรี มีดทำงานหรือมีดผ่อาจ จะนำไปขายที่เวียงแหง เมืองน้อย ส่วนในหมู่บ้านไม่ขาย ตีให้ฟรีโดยปู่เหล็ก นายยาโพ จะดีก้อย เป็นผู้ตีให้ ทุกปีต้องตีเหล็กให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน คราวเรือนไหนไม่มีจะตีให้ใหม่ บางคราวเรือนเคยตีให้แล้วก็จะได้ซ่อมให้ ในแต่ละปีสมาชิกแต่ละครัวเรือนจะนำข้าวมาให้เป็นการแลกเปลี่ยน ตีมีด ปีละ 10,000 บาท รับจ้างตีให้ครั้งละ 1,000 – 2,000 บาท นิยมทำในช่วงถางไร่
 - เย็บผ้า ได้แก่ ย่าม ราคาใบละ 200 – 250 บาท, สร้อยผูกข้อมือ เส้นละ 10 บาท ขายให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติต่าง ๆ จะขายได้ครั้งหนึ่ง
 - รับจ้างทำงานก่อสร้าง ที่หมู่บ้านจัดสรรกุลพันธวิ ใน จ.เชียงใหม่ แบบอยู่ประจำ ปัจจุบันมีผู้ไปทำงานจำนวน 9 คน รายได้วันละ 100 - 140 บาท รายได้นำมาซื้อรถจักรยานยนต์แล้วส่งกลับมาไว้ที่บ้านให้ทางบ้านใช้ พอถึงเวลาตีข้าว-แบกข้าวเยาวชนที่ออกไปทำงาน ก็จะกลับมาช่วย และกลับมาช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย คือ มีการย้อมผม

แดง เจาะหู เจาะจมูก การแต่งตัวเปลี่ยนไป แต่อุปนิสัยความประพฤติอย่างอื่นยังคงเหมือนเดิม เพราะคนเฒ่าคนแก่สั่งสอน อยู่ในวิถีชีวิตร่วมกันตั้งแต่เด็ก จนถึงก่อนออกไปทำงาน และรักในการเป็นคนมุข

- รับจ้างทำงานการเกษตร ในช่วงฤดูกาล ได้แก่ เก็บลำไย ส่วนใหญ่ไปรับจ้างเพราะต้องการสิ่งของชิ้นใหญ่ ๆ เช่น รถจักรยานยนต์ รายได้เฉลี่ยต่อคน ประมาณ 5,000 – 6,000 บาท ในแต่ละปี จะมีผู้ออกไปเก็บลำไยประมาณ 20 คน
- การท่องเที่ยว
 - กรณีที่มาเที่ยวโดยไกด์ทัวร์จากบริษัทนำเที่ยวในเมืองปาย รายได้ต่อหัวหน้านักท่องเที่ยว คนละ 20 – 30 บาท ต่อ ครั้ง (เป็นค่าอาหาร) ชาวบ้านอาศัยได้ขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ปี 2547 มีกลุ่มทัวร์มาประมาณ 3 กลุ่ม
 - กรณีที่มาเที่ยวโดยผ่านชุมชน ซึ่งนาน ๆ จะมาครั้งหนึ่ง โดยผ่านมาทางโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม หรือ บริษัทนำเที่ยว จอโกะ อีโคเทรค อัตราบริการที่ชุมชนกำหนด ได้แก่

- ค่าบ้านพัก	50	บาท	ต่อ	คืน	ต่อ	คน
- ค่าอาหาร	50	บาท	ต่อ	คน	ต่อ	มื้อ
- ค่านำเที่ยว	100	บาท	ต่อ	คน	ต่อ	วัน

รายได้ต่อครั้ง ประมาณ 2,000 – 3,000 บาท ขึ้นอยู่กับจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง
- ร้านค้าหมู่บ้าน เป็นร้านค้าเล็ก ๆ ขายในบ้าน ออกไปซื้อโดยรถจักรยานยนต์ที่ อ.ปาย มีกำไรเล็กน้อย ซื้อมาเพื่อให้ได้ใช้กันเล็ก ๆ น้อย ๆ ร้านค้าในชุมชนมี 2 ร้าน คือ นายแดง จะเสอ และนายปะภู จะดีก่อย
- อินู หรือ ต้นไม้กวาด ชาวบ้านจะเริ่มเก็บต้นไม้กวาดเดือนกุมภาพันธ์ บริเวณป่ารอบๆหมู่บ้าน วิธีการทำ นำต้นไม้กวาดมาตากแดดประมาณครึ่งวันในช่วงที่แดดจัด จากนั้นทำการตัดดอกที่ติดก้านออก ให้เหลือเพียงก้านดอก (อินู) จากนั้นจะทำการเด็ดก้านดอกออกเพื่อมัดรวมเป็นมัดใหญ่ นำไปซังกิโลขายให้กับพ่อค้าชาวลิซุ ที่จะเข้ามารับซื้อสองอาทิตย์ต่อครั้ง ราคาที่พ่อค้ารับซื้อคือกิโลกรัมละ 12 บาท สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ทำเป็นไม้กวาดขายเองแต่ขายเพียงก้านดอกหญ้า เนื่องจากเสียเวลาในการทำและการขนส่งลำบาก อีกทั้งไม่มีตลาด ผู้ที่สามารถทำไม้กวาดได้ในหมู่บ้านมีเพียง 2 คน คือ จะล่อ จะดีก่อย และจะโจ แอบิ ซึ่งได้ไปเรียนจากกลุ่มคริสตจักรที่บ้านน้ำของ

ภาวะหนี้สิน

ภายในหมู่บ้านมีจำนวนผู้เป็นหนี้รายละ ส่วนใหญ่กู้ยืมรายละ 100 – 200 บาท เท่านั้น เงินที่กู้ยืม คือ เงินจากกองทุนเงินออมหมู่บ้าน(ธนาคารข้าว) นายจะหา จะดีก่อย เป็นผู้ดูแลให้กู้ยืมเพียงผู้เดียว

(ส่วนที่ 3)

กระบวนการดำเนินงานโครงการวิจัย

โครงการวิจัย “การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดงบ้านห้วยปาย” ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการวิจัยที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องกับโครงการทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การพัฒนาโครงการ การดำเนินการวิจัยในแต่ละช่วง และการวิเคราะห์ผลการดำเนินงานวิจัย โดยเน้นการทำงานเป็นกลุ่มและทำงานเป็นทีม ทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้กำหนดช่วงเวลาในการวิจัยไว้ 3 ช่วง คือ ช่วงแรก เป็นการศึกษาบริบทชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน ค้นหาปราชญ์หรือผู้รู้ องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรม ความมั่นคงทางอาหาร เพื่อทราบถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อการดำรงวิถีชีวิต ในขณะที่ชุมชนเองกลับไม่สามารถเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ จากภาครัฐเท่าที่พึงมีได้ แต่กลับส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเมื่อสถานการณ์วงกว้างเริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ชุมชนเองมีมาตรการตั้งรับและปรับตัวกับกระแสการพัฒนาต่าง ๆ ที่ถาโถมเข้าสู่ชุมชน ซึ่งเนื้อหาในช่วงแรกนี้จะแสดงถึง ศักยภาพและปัญหาที่กระทบต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งข้อมูลที่ได้ในช่วงแรกนี้จะถูกนำมาเป็นฐานในการกำหนดทางเลือกหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการในช่วงที่ 2 ซึ่งจะในช่วงปฏิบัติการในการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา และเสริมสร้างศักยภาพเดิมที่มีอยู่ และในช่วงสุดท้าย เป็นการวิเคราะห์ผลของกิจกรรมที่ได้ทำมาทั้งหมดว่า สามารถตอบคำถามวิจัยและบรรลุวัตถุประสงค์โครงการหรือไม่ ด้วยปัจจัย/เงื่อนไขใดบ้าง รวมถึงการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมต่อชุมชนอื่น ๆ หรือชุมชนปิดในลักษณะเดียวกันนี้ ขณะนี้โครงการวิจัยได้ดำเนินการวิจัยมาถึงช่วงสุดท้ายแล้ว รวมระยะเวลา 1 ปี และได้ขยายเวลาออกไปอีก 10 เดือน รวม 22 เดือน (มีนาคม 2547 – มกราคม 2549)

เริ่มกระบวนการเรียนรู้

เวทีเริ่มแรกก่อนที่จะมีโครงการวิจัย “การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดงบ้านห้วยปาย” นี้ ได้เกิดเวทีเล็ก ๆ ในชุมชน 3 – 4 ครั้ง ซึ่งเป็นเวทีพูดคุยระหว่างทีมงานของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน นักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่ ผู้นำและสมาชิกชุมชนบ้านห้วยปาย เน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ชุมชนตระหนักในปัญหา วิเคราะห์ปัญหา และสาเหตุแห่งปัญหา และค้นหาทุน

เดิมที่มีอยู่ เพื่อได้ทางเลือกสำหรับแก้ปัญหา และให้งานวิจัยตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เดิมทีมีวิจัยตั้งใจให้กระบวนการวิจัยออกมาในรูปแบบของวิจัย “ไทบ้าน” ซึ่งชุมชนเป็นผู้วิจัยเป็นหลัก เพื่อเน้นให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญในกระบวนการดำเนินงาน และมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน

กระบวนการพัฒนาโครงการ:

มีการพัฒนาโครงการในระดับชุมชน ดังนี้

- 1) ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2546 มีข้อเสนอ โดย Node เข้าพื้นที่เพื่อศึกษาชุมชนเบื้องต้น และแสวงหาผู้สนใจที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือ พบว่าเป็นชุมชนที่น่าสนใจ ซึ่งคงความเป็นชนบท และดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายสอดคล้องและสอดคล้องกับธรรมชาติ

จากการไปพัฒนาโครงการครั้งนี้ได้ไปร่วมกับทีมประเมินผลโครงการ “การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน” ทำให้มีเวลาในการพูดคุยกับชาวบ้านน้อย และเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านส่วนมากจะไปอยู่ค้างคืนที่นา จะเหลือ

เพียงเด็กและชาวบ้านบางส่วนที่คอยต้อนรับทีมประเมินเท่านั้น จึงได้พูดคุยกับนายยาโพ จะติگوی ผู้ช่วยผู้นำหมู่บ้าน เป็นปูเหล็กที่ชาวบ้านนับถือและเป็นอีกคนหนึ่ง ใน 4 หรือ 5 คน ที่สามารถอ่านออกเขียนได้ เรื่องที่สนใจอยากศึกษาซึ่งนายยาโพ ได้เสนอไว้คือเรื่อง **ของประเพณีความเชื่อของชนเผ่ามูเซอแดงซึ่งรวมไปถึงการประกอบพิธีกรรม** โดยมีเหตุผลว่า “อยากจะทำหนังสือเผยแพร่ประเพณีดั้งเดิมนี้ให้กับลูกหลานมูเซอแดงเองและยังรวมไปถึงการเผยแพร่ให้กับ

คนนอกหมู่บ้านด้วย” เพราะรู้สึกว่าการสืบทอดให้กับลูกหลานมีน้อยลงจากแต่ก่อน เช่นการเป่าเซาสัตว์ ประกอบการเต้นจะคี จะมีก็แต่ผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้นที่เป่าได้ เป็นต้น

ในการพูดคุยครั้งนี้ นายยาโพจะติโก้จะนำไปพูดคุยกับลูกบ้านอีกครั้งเพื่อร่วมแสดงความคิดเห็นและ

หาทีมวิจัย จากนั้นจะติดต่อมาอีกครั้งซึ่งทาง Node ได้ให้เอกสารและที่อยู่ของ Node ไว้

2) ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 14-15 พฤศจิกายน 2546

Node พร้อมทีมพี่เลี้ยงในพื้นที่เข้าไปพัฒนาโครงการในชุมชน โดยมีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้านประมาณ 25 คน เพื่อประเมินความต้องการของชุมชน ในการแก้ไขปัญหา หรือรักษาสิ่งดี ๆ ในชุมชนไว้ ชุมชนพูดคุยและมอบหมาย

ให้คุณพรศาล พุทธพันธ์ ผู้ประสานงานโครงการท่องเที่ยวโดยชุมชน โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม จ.แม่ฮ่องสอน เป็นตัวแทนเขียนเอกสารเสนอโครงการวิจัยและเป็นผู้ช่วยนักวิจัย โดยทางทีม Node จะช่วยเป็นที่ปรึกษาในการเขียนเอกสารเสนอโครงการวิจัย

3) หลังจากนั้น มีการติดต่อประสานงานระหว่าง ทีมวิจัยชุมชน กับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2 ครั้ง เพื่อหารือในรายละเอียดของกระบวนการจัดการงานวิจัย การจัดทีม การดึงการมีส่วนร่วม บทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ในเบื้องต้น โดยมีมติ ดังนี้

- ให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัย พี่เลี้ยงเป็นผู้ช่วยนักวิจัย ซึ่งการจัดการนั้นจะเป็นแบบ “วิจัยไทบ้าน” ของอีสาน ที่เน้นตัวองค์ความรู้ (ภูมิปัญญา) เพื่อการสื่อสารสู่สังคม เป็นอันดับแรก การพัฒนาคน และกระบวนการแบบชาวบ้าน เป็นลำดับต่อมา
- เน้นการบันทึกด้วยภาพถ่าย เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีชีวิต วิธีการผลิต ภูมิปัญญา ที่คนสามารถอยู่กับป่า ใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างยั่งยืน

กระบวนการดำเนินงานวิจัย ระยะเวลา 1 ปี (เมษายน 2547-มีนาคม 2548)

กระบวนการวิจัย เน้น กิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นผู้ออกแบบ ดำเนินการเองเป็นหลัก (ใช้ภาษาของตนเอง) พี่เลี้ยง (ผู้ช่วยนักวิจัย) จะเป็นเพียงผู้เติมเต็ม สร้างความเข้าใจในบางเรื่อง เท่านั้น

เน้นการดำเนินงานผ่านกลุ่มผู้หญิง เด็กและเยาวชน และผู้รู้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้มีกิจกรรมเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม โดยช่วยกัน จัดทำปฏิทิน “ของกินจากป่าในรอบ 1 ปี” การเก็บตัวอย่างพืชอาหาร วิเคราะห์ข้อมูล เสนอข้อมูล แก่ผู้เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลแวดล้อมอื่น ๆ ที่ชุมชนร่วมกัน

คิด และสร้างสำนึกร่วมในการหวงแหนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องโดยผ่านกระบวนการวิจัย เพื่อให้เกิดความตระหนัก รักและหวงแหน เมื่อได้เห็นสิ่งที่มีคุณค่าในชุมชนที่ค้นพบร่วมกัน ในส่วนของหน่วย

งานที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่อาจไม่ค่อยสำคัญนักในสายตาของชาวบ้าน เพราะพื้นที่อยู่ห่างไกล หน่วยงานไม่สนใจ ชาวบ้านยังไม่เห็นความสำคัญของคนข้างนอก เพียงอยากรวบรวมสิ่งดี ๆ ของชุมชน แล้วนำเสนอผู้อื่นให้ได้ก่อน

สรุปกระบวนการระยะที่ 1(6 เดือนแรก) ระหว่างเดือนเมษายน – กันยายน 2547

การดำเนินงานตามแผนกิจกรรม ช่วงที่ 1 (เมษายน – กันยายน) ทีมวิจัยหลัก ยึดรูปแบบการจัดกิจกรรมอิงตามปฏิทินเชิงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก การดำเนินงานจึงไม่เป็นไปตามแผนงานเดิมที่กำหนดไว้

กระบวนการเริ่มจาก การสัมภาษณ์ ผู้รู้(เก็บข้อมูลเชิงลึก) เก็บรวบรวมภาพถ่าย ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน ประเพณีวัฒนธรรม ความมั่นคงทางอาหาร ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และมีการดำเนินกิจกรรมไปพร้อม ๆ กับกิจกรรมการอนุรักษ์ ป่าไม้ และสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ในช่วงแรกนี้ด้วย โดยได้ปรับงบประมาณส่วนหนึ่งสำหรับกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นมาเหล่านี้

สิ่งที่พบหลังจากการดำเนินงานวิจัยในระยะที่ 1 คือ (1) ชุมชนมีการตื่นตัวในด้านการอนุรักษ์ ป่าไม้ และสืบทอดประเพณีศิลปวัฒนธรรม ที่ใกล้จะสูญหายให้มีการสืบทอด และนำกลับมาใช้ใหม่ เช่น การรื้อฟื้นกฎระเบียบเก่า การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า 1 กิโลเมตรรอบหมู่บ้าน ปรับวิถีการดำเนินชีวิต ด้านการดูแลสุขภาพ (พัฒนาหมู่บ้าน ทำคอกเลี้ยงสัตว์ภายในหมู่บ้านเป็นสัดส่วนได้แก่ หมู วัว ควาย เป็ด) เพื่อความสะดวกเป็นระเบียบของชุมชน เจริญหูเจริญตาแก่ผู้มาเยือน (2) การคมนาคมค่อนข้าง

ยากลำบาก เมื่อมีงบประมาณสนับสนุนจากส่วนต่าง ๆ ชุมชนจึงมีการตื่นตัวในการให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ส่งผลให้งานวิจัยช่วงแรกในระดับชุมชนเกิดการปฏิบัติจริงตามไปด้วยค่อนข้างมาก (3) ภายใน

ชุมชนเกิดความสัมพันธ์ ความสามัคคีในหมู่สมาชิกภายในชุมชนมากขึ้นระหว่างคนรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่า ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันผ่านกิจกรรมของงานวิจัยมากขึ้น (4) ได้ชุดข้อมูลเบื้องต้นที่จะใช้เป็นฐานข้อมูลในการดำเนินกิจกรรมในช่วงที่ 2 ต่อไป

กิจกรรมการดำเนินงานระยะที่ 1 (6 เดือนแรก) ระหว่างเดือนเมษายน – กันยายน 2547

กิจกรรมที่ 1 เวทีการประชุมทบทวนกฎระเบียบต่างๆของชุมชน

วันที่ 7 กรกฎาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 30 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 2 เวทีถอดบทเรียนการทำอุปกรณ์การเกษตร (การตีเหล็กใช้ในการเกษตร การฝึกตีเหล็ก และการพิสูจน์เนื้อเหล็ก)

วันที่ 25 กรกฎาคม 2547 ผู้เข้าร่วมจำนวน 28 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 2

กิจกรรมที่ 3 เวทีประชุมสรุปทบทวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าของชุมชน

วันที่ 2 สิงหาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 28 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 4 เวทีประชุมการเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพร

วันที่ 10 สิงหาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 28 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 5 เวทีประชุมการเรียนรู้การทอผ้าและ ชุดประจำเผ่าของมูเซอแดง

วันที่ 18 สิงหาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 24 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 5

กิจกรรมที่ 6 กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พิธีกรรมที่สำคัญต่างๆของชุมชน และวิธีการถ่ายทอด

วันที่ 10 กันยายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 2 คน ณ บ้านใหม่-หัวไคร้

กิ่ง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่

กิจกรรมที่ 7

กิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน

วันที่ 15 กันยายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 32 คน ณ บ้านห้วยปาย

กิจกรรมที่ 8

ประชุมการเลี้ยงผีน้ำและผีดอย

วันที่ 19 กันยายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 29 คน ณ บ้านห้วยปาย

กิจกรรมที่ 9

กิจกรรมเรียนรู้วิธีการดูกระดูกไก่

วันที่ 23 กันยายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 32 คน ณ บ้านห้วยปาย

ระยะที่ 2 (6 เดือนหลัง) ระหว่างเดือนตุลาคม 2547 – มีนาคม 2548

กิจกรรมที่ 1 เวทีประเพณีการกินข้าวใหม่

วันที่ 28 ตุลาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 29 คน ณ บ้านห้วยปาย

วัตถุประสงค์ เพื่อสืบทอดประเพณีให้ลูกหลานได้เข้าใจ เห็นความสำคัญ และเกิดจิตสำนึกสืบทอดประเพณีต่อไปในอนาคต

กระบวนการ/ขั้นตอน

1. ลาสื่อและชุมชนได้กำหนดวันในการจัดงานตามประเพณีของชาวมูเซอแดง และได้ส่งข่าวถึงกลุ่มเยาวชนที่ออกไปทำงานในเมืองให้กลับบ้าน
2. ระหว่างทำพิธีกรรมได้เล่าความเป็นมาถึงขั้นตอนของพิธีกรรมประเพณีต่างๆ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงผลที่จะเกิดขึ้น หากไม่มีการสืบทอดแก่กลุ่มเยาวชนและสมาชิกชุมชนต่าง ๆ

1. ชาวบ้านมาร่วมประกอบพิธีกินข้าวใหม่
2. เริ่มทำพิธีจุดเทียน
3. ประกอบพิธีกรรม
4. ชาวบ้านกินข้าวใหม่ร่วมกัน

5. มีการเป่าแคน เพื่อความสนุกสนาน
6. กินข้าวใหม่เสร็จ ต่างมัดมือให้กัน เป็นเสร็จพิธี
7. ข้าวแกงที่ชาวบ้านนำมาร่วมทำพิธี

กิจกรรมที่ 2 เวิร์กช็อปข้อมูลเพิ่มเติมก่อนจัดทำเป็นรายงานความก้าวหน้า ระยะที่ 1

วันที่ 16 พฤศจิกายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 12 คน ณ บ้านหัวปาย

วัตถุประสงค์ เพื่อเก็บข้อมูลรายงานความก้าวหน้าระยะที่ 1 ในประเด็นที่ตกหล่นเพิ่มเติม เนื่องจากกิจกรรมที่ได้ดำเนินมาในระยะที่ 1 ทีมวิจัยหลักในชุมชน เน้นไปที่การปฏิบัติการจริง มากกว่าการทำบันทึก จึงทำให้ขาดข้อมูลในรูปของเอกสาร

กระบวนการ/ขั้นตอน

ดำเนินการประชุมกับกลุ่มทีมวิจัยชุมชนในช่วงเวลาว่างคืนในประเด็นที่ตกหล่น ซึ่งได้แก่ องค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนพึ่งตนเองได้

กิจกรรมที่ 3 ศึกษาฐานสมุนไพร วันที่ 7 พฤศจิกายน 2547

ผู้เข้าร่วม จำนวน 2 คน ณ บ้านป่าซาง อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน

วัตถุประสงค์ เพื่อเรียนรู้สูตรการผสมยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคต่างๆ

กระบวนการ/ขั้นตอน

1. ในกิจกรรมนี้ผู้เข้าร่วมเป็นผู้นำชุมชน คือ ปู่เหล็ก ได้เดินทางไปเรียนรู้เรื่องสมุนไพรต่างหมู่บ้านซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน
2. ปู่เหล็กนำความรู้ที่ได้รับกลับมาทดลองทำในหมู่บ้าน เสาหาพืชสมุนไพรในป่าที่หายาก และหว่านไกลชุมชนนำมาปลูกใกล้บริเวณหมู่บ้าน เพื่อสะดวกในการนำมาใช้

กิจกรรมที่ 3

กิจกรรมที่ 4 ศึกษาฐานเพื่อเก็บข้อมูลด้านพิธีกรรม วันที่ 7-8 พฤศจิกายน 2547

ผู้เข้าร่วม จำนวน 2 คน ณ บ้านห้วยถ้ำ ต.เมืองนะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

วัตถุประสงค์ เพื่อเรียนรู้การสืบทอดพิธีกรรม จากผู้นำที่มีความชำนาญกว่ายังต่างหมู่บ้านซึ่งเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน

กระบวนการ/ขั้นตอน

1. ในกิจกรรมนี้ผู้เข้าร่วมเป็นผู้นำชุมชน คือ ปู่เหล็ก ได้เดินทางไปเรียนรู้ด้านการสืบทอดพิธี

กรรมของชนเผ่ามูเซอแดงยังต่างหมู่บ้านซึ่งเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน

2. ปู่เหล็กนำความรู้ที่ได้รับกลับมาถ่ายทอดในกลุ่มผู้นำด้านพิธีกรรมแก่ “ลาสอ” เพื่อให้การทำพิธีกรรมยังคงดำรงขั้นตอนครบถ้วนและเคร่งครัด และทำนายได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

กิจกรรมที่ 5 เวทีผู้รู้ในชุมชนร่วมกันวางแผนตามปฏิทินของชุมชน

วันที่ 16-17 กุมภาพันธ์ 2548 ผู้เข้าร่วม จำนวน 23 คน ณ บ้านห้วยปาย

เป้าหมาย เพื่อวางแผนกิจกรรมช่วงที่ 2 และเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

กระบวนการ/ขั้นตอน

1. เกริ่นนำเรื่องการทำงานวิจัยสิ่งที่ดำเนินการมาและสิ่งที่ต้องแก้ไขจากช่วงแรก
2. แจกแผนงานกิจกรรมทั้งหมดในช่วงที่ 2
3. ซ่อมข้อมูลที่ขาดเพิ่มเติม ในส่วนที่ถูก Comment พร้อมเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

กิจกรรมที่ 6 เตรียมกิจกรรมฟื้นฟูและสืบทอดการ

เย็บชุดมูเซอแดง

วันที่ 2-4 มีนาคม 2548 ผู้เข้าร่วม จำนวน 11 คน ณ บ้านห้วยปาย

วัตถุประสงค์ เพื่อวางแผนในเตรียมความพร้อม ด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเย็บชุดมูเซอ วิทยากร รวมทั้งจำนวนผู้เข้าร่วมที่สนใจ

กระบวนการ/ขั้นตอน

1. จัดเวทีประชุมอย่างง่ายที่บ้านปู่เหล็ก นายยาโพ จะดีก่อย ผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่ม เด็กและเยาวชน พ่อบ้าน แม่บ้าน และผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้รู้ด้านต่าง ๆ ของชุมชน มาประชุมพร้อมกัน เวลา 19.30 – 22.00 น.
2. ทีมวิจัยชี้แจงทำความเข้าใจในกิจกรรมฟื้นฟูและสืบทอดการเย็บชุดมูเซอแดง สืบค้นลักษณะของชุด ประเภทของชุดที่ได้มีการฟื้นฟูไปก่อนหน้านี้ คือ เสื้อผู้หญิง สนับสนุนโดยโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม และชุดที่ยังไม่ได้ฝึก คือ ผ้าซิ่น และชุดผู้ชาย เมื่อชี้แจงถึงงบประมาณที่จะใช้ในการซื้อวัสดุอุปกรณ์แล้ว ในครั้งนี้ชุมชนจึงเลือกที่จะฝึกเย็บชุดแต่งกายของผู้ชาย คือ เสื้อและกางเกง เนื่องจากการกะผ้า การเย็บจะยากกว่า แม่บ้านส่วนใหญ่ยังไม่เป็น จากนั้นได้กำหนดวัน ได้เลือกวันที่ 29 มีนาคม 2548 และสถานที่ในอบรรม ใช้ที่บ้านแม่เผ่านาทอ ตอคอ ซึ่งเป็นผู้รู้ด้านการเย็บชุดเป็นหลัก เมื่อได้เรียนรู้ขั้นตอนการเย็บแล้ว แม่บ้านแต่ละคนสามารถนั่งเย็บต่อได้ที่บ้าน

กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมฟื้นฟูและสืบทอดการเย็บชุดมูเซอแดง

วันที่ 29 มีนาคม 2548 ผู้เข้าร่วม จำนวน 15 คน ณ บ้านหัวปาย

วัตถุประสงค์ การฝึกเย็บชุดมูเซอผู้ชายครั้งนี้ เน้นเพื่อการเผยแพร่ให้มีการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นจากเดิมมีเพียงแม่เผ่านาทอ ตอคอคนเดียวที่ทำได้ แต่เนื่องจากงบประมาณมีจำกัด จึงแบ่งเป็น 2 กลุ่ม การฝึกอบรมครั้งนี้จึงเริ่มจากกลุ่มที่พร้อมก่อนชุดแรก ส่วนที่เหลือจะเชื่อมกับ กสน. ซึ่งมีแผนจะฝึกอบรมในเดือนพฤษภาคม 2548

กระบวนการ/ขั้นตอน

1. กลุ่มแม่บ้านที่สนใจเข้าอบรม ประมาณ 15 คน แต่จำนวนผู้เข้าฝึกอบรมเป็นกลุ่มแม่บ้านเกือบทั้งหมดที่สนใจ
2. แม่เผ่านาทอ ตอคอ เป็นวิทยากรหลักในการฝึกอบรมวิธีการเย็บชุดมูเซอ เนื่องจากเป็นผู้รู้เก่าแก่ ซึ่งเหลืออยู่เพียงคนเดียวของหมู่บ้าน
3. แม่บ้านที่เย็บได้แล้ว มีการขยายผลต่อผู้สนใจอื่น ๆ ในชุมชน

ผลที่เกิดขึ้น

การแบ่งกลุ่มเดิมได้แบ่งไว้ 2 กลุ่ม เพื่อให้เพียงพอต่อวัสดุอุปกรณ์ที่เตรียมไว้ เมื่อถึงวันทำกิจกรรม ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากกลุ่มแม่บ้านเกือบทุกหลังคาเรือนเข้ามาฝึกตัดเย็บชุดมูเซอแดง โดยมีแม่เผ่านาทอ ตอคอ ซึ่งเป็นผู้รู้ที่เชี่ยวชาญการเย็บชุดมูเซอแดง ทั้งของชายและหญิง ที่ตอนนี้เหลืออยู่เพียงคนเดียวของหมู่บ้าน

ในการฟื้นฟูการเย็บชุดหมูเซอแดง ทางชุมชนได้เน้นไปที่การเย็บเสื้อ – กางเกง ของผู้ชายในวัยต่างๆ สาเหตุที่เน้นการเย็บชุดผู้ชายเนื่องจากเป็นชุดที่เย็บยากกว่าชุดของผู้หญิง ประกอบกับวัสดุอุปกรณ์ที่เตรียมไว้มีจำนวนจำกัดเลยฝึกเย็บเฉพาะชุดผู้ชาย แต่สำหรับการฝึกเย็บชุดของผู้หญิงชุมชนเคยได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการฝึกจากโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม จ.แม่ฮ่องสอน ไปแล้ว ซึ่งปรากฏว่าแม่บ้านส่วนใหญ่เกือบทุกหลังคาเรือนสามารถที่เย็บชุดผู้หญิงได้ ดังนั้นในกิจกรรมครั้งนี้จึง

เน้นไปที่การเย็บชุดผู้ชายเพียงอย่างเดียว โดยวิธีของชาวหมูเซอแดงจะเย็บเสื้อผ้าในช่วงเย็นหรือค่ำหลังจากกินข้าวเย็นเสร็จแล้ว วันหยุด วันสัปดาห์ และเนื่องจากการเย็บด้วยมือทำให้กว่าจะเย็บแล้วเสร็จต้องใช้เวลาหลายวัน ขึ้นอยู่กับความเพียรพยายาม ความขยันของแม่บ้านแต่ละคน โดย 1 ชุด จะใช้เวลาเย็บประมาณ 10 วัน จึงจะแล้วเสร็จ

หลังจากทิ้งช่วงระยะเวลา 1 เดือน ทีมวิจัยได้เดินทางเข้าสู่ชุมชนเพื่อติดตามผลการเย็บชุดหมูเซอแดง ปรากฏว่าพ่อบ้านและเด็กชายส่วนใหญ่สวมใส่ชุดที่แม่บ้านได้ฝึกเย็บ ตัวเสื้อสีน้ำเงิน กางเกงสีดำ ลักษณะคล้ายกับชุดหมูเซอดำ จากการสอบถามได้ความว่าสมาชิกในชุมชนทุกคนดีใจมากที่ต่อไปนี้ชุดหมูเซอแดงจะไม่สูญหายไปแล้ว เพราะแม่บ้านทุกคนสามารถที่เย็บชุดได้ทุกคน ส่วนความประณีตของการเย็บขึ้นอยู่กับเนื้อผ้าและการฝึกหัดทำบ่อยๆ ซึ่งจะทำให้ฝีมือการเย็บดีขึ้นเรื่อยๆ

ปัจจุบันการสวมใส่ชุดหมูเซอแดงทั้งชาย – หญิง จะมีให้เห็นเป็นประจำในชีวิตประจำวัน แต่จะใส่กันมากช่วงประเพณีสำคัญของชุมชน เช่น กินวอ กินข้าวใหม่ หรือการไปติดต่อกับส่วนราชการ

กิจกรรมที่ 8 กิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบทอดประเพณีกินวอปีใหม่

วันที่ 17-23 มีนาคม 2548 ผู้เข้าร่วมจำนวน 40 คน ณ บ้านห้วยปาย

วัตถุประสงค์ เพื่อสืบทอดประเพณีและฟื้นฟูการเล่นในพิธีกรรมที่นับวันจะเริ่มสูญหายไป
กระบวนการ/ขั้นตอน

1. ปูองกำหนดวันเทศกาลกินวอปีใหม่ตามความเชื่อ ระยะเวลา 7 วัน
2. ผู้นำตามประเพณี คือ ปูอง ลาฮ่อ ปูเหล็ก และผู้อาวุโส ร่วมกันวางแผนกับ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านห้วยปายถึงประเพณีที่จะฟื้นฟูตามแบบประเพณีดั้งเดิมและมีผสมผสานกับเกมการเล่นแบบใหม่
3. ผู้รู้ด้านการละเล่น เตรียมอุปกรณ์ เช่น ลูกแคปู้จี ซึ่งแจกกฎกติกาการเล่นต่าง ๆ และเล่นเป็นตัวอย่างแก่เยาวชนในช่วงประเพณี

ผลที่เกิดขึ้น

การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบทอดประเพณีกินวอปีใหม่ ชุมชนมุ่งเน้นเพื่อรวบรวมข้อมูลการประกอบพิธีกรรมที่ถูกต้องไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ศึกษาและสืบทอดได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ในช่วงระยะเวลาของประเพณีกินวอยังมีการละเล่นซึ่งในปัจจุบันเริ่มสูญหาย แต่ก็ได้มีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ เช่น การเล่นลูกแคปู้จี ซึ่งจะเล่นในช่วงเช้าเนื่องจากแดดไม่ร้อนมาก โดยทางผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนจะเป็นผู้เย็บลูกแคปู้จีให้และบอกกติกาการเล่น จากกิจกรรมครั้งนี้ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กในชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดความสนใจ และในทุกๆ ปีมีการระดมการเล่นต่างๆ ไว้เป็นประจำทุกปีด้วย หากเทียบกับชุมชนมุเซอแดงรอบๆ ข้างแล้วการเล่นในช่วงกินวอแบบนี้มีให้น้อยกว่าบ้านห้วยปายมาก

กิจกรรมที่ 9 เวทีอบรมการจักสานขันโตก

วันที่ 19-21 พฤษภาคม 2548 ผู้เข้าร่วม จำนวน 15 คน ณ บ้านห้วยปาย

หลักการและเหตุผล

“ขันโตก” หรือ “พีเข้า” คือ สำหรับสำหรับใส่อาหารของชาวมุเซอแดง การต้อนรับแขกถือเป็นหน้าเป็นตาในของเจ้าบ้านเมื่อมีแขกต่างบ้านมาเยือน ดังนั้นลายที่สวยงามของขันโตกจึงมีความสำคัญต่อชาวมุเซอแดงมากเพราะเป็นหน้าเป็นตาของเจ้าของบ้าน

ชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปาย ก็ถือเอาความสำคัญนี้ในการใช้ขันโตกใส่อาหารต้อนรับชาวต่างถิ่น

สืบทอดมาเนิ่นนานแต่บรรพบุรุษ การสืบทอด ลวดลายฝีมือจะเฉพาะแต่ผู้มีความชำนาญ และ ไม่นิยมทำกันเพราะมีความยุ่งยากมากจึงได้เรียกติดปากต่อ ๆ กันมาว่า “ลายผีบ้า” และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2528 ผู้รู้/ภูมิปัญญาของชุมชน ได้ล้มตายไปพร้อมกับลวดลายฝีมือที่สวยงามของขันโตก แต่ลูกหลานรุ่นปัจจุบันได้เล็งเห็นความสำคัญจึงได้คิดที่จะสืบทอดลวดลาย

ขันโตกแบบโบราณที่สูญหายไปให้กลับฟื้นขึ้นมาให้มีใช้ในชุมชน โดย นายยาโพ จะดีก่อย ให้เห็นว่า “บางสิ่งต้องทำ กลัวจะสูญหาย ถือก็ต้องทำ”

ชุมชนบ้านห้วยปายเคยได้ฝึกหัดสานขันโตกมาครั้งหนึ่ง แต่สานยังไม่ได้เนื่องจากผู้สอนยังไม่มี ความชำนาญมากนัก ผู้สอนเองเดินลายไปมาแล้วเกิดหลงลืม ส่งผลให้ผู้เรียนจำไม่ได้ อีกทั้งในบรรดา เครื่องจักสานทั้งหลายที่ชาวมูเซอแดงใช้ในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่ยังมีอยู่หลายอย่างและสามารถสาน หรือทำขึ้นมาเองได้ ยกเว้นขันโตกเท่านั้นที่เริ่มสูญหาย ชุมชนจึงถือเอาความสำคัญนี้ฟื้นฟูงานฝีมือในการจักสานขันโตกให้มีการสืบทอดต่อไปสู่รุ่นลูกหลาน

วัตถุประสงค์

1. เน้นเพื่อมีใช้ในชุมชน และมีผู้สืบทอดต่อ
2. หากมีงบประมาณสนับสนุน หรือมีทุน สามารถพัฒนาเป็นรายได้เสริม

กระบวนการ/ขั้นตอน

1. ชาวบ้านเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น ดอก หวาย
2. เชิญวิทยากรจากบ้านป่าซาง มาอบรมการทำ เป็นชาวมูเซอแดง
3. อบรมการจักสานขันโตกตามขั้นตอน (รายละเอียดอยู่ในเนื้อหา)

ผลที่เกิดขึ้น

ผู้เข้าร่วมในกิจกรรมครั้งนี้เป็นชายล้วน จำนวน 15 คน โดยมีชาวมูเซอแดงจากบ้านป่าซางเข้ามาเป็นผู้ฝึกสอน โดยสอนตั้งแต่เช้าถึงเย็น และเหลือผู้เข้าร่วมเพียง 2 คนเท่านั้น เนื่องจากการขึ้นลายที่ สลับซับซ้อนมีความยุ่งยากมาก แม้จะมีการฝึกแบบตัวต่อตัวผู้เข้าร่วมก็ไม่สามารถที่จะทำได้ จึงเกิดอาการล้า สังเกตได้จากบางคนนอน บางคนสูบบุหรี่ โดยคอยเอาใจช่วยลุ้นคนอื่นแทน สำหรับผู้เข้าร่วมที่เหลือ 2 คน คือนายจะล่อ จะดีก่อย และนายจะแส พะยะมณี น่าจะเป็นผู้ที่สืบทอดการจักสานขันโตกให้ แก่คนในชุมชนต่อไป โดยเฉพาะนายจะล่อ จะดีก่อย นั้นสามารถที่จะจดจำการขึ้นลายและฝึกทำเองได้แล้ว โดยเฉพาะลายผีบ้า แต่ก็ยังต้องฝึกฝนทำต่อไปอีกเพื่อสามารถขัดลายได้เนียนและประณีตยิ่งขึ้น

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

1. ก่อนเริ่มโครงการวิจัยนี้ ไม่มีเวทีสร้างความเข้าใจระหว่างทีมวิจัยและกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากเดิมเป้าหมายหลักตั้งใจให้งานวิจัยชุดนี้ดำเนินการโดยทีมวิจัยภายในชุมชนเป็นหลัก แต่เนื่องจากทีมวิจัยไม่มีประสบการณ์การจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบมาก่อน ทำให้การดำเนินงานพบกับอุปสรรคต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ระดับความเข้าใจของสมาชิกในชุมชนในการทำวิจัยมีความแตกต่างกัน ผู้นำจะมีความเข้าใจกระตือรือร้น และให้ความสนใจในกระบวนการดำเนินการวิจัยอย่างมาก เนื่องจากการเริ่มต้นโครงการวิจัยนั้น ทางกลุ่มผู้นำได้ให้ความสำคัญในหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ในขณะที่สมาชิกชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจ เนื่องจากมีข้อจำกัดในการวิเคราะห์กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ยังมองเรื่องผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ดังนั้นทีมวิจัยจึงได้มีการชี้แจงระเบียบของการใช้จ้างงบประมาณให้สมาชิกรับทราบ ประกอบกับงานวิจัยนี้ได้สิ้นสุดการดำเนินงานพอดี

1.2 บทบาทหน้าที่ของนักวิจัย 3 คน ที่ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนไม่สามารถทำตามบทบาทได้ เนื่องจาก นางไพศาล พุทธพันธ์ ซึ่งมีบทบาทในการรวบรวมข้อมูล จัดทำเป็นเอกสารได้ติดภาระกิจ(อยู่เดือนหลังคลอดบุตร)ในช่วงแรก ทำให้ทีมวิจัยที่เหลืออยู่ได้ตัดสินใจดำเนินงานโดยไม่เป็นไปตามแผนงานที่ได้ตั้งไว้ ดังนั้นก่อนเริ่มกระบวนการวิจัยในระยะที่ 2 ทีมวิจัยจึงได้จัดเวทีเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจ และจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

1.3 กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยค่อนข้างแน่นอน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นในระดับกลุ่มผู้นำและผู้รู้ ที่มีบทบาททางสังคม เนื่องจากชาวชุมชนแออัดบ้านห้วยป่าจะมอบอำนาจในการตัดสินใจให้กับกลุ่มผู้นำเป็นหลัก จึงเป็นจุดแข็งหนึ่งหากผู้นำสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไปในทิศทางที่เหมาะสมได้ และในทางกลับกันจะเป็นจุดอ่อนได้ หากการตัดสินใจไม่เป็นไปในแนวทางที่เหมาะสม

2. เส้นทางคมนาคมค่อนข้างยากลำบากในช่วงฤดูฝน รถยนต์ไม่สามารถเข้าถึงได้ ซึ่งเป็นอุปสรรคที่สำคัญ ส่งผลให้การเดินทางเพื่อจัดเวทีประชุม รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งการเก็บภาพถ่าย ซึ่งมอบหมายให้ทีมวิจัยภายในชุมชน แต่เนื่องจากขาดประสบการณ์ในการใช้กล้องภาพที่ได้จึงไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ การดำเนินงานจึงเป็นไปอย่างยากลำบาก และไม่เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ ดังนั้นการจัดกระบวนการวิจัยจึงต้องเพิ่มเวลาอยู่ในชุมชนให้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะของทีมงานวิจัย

1. ชุมชนปิดที่อยู่ห่างไกลการเข้าถึงการพัฒนาจากภายนอก ค่อนข้างที่จะมีความกระตือรือร้นในการทำงาน แต่ในขณะเดียวกันก็มีความอ่อนไหวด้านปัจจัยจากภายนอก กรณีค่าใช้จ่ายต่าง ๆ

เช่น ค่าตอบแทนทีมวิจัย ค่าเดินทางกรณีรถส่วนตัวและรถรับจ้างที่มีอัตราไม่เท่ากัน การกำหนดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ควรจะหารือกับชุมชนถึงความเป็นจริง(ค่าใช้จ่ายจริง) หรือแนวทางที่เหมาะสมอื่นที่ควรจะเป็น เพื่อป้องกันปัญหาความไม่เข้าใจที่จะตามมาเมื่อเริ่มดำเนิน โครงการวิจัยจนโครงการสิ้นสุด

2. การกำหนดทีมวิจัย กรณีที่ต้องการให้ทีมวิจัยเป็นคนในชุมชน อาจต้องดูปัจจัยอื่นประกอบ เช่น ประสบการณ์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดเก็บข้อมูล การถ่ายภาพ เพราะหากกำหนดให้เป็นเพียงคนในชุมชน แต่ขาดทักษะก็จะทำให้เกิดปัญหาทำให้การจัดเก็บข้อมูลตกหล่น เกิดการชื่องานใหม่ซ้ำ ๆ ทำให้ทีมวิจัยเองเหนื่อย แต่เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ได้ทีมวิจัยชุมชนที่มีความมุ่งมั่น คำนึงถึงผลที่ชุมชนจะได้รับในอนาคตเมื่อโครงการสิ้นสุด นอกจากนี้ยังมีคุณครูสัมพันธ์ แปรงจิงดา ครูอาสาสมัครศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านหัวปาย เป็นที่ปรึกษาที่ดี คอยให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ เสมอมา ทำให้การดำเนินงานลุล่วงไปด้วยดี

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสำหรับโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐและเอกชนต่อแนวทางการพัฒนาชุมชน ควรให้การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมที่ชุมชนมีทุนเดิมอยู่แล้วและสามารถต่อยอดจากกิจกรรมที่ชุมชนเคยทำมาก่อน โดยศึกษาทำความเข้าใจในปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เอื้อให้การพัฒนาประสบความสำเร็จหรืออาจพบกับปัญหาอุปสรรคต่างๆ เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและสำนึกในความเป็นเจ้าของ

เงื่อนไขสำคัญของชุมชนต่อแนวทางการพัฒนา

- การประสานงาน หมู่บ้านหัวปายมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง (สศช.) เป็นสถานศึกษาที่อยู่ใกล้ชิดกับหมู่บ้าน คุณครูมีความสัมพันธ์และมีทักษะที่จะอำนวยความสะดวกประสานงานด้านต่าง ๆ ภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี
- กิจกรรม ชุมชนมีประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ชุมชนมีฐานคิดการทำกิจกรรมและกระบวนการบริหารจัดการ ผ่านประสบการณ์จริงในระหว่างปี 2545-2548 สามารถต่อยอด เพื่อพัฒนาสนับสนุน และหาตลาดนักท่องเที่ยวให้กับชุมชนได้
- งานฝีมือ ชุมชนหัวปายมีภูมิปัญญาด้านงานฝีมือหลายด้านที่โดดเด่นได้แก่ การจักสาน วัตถุดิบหลัก คือ หวาย ซึ่งปัจจุบันเหลือน้อย ควรส่งเสริมให้มีการปลูกเพื่อนำมาบริโภคและนำมาใช้ในงานจักสาน และการเย็บผ้า จำพวกชุดมุของแดง กระเป๋า ฯลฯ หากสามารถสนับสนุนงบประมาณ

ในรูปแบบกองทุนให้กลุ่มสตรี เพื่อเป็นต้นทุนหมุนเวียนสำหรับสมาชิกกลุ่ม เพื่อจำหน่ายเป็นของ
ฝากของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้เพิ่มรายได้แล้วยังเป็นการอนุรักษ์งานฝีมือไม่ให้สูญหาย

หนึ่งในงานจักสานของ
ชาวมูเซอแดง บ้านห้วยปาย

(ส่วนที่ 4)

ศักยภาพ ทุนเดิม และภูมิปัญญา ที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

4.1 การวางกฎระเบียบของชุมชนหัวปาย

ความเป็นมา

“เขาวางไว้อย่างนี้แหละ ตั้งแต่บรรพบุรุษเขาว่าสมัยก่อนเราหนีสงครามมา บางคนมีลูกมีเมีย เมื่อหนีมาถึงแม่น้ำโขง บางคนมาไทย บางคนจะไปลาว ฉะนั้นมีอะไรต้องแบ่งกัน อย่างลูกชายเราไปติดลูกสาวเขา พอเลิก(แยกกันอยู่)ต้องใช้ให้เขา เป็นเงินเป็นจ้อย แยกไปก็เป็นหมูเชอเผ่าเดียวกันนี้แหละ ย้ายมาจากทิเบตและต่างคนที่ต่างไป ก็มีการระเบียบตอนนี้ อย่างจะเลิกกันแล้วก็ตั้งราคากัน ใช้เงิน 30 แลบ เรียกว่า **เงินสามชั้น** ห่อผ้าแล้ววางข้ามแม่น้ำให้ อย่างน้อยครึ่งกิโลกรัม หลังจากนั้นเราก็เริ่มรู้ มีการมีเกณฑ์ มีเงิน(เนื้อ) มีปลา ก็เลยเริ่มแบ่งกันตามไปด้วย หลังจากนั้นการกำหนดราคาอะไรต่าง ๆ ก็เริ่มมีตามมา (สมัยก่อน เงิน 1 แลบ มีค่า 10 บาท ปัจจุบัน เงิน 1 แลบ มีค่าถึง 200 บาท)

สมัยก่อนมีการกำหนดราคาข้าวของอีกราคาคูหนึ่ง เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนก็มีการปรับราคาใหม่ ในสมัยใหม่พอจะปรับราคาส่งของใหม่ **ต้องเรียกประชุมเพื่อตั้งราคากัน** การตั้งราคาเริ่มในปี พ.ศ. 2527 โดยดีเฉลี่ยดูที่เงินเก่าแล้วค่อย ๆ ปรับขึ้นมาเรื่อย ๆ ก่อนปี พ.ศ. 2527 เงิน 1 แลบ เท่ากับ 10 บาท ปัจจุบัน 1 จ้อย เท่ากับ 1.8 กิโลกรัม หรือ 10 ชั้น” (นายยาโท จะติโก้ย : ผู้ให้ข้อมูล)

จะเห็นได้ว่าหลักของการกำหนดราคานั้น มีที่มาจากอดีต เมื่อเกิดสงครามจำเป็นต้องแยกย้ายกัน เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องการจะเลิกร้างต้องเสียค่าธรรมเนียมให้อีกฝ่ายหนึ่ง ทรัพย์สินที่มีต้องแบ่งให้กันตามตกลงแล้วจึงแยกย้ายกันไป นับแต่นั้นการกำหนดราคาต่าง ๆ จึงมีติดตามมาจนถึงปัจจุบัน

1) การกำหนดราคาส่งของในหมู่บ้าน(ประเภทอาหาร) มีการกำหนดราคาร่วมกันทั้งหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2527 หลังจากนั้นมีการปรับราคากันอยู่เรื่อย ๆ และห้ามขายเกินกว่าราคาที่ได้ตั้งไว้ ดังนี้

- เนื้อหมู กิโลกรัมละ	80	บาท
- ข้าวเปลือก ถังละ	50	บาท
- เนื้อปลา กิโลกรัมละ	60	บาท
- ข้าวสาร ลิตรละ	10	บาท
- พริก ถังละ	150	บาท

- ข้าวโพด ถังละ 50 บาท
- ไก่ ตัวละ 20 – 100 บาท
- เนื้อในบ้าน /เนื้อในป่า (ทุกชนิด) กิโลกรัมละ 50 บาท
- ผักที่มาจากในไร่ ห้ามขายแต่ให้แบ่งกันกินภายในหมู่บ้าน ยกเว้นนำไปขายให้หมู่บ้านข้างเคียงได้

2) การผดกฏกติกา

2.1 การเล่นซู้ มีซู้ก่อน แล้วจึงได้ตั้งกฎขึ้นมา

- มีผิว มีเมียแล้วซู้กันต้องปรับคนละ 600 บาท ถ้ายอมรับผิดชอบครั้งหนึ่ง ถ้าผิดครั้งที่สอง ต้องปรับคนละ 1,200 บาท ผิดครั้งที่สาม ปรับคนละ 1,800 บาท ปรับขึ้นเรื่อย ๆ
- ถ้าเป็นครอบครัวแล้วมีลูกมีฐานะแล้วต้องเลิกกัน เสียคนละ 1,500 บาท
- เมียไม่ยอมเลิก แต่ผัวอยากเลิก ผู้ชายต้องเสียเงิน 1,500 บาท เสียแล้ว ฝ่ายหญิงไม่ต้องแบ่งสมบัติให้ผู้ชาย

2.2 แต่งงาน

- แต่งงานแล้วผู้หญิงและผู้ชายอยากเลิกกันทั้งสองฝ่าย ต้องเสียคนละ 500 บาท เงินค่าปรับที่ได้ต้องนำไปเลี้ยงผีในหมู่บ้าน ผู้ชายไม่ยอมเลิกผู้หญิง ผู้หญิงต้องเสียให้ผู้ชาย หรือ ผู้หญิงไม่ยอมเลิก ผู้ชายต้องเสียให้ฝ่ายหญิง
- ผู้ชายมีเมียแล้ว ไปซู้กับสาวที่ไม่มีผิว เสีย 2 เท่า 150 – 600 บาท ส่วนผู้หญิงเสีย 100 – 200 บาท สาเหตุที่ผู้หญิงเสียน้อยกว่าเพราะผู้หญิงยังไม่มีครอบครัวจึงมีความผิดน้อย แต่ถ้ามีครอบครัวแล้วจะมีความผิดมาก ถ้ายอมรับผิดชอบครั้งหนึ่ง(ชาย 300 บาท, หญิง 100 บาท) ถ้าไม่ยอมรับผิดชอบต้องเสียเต็ม ๆ (ชาย 600 บาท, หญิง 200 บาท) เงินที่ได้จะนำไปเลี้ยงผีในหมู่บ้าน การที่จะรู้ว่ามีซู้มาหรือไม่ เชื่อกันว่าผีจะมาบอก ชุมชนจะมอบให้ผีจับเอง

2.3 การเลิกล้างกัน สมัยก่อนไม่ค่อยเลิกกัน เวลาเลิกต้องเสียเงิน

- ถ้าทั้ง 2 ฝ่ายสบายใจเลิกกัน ก็เสียให้หมู่บ้านคนละครั้ง 1,500 บาท
- ถ้าหากผู้หญิงเลิกผู้ชายจะเสียเยอะ ชายเลิกหญิงเสีย 1,500 – 3,000 บาท เสมือนเป็นการทำบุญ มีการแบ่งเงินที่ได้ให้ทุกคนครอบครัวในหมู่บ้าน
- หากเป็นผู้นำที่ชาวบ้านนับถือทำผิด เช่น ปู่เหล็ก หรือ ปู่ทอง จะต้องเสียให้หมู่บ้านเยอะกว่าคนอื่น เพราะถือว่าเป็นผู้นำหากทำผิดเสียเองก็ต้องเสียเยอะกว่าผู้อื่นเป็นธรรมดา
- การเลิกกัน ผู้ชายจะเสียน้อยกว่าหญิง แต่ถ้าแต่งงานใหม่ฝ่ายชายต้องเสียหม้ออีก ปัจจุบันใช้ไก่ในการสู่ขอ การสู่ขอจะให้กรรมการหมู่บ้านเป็นผู้สู่ขอให้ พิธีกรรมเป็นแบบเรียบง่าย คือ ดม น้ำเมียง หรือน้ำชา แล้วหิ้วไปบ้านฝ่ายหญิง จากนั้นฝ่ายชายรินน้ำชาให้ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ไม่มีค่าสินสอดที่เป็นจำนวนเงินอย่างคนพื้นราบทั่วไป เป็นอันเสร็จพิธี

3) ข้อห้าม และการปรับ

3.1 ห้ามยิงปืนภายในหมู่บ้าน ถ้ามีเหตุการณ์ยิงแล้ว ต้องไปแจ้งคณะกรรมการให้ทราบภายใน 1 ชั่วโมง

- การปรับครั้งแรก-ครั้งที่สอง-ครั้งที่สาม หากขัดขึ้น ปรับนัดละ 500 บาท ผิดครั้งแรกถ้ายอมรับ ผิดจ่าย 250 บาท (ครั้งหนึ่ง) ตั้งกฎนี้ขึ้นมา เพราะสมัยก่อนยิงปืนกันมาก โดยเฉพาะก่อนกินวอ ปี่ใหม่ ถ้าปล่อยให้ต่างคนต่างยิง หากมีใครโดนลอบยิง กว่าที่รู้ผู้ร้ายก็จะหนีไปไกลแล้ว ชาวบ้านก็จะไม่ทราบว่าเกิดเหตุร้ายขึ้นในหมู่บ้าน

3.2 กนขโมยของในบ้าน กฎกติกาตั้งไว้ตั้งแต่ยังไม่มีการขโมยเกิดขึ้นในชุมชน เป็นการป้องกันจะได้ กลัวไม่กล้าทำผิด

- เมื่อเกิดคนขโมยของในบ้าน ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ต้องว่ากล่าวตักเตือนให้กลับใจไม่ทำอีก
- หากครั้งที่ 3 ยังขโมยอยู่ ต้องปรับเต็มที่ แล้วแต่เจ้าของผู้เสียหายจะเรียกเอา

3.3 ชื้อตปลาหรือจับปลาในเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ตั้งกฎนี้เมื่อย้ายหมู่บ้านมาอยู่ที่ปัจจุบันนี้เป็นเวลา 11 ปี อดีตมีคนเวียงแหงเข้ามาชื้อตปลาบริเวณหมู่บ้านจำนวนมาก จึงได้ตั้งกฎกติกาขึ้นเพื่อไว้ลงโทษ

- ชื้อตปลาหรือจับปลาในเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาปรับตัวละ 500 บาท
- ส่วนนอกเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาให้จับได้ แต่ห้ามชื้อต

3.4 กฎระเบียบในการดูแลและรักษาป่าที่ทำกิน ตั้งขึ้นใหม่ ณ วันที่ 2 มีนาคม 2548 ระหว่างหน่วยงาน ภาครัฐจากอำเภอป่าร่วมกับชุมชน กฎระเบียบ ดังนี้

- 1) ถ้าผู้ใดบุกรุกทำลายหรือเปิดพื้นที่ทำกินใหม่ ให้ปรับ 500 -1,000 บาท และยึดพื้นที่คืน
- 2) ถ้าผู้ใดลักลอบตัดไม้ในเขตอนุรักษ์ ให้ทำการลงโทษ ดังนี้
 - ครั้งที่ 1 ว่ากล่าวตักเตือน
 - ครั้งที่ 2 ปรับต้นละ 500 บาท ทุกขนาด
 - ครั้งที่ 3 จับกุมตัวส่งเจ้าหน้าที่ ดำเนินคดีพร้อมของกลาง
- 3) ให้ทุกคนร่วมบวชป่าทุกครั้งในแต่ละปี หากไม่เข้าร่วม เสียค่าปรับคนละ 50 บาท
- 4) ให้ทุกคนเข้าร่วมทำแนวกันไฟ ปีละครั้ง ตามแนวเขตป่าอนุรักษ์และที่เห็นสมควร
- 5) ถ้าผู้ใดจะเปิดพื้นที่ทำกินใหม่ ให้นำเรื่องเข้าหารือในที่ประชุมคณะกรรมการใหญ่ของหมู่บ้านเพื่อพิจารณา
- 6) ห้ามตัดต้นกล้วยบริเวณต้นน้ำ หากฝ่าฝืนปรับต้นละ 500 บาท

รายชื่อคณะกรรมการดูแลและรักษาป่า/พื้นที่ทำกินบ้านหัวปาย

1) นายยาโพ	จะดีก่อย	ประธาน
2) นายจะลี	แอทอ	รองประธาน
3) นายยะฟู	จะดีก่อย	รองประธาน
4) นายจะลอ	จะดีก่อย	เลขา

5) นายแดง	จะเสอ
6) นายปะกู	จะดีก้อย
7) นายจะหา	จะดีก้อย
8) นายจะแสน	พะยะมะนี
9) นายจะใจ	แอบิ
10) นายจะหย่ง	จะดีก้อย
11) นายจะเนะ	จะอู้ย
12) นายยาคร	แอบิ
13) นายยะกิตอ	แอฟู
14) นายจะอี	แอบิ
15) นายโก่ก่วย	จะโจ

4) การแบ่งปันของป่าในชุมชน

- ได้หมูป่า ครึ่งหนึ่งแบ่งให้สมาชิกในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน หมู 1 ตัว แบ่งหลายส่วน ดังนี้ ส่วนคอให้ปู่เหล็ก ส่วนที่หน้าอกให้ปู่จ้อง ส่วนหลังให้ผู้นำหมู่บ้าน(พ่อหลวง) ส่วนตะโพกของพ่อเมียของผู้ที่ล่าได้
- ได้แก้ง มีส่วนแบ่งเช่นกัน แต่ไม่แบ่งให้ทุกหลังคาเรือน จะแบ่งให้เฉพาะปู่เหล็ก ปู่จ้อง ผู้นำหมู่บ้าน พ่อเมีย หากหาได้แล้วไม่แบ่งต้องเสียค่าปรับไหม (แล้วแต่จะเรียก)

5) การใช้ประโยชน์จากเงินที่ได้จากการปรับไหม การปรับมี 2 แบบ คือ

- ปรับไปเล่นเมียคนอื่นผิดศีล ต้องแบ่งให้สมาชิกในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน ไม่เก็บไว้เพราะเชื่อว่าเป็นเคราะห์ร้าย เสมือนการล้างบาป
- ปรับของป่า ของอนุรักษ์ เชื่อว่าเป็นเงินดีให้เก็บไว้

4.2 ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชุมชน

1) ด้านการทำของใช้ในครัวเรือนและชุมชน

1.1) เครื่องจักสาน

ได้แก่ ค้ำขวาน กระด้ง ขันโตก สายกำย หรือ สายเปื้อะทำจากหวาย ผู้มีฝีมือและชำนาญ มีจำนวน 3 คน คือ พ่อเผ่ายาละ แอบิ, พ่อเผ่าจะนู แอฟู และพ่อเผ่าจะหีย จะดีก้อย เมื่อครั้งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในวัยหนุ่มได้ทำการฝึกสอนสืบทอดแก่ลูกหลานด้วย

กล้วย หรือ ตะกร้าเก็บพืชผักในไร่ทำจากหวาย หวายหาได้จากคอยผัดกูด ผู้ที่มีฝีมือและชำนาญ คือ พ่อเผ่ายาคะ แอปี, นายจะลอ จะดีก้อย และนายจะแส พะยะมณี มี 2 ลักษณะ คือ 1. ตะกร้าคาห่าง ใช้สำหรับใส่พื้ แดง ฯลฯ ที่มีขนาดใหญ่ 2. ตะกร้าคาถี่ ใช้ใส่ข้าวเปลือกเมื่อจะไปดำข้าว ข้าวสาร เมล็ดพันธุ์ พริก และพืชผักที่มีขนาดเล็ก ๆ ตะกร้าแต่ละอันจะมีอายุการใช้งานประมาณ 2 ปี ระยะเวลาในการทำตะกร้าแต่ละอันใช้เวลา 2 วัน ตั้งแต่ขั้นตอนการเหลาจนสานเป็นตะกร้าใช้งานได้

ตัวอย่างการจัดสานขันโตก

ความสำคัญ

“พีเข้า” หรือ “ขันโตก” คือ สำหรับใส่อาหารของชาวมูเซอแดง ทำจากไม้ไผ่สาน ประกอบด้วยหวาย การต้อนรับแขกถือเป็นหน้าเป็นตาในของเจ้าบ้านเมื่อมีแขกต่างบ้านมาเยือน ดังนั้น ลายที่สวยงามของขันโตกจึงมีความสำคัญต่อชาวมูเซอแดงมาก เพราะเป็นหน้าเป็นตาของเจ้าของบ้าน

ชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปาย ถือเอาความสำคัญนี้ในการใช้ขันโตกใส่อาหารต้อนรับชาวต่างถิ่นสืบทอดมาเนิ่นนานแต่บรรพบุรุษ การสืบทอดลวดลายฝีมือจะมีเฉพาะแต่ผู้มีความชำนาญ และไม่นิยมทำกันเพราะมีความยุ่งยากมากจึงได้เรียกติดปากต่อ ๆ กันมาว่า “ลายผีบ้า” ในปี พ.ศ. 2528 ผู้รู้/ภูมิปัญญาของชุมชนได้ล้มตายไปพร้อมกับ ลวดลายฝีมือที่สวยงามของขันโตก แต่ลูกหลานรุ่นปัจจุบันได้เล็งเห็นความสำคัญจึงได้คิดที่จะสืบทอดลวดลายขันโตกแบบโบราณที่สูญหายไป ให้กลับคืนมาใช้ในชุมชน นายยาโพ จะดีก้อย ปู่เหล็กให้ความเห็นว่า “บางสิ่งต้องทำ กลัวจะสูญหาย ผิดประเพณี ก็ต้องทำ”

องค์ประกอบของขันโตก มี 3 ส่วน

1. **พีเข้าพา** คือ ส่วนที่เป็นพื้นสำหรับวางอาหาร ลายที่สวยงามเรียกว่า “ลายผีบ้า” ไม่นิยมสอนกันเพราะเป็นลายผีบ้า หากจะสอนให้ไปสอนในห้วยโดยผู้สอนกับผู้เรียนต้องอยู่คนละฝั่งแม่น้ำ เวลาสอนต้องตะโกนสอนไปเรื่อย ๆ บางทีก็ว่าเนื่องจากเป็นลายที่ทำยากผู้เรียนทำไม่ถูก ทำไปเริ่มหมดความอดทนจึงทำให้ “ลายผีบ้าผีบอ ทำยากทำเย็น”
2. **พีเข้าอ้อเขา** คือ ส่วนที่เป็นขอบช่วงบนรอยต่อระหว่างพื้นสำหรับวางอาหารและช่วงที่เป็นขาขันโตก ใช้หวายเป็นหลักในการสานเชื่อมรอยต่อทั้งสองส่วน

3. **พีเข้าคือเกาะ** คือ ส่วนที่เป็นขาล้างรับน้ำหนักชั้นโตก ส่วนนี้ใช้หวายเป็นหลักในการขึ้นลายขา

วัสดุ/อุปกรณ์

1. มีดโต้ (อะเถาะผ่าปา) ใช้สำหรับตัดไม้ไผ่และจักตอก (การเหลาเป็นเส้นเล็ก ๆ)
2. อะถิวตี่ตูเว มีดสำหรับเหลาตอก
3. ต่อดู ใช้เจาะรูพีเข้าพา (พื้นชั้นโตก) เพื่อใช้หวายร้อยประกอบกับพีเข้าอ่เบาะ (ขอบชั้นโตก)
4. พีเข้าเน ทำจากหวาลัว (ไผ่หก)
5. หวาย ใช้ทำเชือกสำหรับร้อยมัดและสานเป็นชั้นสำหรับทำขอบชั้นโตก และขา
6. ไผ่หก (หวาลัว) ใช้ทำพื้นชั้นโตก เนื่องจากมีขนาดใหญ่กว่าไผ่ชนิดอื่น

บ้านหัวปายมีหวายทั้งหมด 6 ชนิด แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

❖ ประเภทที่ 1 คือ หวายที่ชาวหัวปายนิยมนำมาใช้ในงานจักสาน มี 3 ชนิด ได้แก่

- 1.1 **หวายหอม (หว่าฮย)** ลักษณะเส้นเล็ก มีต้นเดี่ยวไม่เป็นกอ เมื่อตัดมาใช้แล้วต้นจะตาย นิยมนำมาสานก๊วย ใช้เป็นวัสดุในการสานแทนเชือก มีความเหนียวดี ผิวอ่อน มีมากแถวคอยฝักกูด ปัจจุบันมีน้อยลง เนื่องจากมีผู้นิยมนำมาใช้ประโยชน์มาก ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด ใช้ทำขาชั้นโตกโดยนำมาสานเป็นวง ๆ หรือทำเป็นตอกสำหรับมัด และใช้สานลายขอบโตก
 - 1.2 **หวายขม (หว่าเกะ)** ต้นใหญ่เป็นกอ เมื่อตัดใช้แล้วจะงอกออกมาใหม่ มีจำนวนมากในกอ เดี่ยว สามารถขยายพันธุ์ได้ด้วยเมล็ด ใช้ทำก๊วย เปื่อะ สายเปื่อะ ขอบโตกบน คล้ายหวายหอม มีมากบริเวณคอยฝักกูด ปัจจุบันมีจำนวนลดน้อยลง นิยมนำมาใช้ทำขอบชั้นโตกช่วงบน และช่วงล่างขาชั้นโตก เป็นหวายที่มีเส้นขนาดใหญ่
 - 1.3 **หวายหมี (หว่านกะ)** ต้นมีขนาดใหญ่ที่สุด ข้างในต้นเนื้อจะฝ่อไม่แข็งเหมือนชนิดอื่น ๆ ถ้ามีหวายชนิดอื่นใช้ จะไม่นิยมนำหวายชนิดนี้มาใช้ เพราะจกยาก แต่ก็ใช้ได้เช่นเดียวกับหวายขม
- หมายเหตุ** การจักหวายเป็นเส้นเล็ก ๆ นิยมจักเมื่อขณะหวยยังสดเพราะจกง่าย หรืออาจจักเมื่อหวยแห้งก็ได้ ก่อนจักนำหวยแช่น้ำ เพื่อให้หวยอ่อนตัวทำให้จกง่ายขึ้น

❖ ประเภทที่ 2 คือ หวายที่ไม่สามารถนำมาใช้ในงานจักสานได้เลย แต่รับประทานได้มี 3 ชนิด

- 2.1 **หว่าหม่า** มีเครือเดี่ยวแต่ขอบแตกกิ่งออกมาข้าง ๆ มากมาย
- 2.2 **หว่าแซว๊ะ (หวายใส่ไก่)** ต้นมีขนาดเล็กมาก ขนาดเท่านิ้วชี้

2.3 หว่อก่า ต้นเป็นกอเล็ก ๆ ใช้งานไม่ได้

ขั้นตอนการทำชันโตก

1. เลือกไผ่หก จักตอกเหลาให้เรียบบาง ใช้สานลาย ลายที่นิยมคือ “ลายผีบ้า”
2. เหลาหวายให้เป็นเส้นบาง ๆ เล็ก ๆ เพื่อใช้ขึ้นลายขา (ที่เข้าคือเกาะหงะเว)
3. ประกอบ 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นพื้นชันโตก และส่วนที่เป็นขาชันโตก เจาะรูมัดติดกันด้วยหวาย

ปัญหาที่พบ

ปัญหาที่พบ คือ ต้นหวายที่ใช้สำหรับงานจักสาน ซึ่งมีมากบริเวณคอยผักกูดมีจำนวนลดลง เนื่องจาก 1) มีปริมาณจำนวนของผู้ใช้หวายจากชุมชนใกล้เคียงเพิ่มขึ้น 2) ชาวบ้านบางส่วนได้ตัดเพื่อจำหน่ายเมื่อมีผู้สั่งซื้อ 3) นอกจากทำเพื่อใช้แล้วยังมีการทำเพื่อจำหน่ายเป็นเศรษฐกิจชุมชนด้วย

แนวทางแก้ไขของชุมชน

นายยาโพ จะติ๊กอย ปู่เหล็กให้ความเห็นว่า ควรที่จะมีการเพาะปลูกเพิ่มขึ้นในบริเวณรอบหมู่บ้าน เช่น บริเวณป่าต้นน้ำ หรือ ไร่ข้าว เพื่อขยายพันธุ์หวายให้มีจำนวนมากขึ้น เนื่องจากอายุของหวายที่สามารถตัดใช้งานได้จะใช้เวลาประมาณ 10 ปีขึ้นไป แต่จะตัดหน่อรับประทานได้เมื่อมีอายุได้ประมาณ 2-3 ปี เท่านั้น

1.2) การตัดเย็บเสื้อผ้า และของใช้

ปัจจุบันคงเหลือเพียงแม่เผ่านาทอ ตอคอ อายุ 70 ปี ซึ่งมีฝีมือในการเย็บผ้า ทำย่าม ตัดเสื้อชุดประจำเผ่า ในอดีตชาวมูเซอแดงไม่นิยมซื้อแต่จะทำใช้เอง ปัจจุบันยังมีผู้ทำได้แต่ไม่เก่ง ส่วนใหญ่ผู้หญิงในหมู่บ้านจะไปปรึกษาแม่เผ่านาทอ เพื่อตัดชุดไว้ใช้เองคนละเล็กคนละน้อยยังซึ่งพอทำได้

อุปกรณ์ในการเย็บผ้า ได้แก่ เข็ม และ ด้าย ซื้อจากอำเภอปาย สายวัดตัวไม้ใช้ผ้าซื้อจากตลาดในอำเภอปาย เสื้อเด็กตัวหนึ่งใช้เวลาเย็บ 3 วัน ราคาประมาณ 200 บาท ราคาขึ้นอยู่กับคุณภาพของผ้า การเลือกผ้าแม่บ้านจะเป็นผู้เลือกเอง ลายที่นิยมคือ ลายไก่กบ

ผ้าลายต่าง ๆ การตกแต่งแล้วแต่ชอบ

ขั้นตอนการเย็บผ้า

1. ใช้ผ้าวัดตัว
2. ตัดผ้าตามขนาดที่วัดได้
3. ประกอบเย็บเป็นตัว เริ่มจากเย็บแขนก่อน ต่อด้วยเย็บซีกซ้าย ซีกขวา และด้านหลัง เสื้อผู้ใหญ่ใช้เวลา ประมาณ 5 – 6 วัน การเย็บจะเย็บช่วงที่ว่างจากงานในไร่ คอกลายต่าง ๆ ปักเอาเอง

ในอดีตเสื้อผ้าของชาวมูเซอแดงทำมาจากเปลือกไม้ เรียก “ต้นปอ” เลือกไม้ที่เป็นง่าม แล้วทุบให้เยื่อไม้พองออกมา ตากให้แห้ง นำมาสวม ไม่มีการเย็บ ปัจจุบันไม่มีแล้ว ส่วนเสื้อผ้าที่สวมใส่ในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเป็นเสื้อผ้าแบบคนในเมือง ส่วนชุดประจำเผ่าเพิ่งเริ่มฟื้นฟูกันในปี 2547 นี้ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีเงินซื้อผ้ามาตัดเป็นชุด ช่วงที่ผ่านมาได้ซื้อชุดจากพ่อค้า อ.เวียงแหง นำมาขาย ราคาเสื้อผู้ชายชุดละ 500 บาท (เสื้อ+กางเกง) ผ้าชิ้น ผืนละ 600 – 1,000 บาท (ราคาขึ้นอยู่กับลายและเนื้อผ้า)

1.3) การทำครกตำข้าว /ครกตำน้ำพริก

- ❖ **ครกตำข้าว** ชาวมูเซอแดงทุกคนทราบดีถึงวิธีการทำครกสำหรับตำข้าวว่าจะต้องทำอย่างไร หากเป็นเด็กอายุยังน้อยจะให้คนอื่นทำให้ แต่ไม่จำเป็นต้องมีทุกหลังคา 3 – 4 หลังคาเรือน ไปตำรวมกันทีเดียว ข้าวจะไม่ตำทุกเวลา ว่ากันว่า “หมู่บ้านไหนมีครกมาก จะไม่ถูกกันไม่รักกัน จะต่างคนต่างทำ เป็นพี่น้องกันเราต้องทำรวม ๆ กัน ไปใช้ที่เดียวกัน”

อุปกรณ์ทำครกตำข้าว

1. ค้อนเจาะ
2. เหล็กเคาะ ใช้เคาะละเอียด เรียกว่า “ปีดางอย” ใช้ชุดเนื้อไม้ที่เผาไฟแล้วให้เรียบเงามัน
3. เหล็กจอก เรียกว่า “ชะ” ใช้ในการเจาะรูตรงกลาง

4. “ทะตุ้กู” มีลักษณะคล้ายมูย (ขวาน)
5. มีดาก มีขนาดใหญ่ และยาว ใช้ดากปากครก ดากบริเวณข้าง ๆ ตัวครก
6. กระบอกลไม้ไผ่ใส่เป่าไฟให้ลูกโชน เมื่อทำการเผาถางกลางครกที่เจาะ

ขั้นตอนการทำ

ใช้มูย (ขวาน) เจาะกลางครก ใช้เศษไม้เผาตรงกลางที่เจาะ แล้วใช้กระบอกลไม้ไผ่เป่าไฟให้ลูก โม่ให้ไหม้ข้าง ๆ โดยใส่เศษไม้เผาครั้งละเล็กน้อย จากนั้นใช้ “ปีตางอย” ขูดเอาเศษถ่านที่ไหม้ออกมา ให้เนื้อไม้ที่เหลือเป็นหลุมมัน ๆ เสร็จแล้วใช้งานได้

การทำสากตำข้าว

เลือกไม้ที่มีขนาดกลม ใช้มีดใหญ่ดากเปลือกออกเพียงอย่างเดียว จากนั้นใช้ “ชะ” เจาะรูสำหรับเสียบสากเข้ากับตัวครก ใช้ตำข้าวเพื่อเอาเปลือกออก ใช้นานไปสากจะเรียบ เวลาตำข้าวเปลือกจะออกยาก ปลายสากตรงจะตำข้าวเอาเปลือกออกได้ง่ายกว่า สากที่ใช้ในการตำแต่ละครั้งใช้เพียงอันเดียวไม่ต้องเปลี่ยนขนาด ถ้าใช้นานไปสากจะเริ่มสั้นลงก็เปลี่ยนอันใหม่

❖ การทำครกตำน้ำพริก ครกตำน้ำพริกที่ใช้ในครัวเรือน มี 2 แบบ คือ

1. ครกเล็ก ใช้ตำพริกแห้ง ไม่ให้ตำของที่มีน้ำเพราะครกจะเปียก เมื่อจะตำของแห้งต้องยุ่งยากเสียเวลาตากให้แห้งก่อน หากเกิดลูกใหม่จะใช้ครกเล็ก ไม่ใช้ครกใหญ่ เพราะครกใหญ่ใช้สำหรับตำทุกชนิด ตัวครกผสมหลายอย่าง รับประทานแล้วจะไม่ดีต่อตัวเด็กที่ดื่มนมจากอกแม่

2. ครกใหญ่ ใช้ตำพริกดิบและเครื่องแกงต่าง ๆ ทำจาก “ไม้ซ้อ” ส่วนสากทำจาก “ไม้ก่อ” ใช้ ชะ ในการเจาะตรงกลางตัวครก จากนั้นเผาไฟ ใช้ส่วเจาะอีกครั้ง

“แซะ” ใช้เจาะรูครกตำน้ำพริก ใช้เวลา 2 ชั่วโมงทำได้ 1 อัน สากอันหนึ่งใช้ได้นาน ถ้าอยากได้สวย ๆ ปรานีตจะใช้ “ชะ” เจาะ

เครื่องมือที่ใช้มากที่สุดคือ “ชะ” ในการสร้าง

บ้านใช้สำหรับ เจาะเสา เจาะรู เป็นอุปกรณ์ที่ชุมชนทำขึ้นมาใช้เอง

1.4 เครื่องดนตรี

ชาวมูเซอแดงหัวปายมีเครื่องดนตรีใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นในเทศกาลกินวอปีใหม่ กินข้าวใหม่(ออกพรรษา) เครื่องดนตรี มีดังนี้

1. **หน่อ (แคน)** ผู้ที่ทำแคนได้ คือ พ่อเฒ่าจะหยี จะดีก็อย แต่เป่าไม่ได้ ส่วนประกอบของแคนมี ดังนี้
 1. ลั่นแคน ทำจากไม้เสี้ยน(ไผ่ชนิดหนึ่ง)บาง ๆ
 2. น้ำเต้า
 3. จี๋ตานี (อยู่ตามกอไม้ใหญ่เหนียวใช้ประกอบตัวแคนให้ติดกัน)
2. **จะโก๋ (กลอง)** มี 2 อัน อันหนึ่งเล็ก อันหนึ่งใหญ่ นายยาโพ จะดีก็อย เป็นผู้ทำได้ ตัวกลองทำจากไม้ต้นเดียวกัน คือ ไม้ซ้อ เจาะเช่นเดียวกับครกตำข้าว ปลายทั้งสองด้านเจาะทะลุถึงกัน ด้านหนึ่งกว้าง ด้านหนึ่งแคบ หนึ่งกลอง ทำจากหนังเยี่ยง(เสียงผา), หนึ่งฟาน(แก้ง) หนึ่งกลองนิยมทำจากหนังสัตว์ป่า มากกว่าสัตว์เลี้ยงในบ้านเพราะมีคุณภาพดี หนึ่งเหนียว ใช้หนังบริเวณหน้าอก เพราะบางให้เสียงดีที่สุด เวลากรีดหนังต้องผ่าด้านหลังก่อนลอกออก จึงตากแห้ง หนังสัตว์แต่ละชนิดให้เสียงไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับความบาง ความหนาของหนังด้วย กลองที่มีใช้ในหมู่บ้านมีอายุการใช้งานประมาณ 5 ปีแล้ว ผู้ทำได้สืบทอดฝีมือต่อจากพ่อแม่ ราคา กลองอันหนึ่ง 2,500 บาท เชือกที่ใช้ในการจึงกลองสมัยก่อนทำจากหนังสัตว์เพราะทนไม่ยี้ดง่าย ใช้ไขว้ว ไขควายทา นำตากแดดให้แห้งก่อนนำมาจึง ปัจจุบันใช้เชือกในล่อนในตลาดแทนแต่คุณภาพไม่ดีเท่าหนังสัตว์
3. **โบโลโก๋ (ฆ้อง)** เป็นของเก่าแก่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ ทำจากทอง
4. **ฉาบ**

2) ภูมิปัญญาด้านการเกษตร

2.1) ด้านการทำเครื่องมือการเกษตร

❖ เครื่องมือที่ทำจากเหล็ก

เครื่องมือเกษตรของชุมชนที่ทำใช้เอง ได้แก่ เเคะหญ้า เคียว มุข ขวาน เสียมใส่ข้าว พร้า มีด เมื่อต้องการมีด ผู้ที่ต้องการจะมาช่วยกันทำ ไม่มีพิธีกรรมใด ๆ ผู้ตีมีด คือ “ปู่เหล็ก ซึ่งมีหน้าที่ในการตีเหล็ก” ชื่อ นายยาโพ จะดีก็อย ตีมีด 1 อันใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง มีดเล่มหนึ่งหากมีผู้ช่วยจะทำได้ประมาณ 10 กว่าอัน ต่อ 1 วัน

1. เคียวเกี่ยวข้าว
2. เครื่องมือเอาหญ้าในไร่ข้าว
3. เครื่องมือขุดหลุมเพื่อปลูกข้าว
4. เครื่องทำครกตำข้าว
5. เครื่องมือทำครกน้ำพริก
6. เครื่องมือการเกษตร
- 7.- 11. เครื่องมือตีเหล็ก

การถ่ายทอด เวลาถ่ายทอดต้องทำพิธีกรรม หากไม่ทำจะเกิดอันตรายต่อผู้เรียนได้ สิ่งที่ทำจากเหล็กอาจกระเด็นเข้าตา ทำให้ตาบอด ที่ผ่านมามีการถ่ายทอดจะขาดพิธีกรรมนี้ไม่ได้ เครื่องในพิธีประกอบด้วย ขันตั้ง เรียกว่า “พิธีขอเรียนวิชา” หรือ “ขันตั้งครู” ทำแล้วจะไม่เกิดอันตราย สะเก็ดไฟไม่กระเด็นถูกตัวผู้เรียน ขันตั้ง ประกอบไปด้วย ขัน, ข้าวตอก, ลูกเต๋า หรือ ลูกข่าง, รูปข่าง(รูปอะไรก็ได้ขอให้มีอันหนึ่ง, เงิน(มีหรือไม่มีก็ได้),เทียน ขันตอนไม่มีพิธีอะไร นำขันตั้งมาให้ปู่เหล็กแล้วเริ่มเรียนได้

โรงตีเหล็ก ประกอบอุปกรณ์สำคัญ ดังนี้

1. เสา หรือ โยกู่ สำหรับสูบลมเป่าถ่านไฟให้แดงลุกโพล่ง
2. ดินแดง นำมาผสมกับแกลบเพื่อไม่ให้แตกง่ายแล้วปั้นเป็นท่อนสำหรับกั้นลม หาได้จากบริเวณทางเข้าหมู่บ้าน
3. รังจุก หรือ เหล็กทำด้าม เป็นแท่งเหล็กกลม ใช้สำหรับทำบล็อกด้ามมีด

คือรังจุกออกจะเกิดรูกลวง

4. ที่รองตัดเหล็ก ใช้รองเมื่อต้องการตัดเหล็กเป็นชิ้นเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ตามที่ต้องการ พื้นผิวจะมีรอยซึ่งเกิดจากการตัดเหล็ก
5. ที่รองตีเหล็ก ใช้รองเมื่อต้องการนวดเหล็ก ผิวพื้นจะเรียบไม่เป็นรอย

อุปกรณ์ตีเหล็ก ได้แก่

1. ที่ตัดเหล็ก ใช้สำหรับตัดเหล็กเป็นชิ้นตามขนาดที่ต้องการใช้งาน
2. คีม ใช้คีบเหล็กนำไปเผาไฟ คีบเหล็กทุกขั้นตอน
3. ค้อนทุบตัดเหล็ก 4 ปอนด์ใหญ่ ใช้เมื่อจะตัดเหล็กใช้งาน มีน้ำหนักมากจึงเหมาะสำหรับใช้ตัดเหล็ก
4. ค้อนนวด มีลักษณะหัวกลม ๆ ใช้สำหรับนวดเหล็กเมื่อเผาจนแดง
5. ค้อนเปียง ใช้แต่งละเอียด

6. ร้อย หรือ เหล็กทำด้าม เป็นเหล็กยาว ใช้ทำบ้องด้ามมีด บ้องด้ามเสียม

ขั้นตอนการตีมีด

1. เลือกเหล็ก วิธีการเลือก 1. เคาะฟังเสียงของเหล็ก ถ้าเป็นเหล็กเนื้อดีจะมีเสียงใส ๆ ดัง จิ้ง ๆ ๆ เป็นเหล็กดีมาก คือเหล็กที่มีเสียง A B C ขึ้นอยู่กับคุณภาพของเนื้อเหล็ก วิธีการเลือกเหล็กแบบที่ 2. ใช้มีดเก่าตัดกกลางที่เนื้อเหล็ก ถ้ากลางแสดงว่าเนื้อไม่ดี ถ้ากลไม่แสดงว่าเหล็กนั้นเนื้อดี

2. นวด นำเหล็กเผาไฟให้แดง แล้วใช้คอนตี้นวด มีดใหญ่ใช้

เวลานวดประมาณ 30 นาที มีดเล็กประมาณ 15 – 20 นาที จึงนำไปขึ้นรูปได้

3. ขึ้นรูป ทำเป็นรูปแบบที่ต้องการ นำเหล็กนวดได้ที่เผาไฟให้แดง ตีขึ้นรูปไปที่ละน้อย ตีเข้าตีสอง ตีเป็นแหลม ๆ ก็ได้ ข้างหน้าข้างหลัง ไม่ใช้บล็อก

4. ขุดทำคม ใช้มีดขุด ในอดีตไม่ใช้เครื่องเจียร ปัจจุบันบางส่วนมีใช้เจียร เครื่องเจียรได้รับสนับสนุนจากศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน น้ำมันซื้อหาเอง

5. ขุดคม มีดเผาไฟแดง ๆ นำมาชุบน้ำไล่ความร้อนที่ละน้อย

หากมีดมีสีขาว แสดงว่าแข็งไปจะเปราะหักง่าย ต้องไล่ความร้อนลงมาที่ปลายคมเรื่อย ๆ

6. นำมาลับหิน หินหาได้จากแม่น้ำปายบริเวณสันเขื่อนแม่ปาย เป็น “หินผา” บริเวณหมู่บ้านไม่มี คุณภาพดีกว่าหินในตลาดและประหยัดกว่าไม่ต้องซื้อหา

❖ เครื่องมือจับสัตว์ป่า

ผู้ชำนาญในการทำเครื่องมือจับสัตว์ป่า คือ พ่อเผ่าจะหยี จะดีก้อย และการเสาะหาหาพิชทาธนู เพื่อนำไปยิงสัตว์ ปัจจุบันยังมีหาอยู่ ใช้มาตั้งแต่อดีต สมัยก่อนไม่มีปืน เครื่องมือจับสัตว์ป่าของชุมชน ได้แก่ ธนู ปืนแก๊ป หนังสือดึก ดังนก(ไม้ไผ่ทากายไม้เหนียว ๆ) เครื่องมือทุกอย่างทำใช้เองหมด

- ธนู
- ปืน ทำเอง ลักล่องทำเอง ซื้อเพลลา ลูกปืน ใช้ยิงสัตว์ในระยะไกล นิยมใช้มากที่สุด คนที่ทำปืนเก่ง

มี 2 คน คือ นายแดง จะเสือ และนายจะหา จะดักก้อย

- **หนังสือดัก** ใช้ไม้อะไรทำก็ได้ที่เป็นง่าม ๆ ใช้ยั้งนก หนู เขียด ที่อยู่ไม่ไกลไม่สูงมากนัก และตัวเล็ก ๆ
- **ยางไม้ตั้งนก** ทำจากยางไม้ “อะนอ” ดั่นกลม ใบเขียว เปลือกหนา มีรสขม ถ้าเปลือกมาใส่ครกตำ เปิดน้ำเทลงใส่กระดิ่ง นวด ๆ ยางจะออกมา ส่วนนี้จะไหลทิ้งไปตามน้ำ เหลือแต่ยางเหนียว ๆ เป็นก้อน ๆ ขาว ๆ เป็นต้นไม้ใหญ่ ล้างออกหมดแล้ว เอาไม้ไผ่แข็ง เรียกว่า อะนอคอก ทำจากไม้ไผ่บงเหลากลม ๆ เล็ก ๆ ตากให้แห้งดีแล้วใส่ในกระบอกไม้ไผ่ (อะนอเบาะ) ทิ้งไว้ 2 วันนำไปตั้งนกได้ เมื่อนกมาเกาะยางเหนียวก็จะติดทำบินหนีไม่ได้ ส่วนยางไม้นั้นมีไม้อีกหลายชนิดที่ให้ยางเหนียว ๆ คล้าย ๆ กัน วิธีการตั้งนกนิยมตั้งเช้ามีด เวลาประมาณ 04.00 น. หรือ 05.00 น. เพราะยางอะนอจะเหนียว ถ้าหากตั้งเวลาสาย ยางอะนอจะอ่อนละลาย เมื่อนกเกาะจะบินหนีไปได้
- **หน้าไม้** ปัจจุบันยังทำใช้อยู่ ประกอบไปด้วย 1. ไม้ตรงกลางสำหรับถือทำจากไม้ซาง(ไม้ไผ่ซาง) แข็ง หรือไม้อะไรก็ได้ที่ถากขึ้นรูปง่าย ๆ 2. เชือกหน้าไม้ทำจากปอกกล้วยน้ำว้าป่า 3. ไทยงทำจากกระดูกสัตว์ 4. ไม้สำหรับทำเชือกผูกทำจากไม้ไผ่ 5. ลูกดอกสำหรับยิง ทำจากไม้ไผ่ หน้าไม้ใช้สำหรับยิงนกตัวใหญ่ หรือตัวเล็กที่ไม่อยู่ที่สูงเกินไป ในอดีตเป็นเครื่องมือที่นิยมใช้มากที่สุดเมื่อครั้งยังไม่มีปืน ไม้ซางที่นำมาใช้จะไม่ตัดในช่วงเดือนเมษายนเนื่องจากใช้ได้ไม่นาน เพราะไม้ซางหน้าแล้งเนื้อจะแข็ง

ก

ารจับปลา

ในปัจจุบันปลามีจำนวนลดน้อยลง ปลาที่มีมาก คือ ปลาในบริเวณอนุรักษ์พันธุ์ปลา ช่วงฤดูหนาวปลาจะหนาวไม่ออกมาหากินจะอยู่ในรู ทำให้จับได้น้อยไม่พอกินและเสียเวลา ส่วนมากจะนิยม

จับในฤดูแล้งช่วงเผาไรในเดือนมีนาคม – เมษายน ปลาที่จับ ได้แก่ ปลาปุง ปลาติดหิน ปลาม่อน ปลาไช เจียนน้อย ได้พอกิน ปลาที่มีเยอะสุด คือ ปลาปุง ปลาม่อน

เครื่องมือจับปลาของชุมชนบ้านห้วยปาย ในอดีตและปัจจุบัน มีดังนี้

1. ไช ใช้จับปลาที่อยู่ในหิน เอาไม้เสียบปลายไชข้างหนึ่ง ปลาจะเข้าไปในไช ปัจจุบันเครื่องมือชนิดนี้ไม่มีใช้แล้ว
2. แ่น จมใต้น้ำที่ลึก ๆ ประมาณ 2 เมตรครึ่ง จับเฉพาะปลาตัวใหญ่ ไซ้ไม้ยาว ๆ เกาะแน่นไว้แล้วจุ่มลงไปใต้น้ำ
3. หน้ากากดำน้ำ+เหล็กยิงปลา สวมหน้ากากกันน้ำแล้วดำลงใต้ท้องน้ำ ใช้เหล็กยิง ส่วนใหญ่ใช้ยิงปลาปุง
4. ใช้มือเปล่า ดำลงใต้ท้องน้ำแล้วมจับเอง ใช้ความชำนาญเฉพาะบุคคล
5. แห ใช้หว่านลงไปใต้น้ำ ใช้จับปลาหลายขนาดทั้งตัวใหญ่และตัวน้อย เช่น ปลาปุง ปลาม่อน ปลาไช

2.2) ภูมิปัญญาด้านการเลี้ยงสัตว์ในชุมชน

ในอดีตชุมชนชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายนิยมเลี้ยงสัตว์แบบปล่อย สัตว์ที่นิยมเลี้ยง ได้แก่ หมู วัว ควาย ปัจจุบันมีคอกในชุมชนเป็นสัดส่วน เริ่มมีตั้งแต่วันที่ 4 พฤศจิกายน 2547 ชุมชนปรับกันเอง เพื่อความสะดวกของชุมชน

อาหารในการเลี้ยงหาได้จากป่าธรรมชาติและในไร่ข้าว ดังนี้

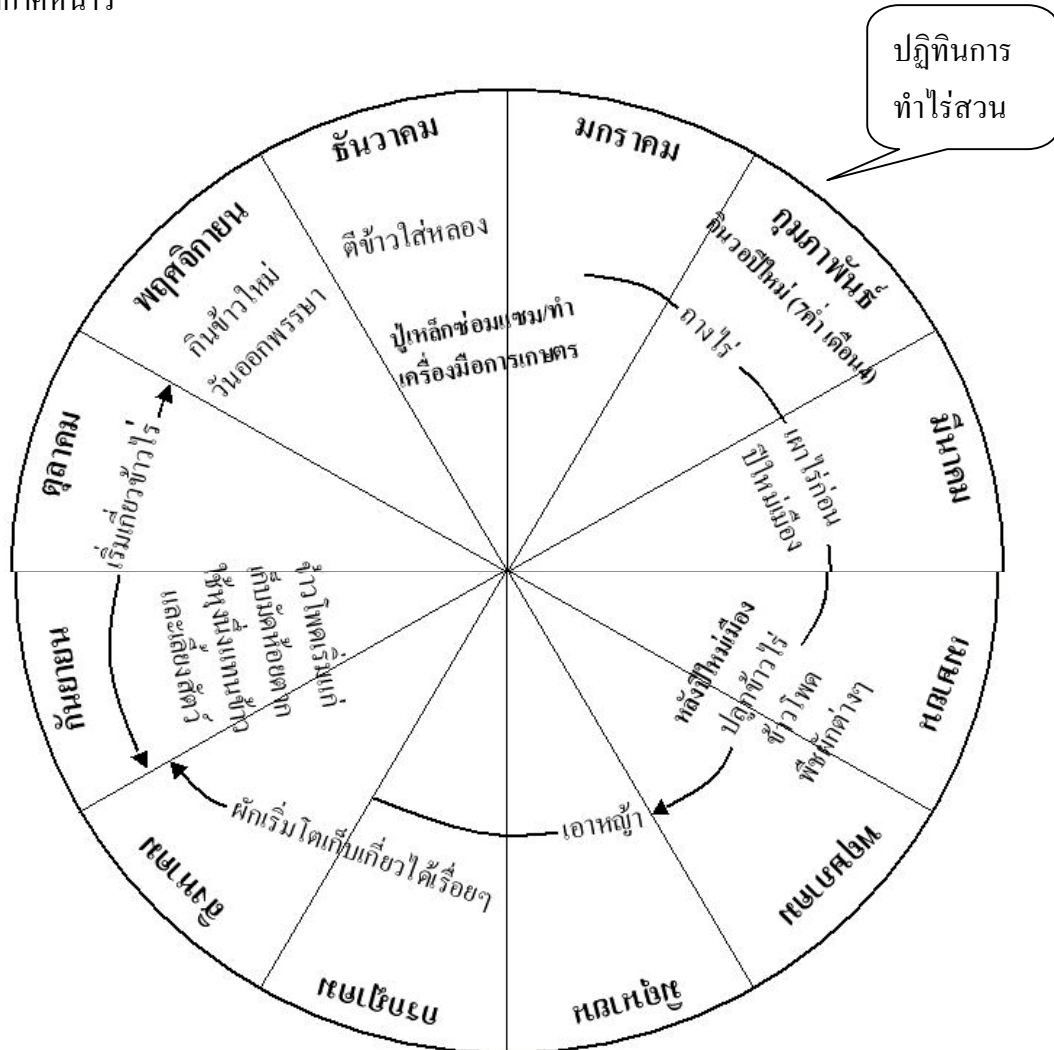
- หาได้จากป่า ได้แก่ กล้วยป่า ใบเสล ยอดไม้ในป่า บอน นำมาต้มใส่ข้าว
- หาได้จากไร่ข้าว ได้แก่ ข้าวโพด ฟักทอง หญ้าที่ขึ้นใหม่ในไร่

2.3) ภูมิปัญญาการทำไร่ ทำสวน

กรณีที่มีการบุกรุกข้ามไปทำไร่ในแปลงของผู้อื่น ครั้งแรกเจ้าของไร่ขอคืนก่อน ถ้าไม่ให้จะใช้มติดจากสมาชิกทุกหลังคาเรือนมาประชุม ผู้ตัดสินคือ ผู้นำหมู่บ้าน กรรมการ และสมาชิกชุมชนลงมติ

 พื้นที่สวน

เนื้อที่สวนไม่มีเป็นแปลงใหญ่ ไม้ผลจะปลูกไว้ริมไร้ข้าว ดิฉริมน้ำห้วย ส่วนใหญ่ปลูกมะม่วง
กล้วย มีประมาณ 10 ต้น นอกจากนี้ยังมีขี้ไต้ มะเริง ได้รับพันธุ์จากโครงการดอยสามหมื่น ส่วน
อย่างอื่น คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านปลูกเอง ปัญหาที่พบ คือ เมื่อออกผลแล้วไม่สุก เพราะพื้นที่อยู่บนที่สูง
และมีอากาศหนาว

❖ ไร่มุนเวียน

พื้นที่ไร่มุหนเวียนมีประมาณ 580 ไร่ ครอบครัวยละประมาณ 20 ไร่ มีแปลงหน้าหมู่บ้านของ
ส่วนรวม ประมาณ 5 แปลง หมู่ไป 5 รอบ รวมแล้วปลูกข้าวปีละประมาณ 4 ไร่ต่อครอบครัว หรือ
ประมาณ 116 ไร่ ต่อปี ต่อ หมู่บ้าน

พืชที่ปลูกในไร่ข้าวและพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ข้าวโพด แตง ถั่ว ผักอีหลือ ดอกทานตะวัน
พริก มะเขือ มันแกว มันสำปะหลัง ข้าวป่าง ข้าวป้าง ฟักทอง ใบชู ผักชี เผือก และมันดินช้าง
เป็นต้น

สภาพดิน ไม้ไผ่ญี่ปุ่น คุณภาพของดินที่ดีจะมีลักษณะเลื่อม ๆ มีเงา ดินจะดำลึกลงไปประมาณ 3 นิ้วมือ หากคุณภาพดินไม่ดี ขุดลงไปจะมีทรายเยอะ ดินดำมีน้อย

ปัจจุบันชุมชนมีการใช้ยาฆ่าหญ้าในไร่ข้าว ส่วนใหญ่จะใช้ในช่วงระยะพืชผลกำลังเจริญเติบโต ซื้อมาจาก อ.ปาย อัตราการใช้ 1 กระป๋อง ต่อ ไร่ครึ่ง หรือ 1 กระป๋อง ต่อ 3 – 4 ไร่ครึ่ง เนื่องจากมีแรงงานน้อยในการกำจัดหญ้า ยาฆ่าหญ้าที่ใช้ชื่อ “อามิก” ใช้เฉพาะพืชใบกว้างเป็นแห่ง ๆ ไป เริ่มใช้มาเป็นเวลาประมาณ 2 – 3 ปี

❖ การแบ่งพื้นที่เพาะปลูก

ในอดีตไม่มีการแบ่งพื้นที่ที่แน่นอน เมื่อต้องการพื้นที่ในการเพาะปลูก จะบุกเบิกไปเรื่อย ๆ ปัจจุบันไม่สามารถขยายพื้นที่ได้อีก เนื่องจากตั้งหมู่บ้านถาวรและอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ครอบครัวยุคใหม่ที่ยังไม่มีพื้นที่ทำกิน คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นผู้เลือกพื้นที่ที่สมควรให้ทำ พื้นที่เพาะปลูกชนิดประมาณ 3 ไร่ คือ ที่สวน ไร่ข้าวโพด ไร่ข้าว อย่างน้อยรวมแล้วประมาณ 15 ไร่ ต่อครัวเรือน

❖ การเลือกพื้นที่ปลูกข้าวไร่และข้าวโพด มีข้อห้ามดังนี้

1. บริเวณป่าใหญ่ไม่ให้ทำกิน ป่าต้นน้ำไม่ให้ทำ เพราะอนุรักษ์ไว้กินน้ำ ให้สัตว์ป่าอาศัย
2. พื้นที่ลาดชันไม่ให้ทำ หากทำแล้วดินจะถล่มลงมา ทำให้ทำกินได้เพียงปีเดียวก็ต้องหาพื้นที่ใหม่เสียเวลา
3. คูที่ลุ่ม ๆ ใกล้น้ำ เพราะน้ำดี มีความชื้นทำให้ผัก เช่น ยอดฟักทอง ข้าวโพด ผักกาด พริก มันสำปะหลัง มันแกว เจริญเติบโตดี
4. บริเวณหุบเขาที่มีน้ำใหญ่ที่มีปลา (แม่น้ำปาย) ไหลผ่าน ไม่ให้ทำไร่ตรงข้ามกัน เพราะจะไม่สบายหรือตายได้ ต้องสลับกันทำ ให้ตกลงกันว่าใครจะเป็นคนทำเพราะทำได้เพียงเจ้าเดียว
5. บริเวณกึ่งดอย ให้ทำได้เพียงฝั่งเดียวเจ้าเดียว เพราะจะไม่สบาย หากเป็นคนละเจ้าสามารถทำได้
6. บริเวณหุบเขา สองฝั่งดอย ห้ามพี่น้องทำไร่หันหน้าเข้าหากัน ถ้าเป็นคนอื่นทำได้ เพราะจะไม่สบายหรือตายได้
7. บริเวณที่มีถนนผ่านกลาง เปรียบเหมือนคนห้ามโลงศพ หมายถึงเราช่วยกันห้ามศพไปฝั่ง มีความเชื่อจะไม่ทำ ห้ามเจ้าเดียวทำทั้งสองฝั่ง ให้ทำฝั่งละเจ้าให้แบ่งกันเป็นครอบครัว เพราะจัดการล้อมรั้วยาก

❖ การปลูกข้าวไร่

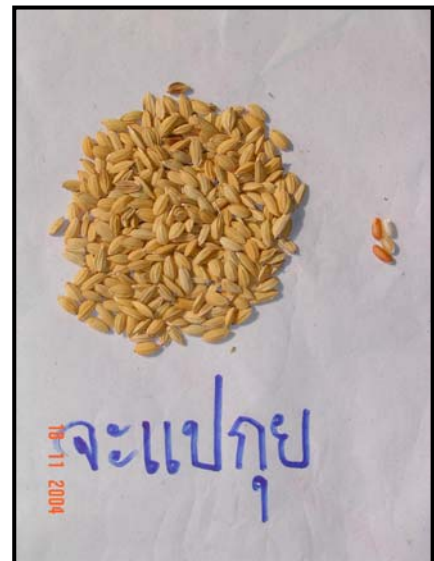
ในพื้นที่ 1 แปลง จะทำการเลือกปลูกพันธุ์ข้าวได้ 3 ชนิด ให้ปลูกข้าวหนึ่ง(ข้าวเหนียว)ไว้ด้านบน ส่วนข้าวเจ้าปลูกไว้ด้านล่าง การเก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์ในปีถัดไป เมื่อจะเก็บเกี่ยวต้องเลือกส่วนที่จะทำพันธุ์ทิ้งไว้ ควรเลือกพื้นที่งาม ๆ ข้าวหนึ่งหากเข้าผสมกับข้าวเจ้าจะไม่นำมาทำพันธุ์ ส่วนใหญ่ข้าวหนึ่งมีน้อย จึงต้องปลูกไว้ด้านบน ถ้าปลูกด้านล่าง นานไปปีหรือสองปีจะกลายพันธุ์เป็นข้าวเจ้า ข้าวหนึ่งจะไม่ให้ผสมกับข้าวเจ้า ถ้าผสมกับข้าวเจ้าแล้ว เมื่อนำมาดำข้าวปักจะไม่เป็นเม็ดและดำไม่ละเอียด ดังนั้นข้าวหนึ่งจะผสมกับข้าวเจ้าไม่ได้ แต่ข้าวเจ้าผสมกับข้าวหนึ่งหุงรับประทานได้ ข้าวเจ้าที่ผสมกับข้าวหนึ่งหากปลูกไปหลายครั้งก็จะเป็นข้าวหนึ่งหมดเช่นกัน

❖ พันธุ์ข้าวไร่ ที่นำมาปลูกตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบันแบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก มี 6 ชนิด ได้แก่

1.1 จะแปกยุ เป็นพันธุ์ข้าวเจ้ามาจากประเทศทิเบต เนื่องจากช่วงที่มีการอพยพได้นำมาด้วย มีลักษณะเมล็ดเล็กและอ้วน เมล็ดมีขนาดเล็กที่สุดในจำพวกพันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกทั้งหมด ให้ผลผลิตมาก รวงหนึ่งมีเมล็ดทั้งสิ้นจำนวน 200-300 เมล็ด ทนทานต่อโรค ไม่ต้องใช้ปุ๋ยหรือยาในการเพาะปลูก สีในเมล็ดมี 2 ลักษณะ คือ หากตากให้แห้งจะเป็นสีแดง หากตากแดดน้อยจะมีสีขาว เนื่องจากวิตามินยังเกาะติดเมล็ดได้ไม่เต็มที่ เมื่อนำไปหุงจะขึ้นหม้อดี คนภายนอกนิยมซื้อเพื่อนำไปเลี้ยงไก่ชน เพราะเชื่อว่าข้าวชนิดนี้ทำให้ไก่มีพลังกำลังดี

1.2 จะเนาะเนาะ คือ ข้าวเหนียวดำ เป็นพันธุ์ดั้งเดิม ใช้เป็นยารักษาโรคได้ มี 2 ชนิด คือ

- 1) จะเนาะเนาะโหล่ (แบบเมล็ดใหญ่) มีลักษณะเมล็ดยาว สีดำ
- 2) จะเนาะเนาะแอ้ (แบบเมล็ดเล็ก) มีลักษณะเมล็ดเล็กอ้วน มีสีดำ

เข้มกว่าจะเนาะเนะโหล่ นิยมนำมาใช้ทำยารักษากระดูกหัก หากไม่มีสามารถใช้จะเนาะเนะโหล่แทนได้

- 1.3 จะเนาะหียี เป็นพันธุ์ข้าวเหนียวดั้งเดิม ลักษณะเมล็ดเป็นสีแดง อ้วน ข้างในเป็นสีขาว ปลูกแล้วให้ผลผลิตดี

- 1.4 จะเนาะแอ้ เป็นพันธุ์ข้าวเหนียวดั้งเดิม ลักษณะมีเมล็ดเล็ก สีขาว ต้นและใบเล็ก

- 1.5 จะชิมมา เป็นพันธุ์ข้าวเจ้า ที่นำมาจากมูเซอ กุ้ยทางประเทศทิเบต มีลักษณะเมล็ดยาว สีขาว เมล็ดข้าวที่ได้จะห่าง หนึ่งรวงจะมีไม่เกิน 150 เมล็ด

- 1.6 จะเนาะโหล่ เป็นพันธุ์ข้าวเหนียว เปลือกมีสีเหลือง เมล็ดข้างในสีขาว เมล็ดยาว ข้าวพันธุ์นี้จะสุกและเก็บเกี่ยวช้ากว่าพันธุ์ข้าวอื่น ๆ ส่วนใหญ่นิยมนำมาทำข้าวเม่า หรือ ข้าวปุ้น

2. พันธุ์ข้าวไร่ที่ไม่นิยมปลูก ส่วนมากจะหาพันธุ์ไม่ได้แล้ว

เนื่องจากไม่นิยมปลูก จึงไม่ได้เก็บรักษาพันธุ์ไว้ มี 9 ชนิด ได้แก่

- 2.1 จะนะแก๊ เป็นข้าวเจ้าพันธุ์ดั้งเดิม เปลือกสีดำ เมล็ดข้างในมีสีแดง เป็นข้าวดอ ใช้เวลาปลูกเพียง 3 เดือนสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้

- 2.2 ปางสา มีลักษณะเมล็ดอ้วนเหมือนข้าวก่ำ แต่มีสีขาว เมล็ดใหญ่ ต้นงาม แต่ปลูกแล้วผลผลิตได้น้อย ไม่เพียงพอรับประทานตลอดปี

- 2.3 ปางบ่อ เป็นข้าวเจ้า เมล็ดสีขาว ยาวและใหญ่ เป็นข้าวที่มีรสหวานอร่อยที่สุด ไม่มีโรค แต่ปลูกไม่ค่อยได้ผล หากได้ผลผลิตก็จะได้น้อย

- 2.4 ลาซอ หรือ ปะเตะจ่า เป็นข้าวคอ เปลือกสีเหลือง มีขนาดเล็ก เมล็ดข้างในมีสีแดง สาเหตุที่ไม่นิยมปลูก เนื่องจากเป็นข้าวคอทำให้สุกก่อนข้าวชนิดอื่น ๆ นกชอบลงกินมาก ผลผลิตที่ได้จึงเหลือน้อย ทำให้เสียเวลาเหนื่อยและลำบากในการเฝ้าไร่
- 2.5 จะเนาะสี เป็นพันธุ์ข้าวเหนียว เมล็ดสีเหลืองใหญ่และอ้วน ปลูกแล้วได้ผลผลิตไม่ดี
- 2.6 จะเนาะบัวะ เป็นพันธุ์ข้าวเหนียว เมล็ดลาย ข้างในมีสีขาว
- 2.7 ข้าวฮ่าว หรือ ข้าวฮ่าว เป็นพันธุ์ข้าวเหนียวได้มาจากคนเมือง ลักษณะต้นสูงล้มง่าย แต่วางและเมล็ดมาก เมล็ดมีขนาดเล็กน้อยข้างในมีสีขาว
- 2.8 จะบือ ลักษณะเมล็ดมีขน เมล็ดใหญ่ ข้างในมีสีขาว แต่เพาะปลูกในพื้นที่ที่มีอากาศเย็นไม่ได้ทำให้ปลูกไม่ค่อยได้ผล
- 2.9 จะเมะดัวะ เป็นพันธุ์ข้าวเจ้า ลักษณะเมล็ดยาว มีหางแหลม เมล็ดมีสีเหลือง แต่เนื่องจากเป็นพันธุ์ข้าวเมืองร้อน ทำให้ปลูกไม่ค่อยได้ผลผลิต

❖ พันธุ์ข้าวที่ใช้ในการทำข้าวปึก (ในช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่) มี 4 ชนิด ได้แก่

- 1) จะเนาะหีย เป็นข้าวเหนียว เมล็ดมีสีขาว มีความเชื่อว่าต้องนำของที่ขาวสะอาดให้พระเจ้า จึงต้องดำข้าวชนิดนี้เป็นอันดับแรก ครกต่อไปจะดำข้าวสีอะไรก็ได้
- 2) จะเนาะแนะแอ้ เมล็ดสีดำ
- 3) จะเนาะแนะโหล้ เมล็ดสีดำ
- 4) จะเนาะโหล้ เมล็ดสีเหลือง

ขั้นตอนในการปลูกข้าวไร่

1. ถางไร่(เพียวไร่) ด้วย “อะเถาะเกว” หรือ มีด ถางหญ้า
2. ตัดต้นไม้ใหญ่ออก เพื่อให้เผาหญ้าง่าย ๆ ตัดทิ้งไว้ประมาณ 1 เดือน
3. และเผาไร่ในช่วงเดือนมกราคม ก่อนกินวอปีใหม่
4. เก็บหญ้าอีกรอบ ด้วยมีด “อะพะะ” ใช้กับดอไม้สูง ๆ
5. หยอดเมล็ดข้าว ใช้ “โถ่ลู่” ขุดหลุม ผู้ชายขุดเจาะหลุมเล็ก ๆ ผู้หญิงหยอดเมล็ดข้าวหลุมละ 15 – 20 เมล็ด ระหว่างหยอดเมล็ดข้าวจะผสมเมล็ดพันธุ์ผักชนิดอื่น ๆ ไปด้วย

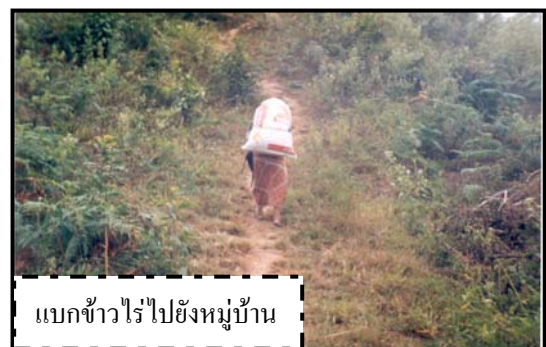

6. กลบหลุม เมื่อหยอดเมล็ดข้าวแล้วใช้จอบไถกลบหลุมตามหลัง
7. พอข้าวเจริญเติบโต “เอาหญ้า” ใช้เคาะ “กองอ่แกวะ” เคาะหญ้าออก
8. เมื่อข้าวสุกถึงเวลาเก็บเกี่ยวได้ ใช้เคียว “หล่อเก๊ะ” เก็บเกี่ยวข้าวที่สุกแล้ว บางรายมีการเอามือเอารันกัน ไปทำ 1 วัน ใช้แรงงานกัน 1 วัน
9. แล้วแต่เจ้าของไร่จะตกลงกัน
10. หอบข้าวมากองรวมกันรอตี โดยหันปลายข้าวไว้ด้านใน เวลาฝนตกจะทำให้ข้าวไม่เปียก
11. ตีข้าว ก่อนตีปรับพื้นดินให้เรียบ แล้วปูเสื่อเพื่อใช้รองข้าวที่จะตี จากนั้นใช้ไม้งอหนีบข้าว ฟาดลงกับกองข้าวให้เมล็ดหลุดจากรวง
12. เมื่อตีข้าวแล้ว เอา “คั้ง” พัดเอาข้าวเปลือกที่เมล็ดลีบออก
13. จากนั้นแบกกลับบ้านเข้าบ้านเที่ยงละ 3 ถึง หรือ 1 กระสอบปุย
14. เก็บไว้ในหลองข้าว หรือในกระสอบปุยก็ได้
15. เมื่อจะกินก็นำไปตำเอาเปลือกออกที่ครก ตำข้าวภายในหมู่บ้าน

ข้าวไร่น้ำมากองรวมกัน

แบกข้าวไร่น้ำไปตีแล้วนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง

แบกข้าวไร่น้ำไปยังหมู่บ้าน

❖ พิธีปลูกข้าวไร่

ก่อนจะปลูกข้าวหรือทำสวนต้องทำพิธีขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยทำแข่งให้เจ้าเมือง มีความเชื่อว่าเมื่อทำไร่แล้วจะไม่เกิดเจ็บไข้ได้ป่วย เมื่อถึงเวลาปลูกข้าว ต้องทำพิธีเรียกว่า “พิธีปลูกข้าวไร่” เริ่มทำในเดือนเมษายน หลังพิธีตานศาลา(เดือนมีนาคม) แข่งเจ้าเมืองจะนำวางไถบนหิ้งสูง ปักไถกลางไร่ หรือหัวไร่ เจ้าของไร่เป็นผู้ทำพิธีนี้ ไม่ต้องมีปูจอง ทำได้ทุกคน พิธีจะเริ่มในช่วงเช้า เวลา 07.00-08.00 นาฬิกา เสร็จพิธีทำงานได้ตามปกติ พิธีปลูกข้าวไร่นี้จะทำเพียงครั้งเดียวก่อนปลูกข้าวไร่ เพื่อให้เจ้าที่เจ้าคอยรู้ว่าปีนี้จะมาหากินที่นี่ เจ้าของไร่จะอธิษฐานขอพร

แข่งเจ้าเมือง ประกอบด้วย ข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวสาร เทียนขี้ผึ้ง 4 เล่ม กระดาษเสียบไม้ปัก (ธง) คล้ายธงที่ปักที่บ้านขอเจ้าที่เจ้าคอย เรียกว่า “ออคเฒาเว” ธง หรือ อ้อเจ คือ ธงสำหรับปักข้าง

ล่าง ก้อนน้ำ(แก้วน้ำเล็ก) 4 อัน ธง 4 อันสำหรับปัก 4 ทิศ ใช้ปักบนแข่ง ไม้แผ่นเจาะรู แก้วน้ำ 4 อัน(ใส่น้ำ 2 อันและใส่ทราย 2 อัน)หรือ(น้ำ/ทราย/น้ำ/ทราย) อย่างละคู่ น้ำวางไว้ด้านนอกแข่ง ใส่ทราย หมายถึง ทำมาหากินอย่าให้กินหมดเหมือนทราย ใส่ น้ำ หมายถึง เย็น อยู่สบายชุ่มเย็นเหมือนน้ำ

3) ภูมิปัญญาด้านการปลูกสร้างบ้านเรือน

การปลูกบ้านจะช่วยกันปลูก หรือ อาจขอสมทบค่าใช้จ่ายในการสร้างบ้านก็ได้ การสร้างบ้านจะมีผู้รู้เฉพาะ ในชุมชนมีผู้รู้ประมาณ 10 คน เป็นช่างไม้มีความชำนาญ เวลาสร้างเจ้าบ้านจะไปเรียกและทำอาหารมื้อกลางวันเลี้ยงแขกที่มาช่วย เครื่องมือสร้างบ้าน ได้แก่ มุย (ขวาน) มีด ค้อน

➤ การใช้ประโยชน์จากไม้ของชุมชน

1. การสร้างบ้าน

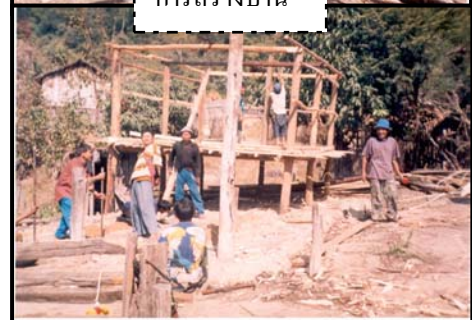
1.1 เสา ใช้ไม้ก่อ ผ่าได้ 10 – 12 ทีบ ทำเป็นเสาบ้านได้ 1 หลัง เลือกล้วนใหญ่แก่ ๆ ใช้มุย (ขวาน)กับ ไม้จิงผาเป็นทาบ ไม้ใช้เลื่อยเพราะใช้เวลามาก ไม้ใช้ไม้ทั้งต้น เพราะใช้ไม้เปลืองแล้วเสียดาย เศษ ๆ ไม้ที่เหลือนำมาปูเป็นนอกชานบ้าน

1.2 ช่อ ใช้ไม้เลา ๆ กลม ๆ เรียก “คันท่อละ” ถ้าใช้ได้ดีตัด ไม้ใช้อื่นก็ได้

1.3 พื้น ใช้ไม้ซาง ไม้บง

1.4 หลังคา ใช้ใบคา ใบตองก้อ

1.5 ตอกมัดหลังคา ใช้ไม้บง ไม้หก

2. พื้น สุมไฟให้สัตว์เลี้ยง/ทำอาหาร ใช้ไม้ก่อเม็ดน้อย ไม้ทะลุ ไม้ก่อ

หลวง

3. เชื้อไฟ ใช้ไม้เกียะ หรือ ไม้สน

4. กะบะใส่ดินเตาไฟ ใช้ไม้ก่อเพราะไฟไม่ไหม้ ไม้ก็ไม่ได้ดิด อย่างอื่นก็ทำได้ แต่เวลา

ไฟไหม้จะดับยาก ไม้บ้านได้

5. เล้าไก่เล็ก ๆ ไว้ใส่ไก่แม่ลูกอ่อนเวลากลางคืน ทำจากไม้ซาง

6. ชั้นตากข้าวเหนียวเตาไฟ ทำจากไม้ซาง จักเป็นตอกแล้วสาน

7. รั้วบ้านใช้ไม้ไผ่

เล้าไก่เล็ก

8. คอกหมู/วัว ใช้ไม้ก่อเม็ด ไม้ก่อใหญ่ เพราะแข็งแรงทนแรงสัตว์ ตรงรอยต่อใช้ตะปูตอก
9. ครกตำข้าว ตัวครกทำจากไม้ทะลุ ไม้จุ่มปี สาก ทำจากไม้เปา ไม้แะ วัสดุสาก ใช้มุย (ขวาน) เจาะก่อน จากนั้นใช้ส่วเจาะให้ทะลุ แล้วเผาไฟ เป่าให้ไฟไหม้เสมอกัน จากนั้นใช้เคาะ เคาะถ่านออก
10. ครกตำน้ำพริกในครัว (เล็ก) ทำจากไม้ซ้อ ไม้ทะลุ สากครก ทำจากไม้มองคอม เพราะน้ำหนักดี
11. ค้ำมุย ค้ำมิด ก็ทำจากไม้มองคอมเช่นกัน
12. สะพานข้ามน้ำปาย (ตรงทางเข้าหมู่บ้าน) ทำจากไม้ก่อ ไม้แะ ไม้เปา
13. ตอก ไม้บังเครือ มีที่บริเวณป่าธรรมชาติ แถวน้ำตกสองเมือง
14. กระด้ง ทำจากไม้บัง
15. ชันโตก ทำจากไม้หก และหวาย
16. รางข้าวหมู ใช้ไม้เปลือกหนา ๆ เช่น ไม้ก่อ (หมาชู) ต้นใหญ่ ๆ เนื้อหนึ่ ๆ เพราะจะทำให้หมูคุ้ย(อ้วน) ส่วนใหญ่ทำเอง ใช้มุย (ขวาน) กับส่วเจาะ
17. กระด้งฝัดข้าว ฝัดไม้เหมือนชันโตก เป็นฝัดตาบอ มีพ่อเผ่ายะกะ แอบิ, นายจะหา จะตีก้อย, นายยาโพ จะตีก้อย และนายจะหยี จะตีก้อย ที่ทำได้
18. ชันโตก ส่วนใหญ่ซื้อจากบ้านป่าซาง ราคาเกือบ 100 บาท สนใจเรียนได้ใช้เวลาประมาณ 1 – 2 วัน

- ❖ การเลือกไม้ จะเลือกไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่มีอายุใช้งานได้ ให้ใช้มีดบากดูที่ต้น เปลือกนอกผิวจะบาง แก่นในจะหนากว่า หากยังไม่ถึงอายุใช้งาน จะใช้ได้ไม่นานไม่ทน มอดจะกิน ตัดในฤดูไหนก็ได้ แต่ต้องดูอายุของไม้เป็นหลัก
- ❖ การเลือกไม้ไฟทำฟาก ให้ตัดไฟในช่วงฤดูหนาวเดือนพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์ สับฟากฤดูหนาว เพราะน้ำตลยังไม่ขึ้น หากตัดในฤดูแล้งมอดจะเจาะกิน เพราะน้ำตลขึ้นถ้าไฟมากแล้ว

4) ภูมิปัญญาด้านสุขภาพ

❖ การห้ามเลือด

ถ้ามีบาดเลือดตกยางออก คนไหนทำเลือดหยุดไม่ได้ต้องไปหาปู่เหล็ก โคนมิด หรือโดนอะไรหนัก ๆ เป็นอุบัติเหตุเกี่ยวกับมีดหรือเหล็กต้องมาหาปู่เหล็กรักษา ตกห้วยตกดอยก็แก้ได้ ถ้าโดน

มีคบบาไปหาคนอื่นไม่ได้ ต้องมีพิธี คือทำไม้อย่างพิธีเบาะแสะเตเว่งให้เขาก่อน เพราะเชื่อว่าผีเคราะห์ร้ายทำ

❖ การทำคลอด

คนที่ทำคลอดได้ในหมู่บ้านมี 4 คน คือพ่อเผ่ายาคะ แอบิ, พ่อเผ่าจะนู แอพู, แม่เผ่านากะ และแม่เผ่านะอือ จะตีก้อย โดยได้รับสืบทอดมาจากคนเผ่าคนแก่ซึ่งเป็นปู่อายุ 115 ปี เป็นลูกหลานจึงได้สืบทอดมา วิธีสืบทอดต้องไปเรียนรู้วิธีการบีบท้อง บีบอย่างไร การขอเรียนจะใช้ข้าวสาร เทียนขี้ผึ้ง 1 คู่ ก็ได้รับการถ่ายทอด สามารถเอารกออกได้ สามารถทำแท้งได้โดยบีบเด็กให้ตายแต่พ่อเผ่าและแม่เผ่าไม่ทำเพราะกลัวบาป

❖ ขั้นตอนการทำคลอด

- คนทำคลอด 1 คน ผู้ช่วย 5 – 6 คน ซึ่งเป็นใครก็ได้ ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงมาช่วย
- เตรียมฟิวไม้ไฟ เพื่อไว้ตัดสายสะดือเด็ก ไม้ไฟใช้ใหม่ ๆ คม ๆ ใครหาก็ได้
- ก่อไฟต้มน้ำอุ่น ไว้อาบน้ำให้เด็ก
- เมื่อเด็กคลอด นำเด็กอาบน้ำแล้วนำผ้าดีห่อเด็กไว้
- ใช้พริกแดงเป็นเม็ด ๆ กวาดปากเด็ก กวาดเอาเลือดหรืออะไรที่จะตกในได้ออกมา
- พอทำคลอดเสร็จแล้วเสียเงินประมาณ 40 – 50 บาท เป็นค่าน้ำใจให้แก่ผู้ทำคลอด
- เมื่อเด็กเกิดเกิน 3 วัน ให้ตั้งชื่อได้ เพราะถือว่ารอดตายแล้ว หลังจากนั้นคนเผ่าคนแก่มักมีให้ การตั้งชื่อใครตั้งให้ก็ได้

ผู้ทำคลอดส่วนใหญ่ คือ พ่อเผ่ายาคะ แอบิ มีประสบการณ์ทำคลอดมา 40 กว่าปี ทำคลอดเด็กมาประมาณ 20 กว่าคน โดยได้ทำคลอดให้กับภรรยาตนเองด้วย ที่ผ่านมาก็คลอดโรงพยาบาลเพียง 1 คน เมื่อปี พ.ศ. 2547 เนื่องจากแม่เด็กอายุน้อย ไม่มีแรงเบ่งเพียงพอ

❖ การดูแลสุขภาพของหญิงหลังคลอดบุตร

เมื่อเกิดลูกใหม่ หญิงคลอดบุตรจะมีการอยู่เดือน 3 เดือน โดยแบ่งระยะการอยู่เดือน 2 ระยะ

- 12 วันแรกหลังเกิดลูกจะไม่ทำงานอะไร นอนกินอย่างเดียว ไม่ให้อาบน้ำ อยู่ไฟ
- เมื่ออยู่เดือนครบ 3 เดือนแล้ว มีการอบยาสมุนไพรสำหรับหญิงหลังคลอดบุตร จะไปไหนก็ได้ หลับนอนกับสามีได้ตามปกติแต่ไม่ไปทำงาน

❖ การอยู่เดือนหลังคลอด

การอยู่เดือนหลังคลอดนั้นทำไปเพื่อป้องกันการ “ผิดเดือน” ของสตรีหลังคลอดบุตรตามความเชื่อ เช่นเดียวกับความเชื่อพื้นบ้านของชนเผ่าอื่น ๆ ระหว่างอยู่เดือนปฏิบัติ ดังนี้

2. แส้เจ ใช้ส่วนราก
 3. เหี้ยเว ใช้ราก
 4. เส้เจเผื่อ ใช้ราก
 5. เข่าล้าพื่อ ใช้ราก
 6. เซอะแฉ่ว ใช้ราก และ ใบ
 7. แหม่ฮั่วต่อป่า ใช้ราก
 8. หว่ะสี้ต้อย ใช้หัว หัวมีลักษณะคล้ายถั่วดิน ใบเหมือนผักชี เกิดอยู่ในป่า
 9. แสหวะหมื่อหยี
 10. เหมะต้อ ใช้ราก และ ต้น
 11. นอฮามา ใช้ราก และ ใบ
 12. แคะหนู่มา ใช้รากและใบ
 13. โพะหอย
 14. ยาแก้ลุย ใช้ราก และใบ หรือต้นกินได้
 15. ยาแกะหวี ใช้ราก หรือหัว
 16. มะนอก ใช้เปลือก ผลคล้ายมะเดื่อ มีบริเวณน้ำตกสองเมือง
 17. มะขู ใช้เปลือก
 18. มะกอก ใช้เปลือก
 19. เซอเวแกะ
 20. อุเซอะเว ใช้ราก
 21. รากคั่นกล้วยป่าที่ขึ้นบนต้นไม้ ใช้ทั้งต้นและราก ต้นมีขนาดเล็ก
 22. ใบหูช้าง ผู้หญิงที่บวมส่วนใหญ่จะใช้
- หมายเหตุ ใช้ราก เพราะมีสรรพคุณดีกว่าส่วนอื่น

☆ ตัวอย่างยาอบสมุนไพรมะพร้าวที่ช่วยเพิ่มน้ำนม กรณีน้ำนมไม่มี ตัวยามี 3 ชนิดได้แก่

1. ยาแก้ลุย ใช้ราก หรือหัว ต้มกิน
2. แสหวะหมื่อหยี (มันของหมูป่า)
3. ขนุนที่เคยอดกลูก ใช้ส่วนเปลือกที่มีตา

ตัวยาทั้ง 3 ชนิดต้มไว้กินเมื่อไรก็ได้ ยาหมื่อหนึ่งต้มกินได้ 3 ครั้งจึงทิ้ง แล้วเปลี่ยนต้มหมื่อใหม่ ต้มกินแทนน้ำจะดีมาก ๆ

❖ การใช้สมุนไพรในการรักษา

อดีตและปัจจุบัน ยังใช้สมุนไพรในการรักษา ที่ผ่านมารักษาโรครส่วนใหญ่ที่รักษาคือโรคมะเร็ง ปัจจุบันหากไม่สบายจะลงมามาหาหมอที่โรงพยาบาลปายบางส่วนในกรณีที่เป็นจริง ๆ ส่วนที่เจ็บป่วย เล็ก ๆ น้อย ๆ จะรักษาเอง

❖ การรักษาโรคมะเร็ง ประกอบด้วยตัวยา 4 ชนิด ดังนี้

1. จะคือ ใช้เครือ+เถา
2. นาฟือเซีย ต้นเล็ก ใช้ราก
3. เซอะจุยหลัว ใช้เปลือก
4. แลฟูมือ ผลคล้ายฟัก ใช้ราก มีรสขม

ตัวยาที่ใช้คล้ายกับสูตรของชาวไทใหญ่ รับประทานครั้งเดียวก็หาย หากทำขายจำหน่ายราคาของ ละ 10 บาท ปัจจุบันยังใช้อยู่ หาง่าย ดมดมมากยิ่งดีต่อสุขภาพ

❖ รักษากระดูกหัก

กระดูกหักรักษาตนเองเจ็ดวันสามารถเดินได้ คนรักษาพอหมอนี้ก็ได้ ปู่เหล็กก็ได้อยู่บางส่วน ถ้ากระดูกหักใช้สมุนไพร แต่ส่วนมากใช้คาถา เป่าน้ำมัน หรือ ใช้ตัวยาสมุนไพร ได้แก่

1. นาเกาะ
2. นาเหล่านาไซ ต้นขึ้นอยู่ริมน้ำ
3. อากู ใช้ใบ
4. ข้าวกำ พันธ์จะเนาะเนะแอ
5. ไม้เกียะ ใช้สำหรับมัดเข้าฝือก
6. ไม้จุมปี ใช้ใบมีกลิ่นเหม็น
7. กาซู ใช้เปลือก
8. จิบอเซอแะ ใช้ราก, ถ่าน ในสมัยก่อนคนบวม จะตัดต้นมา 1 วันย่างไฟแล้วนำมารองนอน

ใช้ไม้สนทนไฟ นำมาตามที่แขนที่หัก 3 วัน แล้วใช้ผ้าพันไม่ให้กระแทก ตัวยาสมุนไพร คือ ข้าวกำ (ข้าวแสง) ตำด้วยสมุนไพร ไม้จุมปี ใบที่เหม็น ๆ ตำแล้วคั่ว นำไปใส่ในผ้าแล้วพันที่กระดูกหัก ไม่ต้องแกะออก สมุนไพรคั่วกับข้าวกำ (ข้าวแสง) ความเหนียวจะทำให้กระดูกติดกัน 1 อาทิตย์ก็ขยับได้ ข้าวกำ (ข้าวแสง) ให้ตำทั้งเปลือก ใส่วันละ 3 ครั้ง 1 สัปดาห์ หากยาเย็นแล้วให้นำมาคั่วใหม่ได้ 3 ครั้ง จากนั้นต้องทิ้งไปและทำใหม่

❖ แพ้ยักรักใช้ข้าวกำตำ ๆ ทาบริเวณที่คัน แก้พิษคัน

❖ ยาแก้เมืองเปียง สมัยก่อนไม่มียา ผู้คนทั้งเมืองเป็นโรค เอายานี้ไปรักษาหายทั้งเมือง นำมาต้ม เกลียวคล้ายฝิ่น ดมกินน้ำ ตัวยามี 2 ชนิด 1. เซอะจุยหลัว 2. นาฟือเซีย ทั้งสองชนิดใช้รากมา

ต้มกินแก้มาลาเรีย แก้กินขึ้นหนูไม่ได้ให้ต้มกินบ่อย ๆ จะกินข้าวอร่อย แก้วร้อน สรรพคุณ คล้ายยาครอบจักรวาล

✧ **รักษามิคบาด** ลองใช้คาตาก่อนไม่ใช่คู่กัน ใช้คาตาเพื่อให้เลือดห้ามเลือด ถ้ารักษาแผลใช้ยาสมุนไพรเป็นรากไม้ ฝนแล้วมาทาที่แผล บางสิ่งเอาขอมมาตำบิบนาน้ำใส่ก็มี พอใช้ได้อยู่ รากที่ว่าใช้ต้นนาเกาะ มีหลายชนิด

❖ **พืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรค**

พืชสมุนไพรที่ชุมชนใช้หาได้ส่วนใหญ่อยู่ในป่ารอบ ๆ หมู่บ้านซึ่งมีเป็นจำนวนมากหลากหลายชนิด บางชนิดหาเก็บได้เฉพาะในป่าลึกบริเวณหน้าผาน้ำตกลอกลานะหรือน้ำตกสองเมือง ผลจากการศึกษาตามเส้นทางเดินไปไร่ข้าวเหนียวหมู่บ้านระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร พบว่าพืชสมุนไพรที่ทราบชื่อมีไม่ต่ำกว่า 24 ชนิด ดังนี้

1. **แคะหน่อมา** แก้ปวดท้อง ฟกช้ำ ใช้ใบห่มไฟ พอกที่หัวเข่า หรือที่ปวดได้หมด
2. **ผักเผ็ด** เป็นฝี่ ถ้าต้องการให้ฝี่สุกเร็ว ๆ ให้เอาใบตำ แบ่งครึ่งหนึ่งห่มไฟ อีกครึ่งหนึ่งคิบ แล้วนำมารวมกัน พอกเข้าที่ฝี่ให้สุกเร็ว
3. **หญ้ามือเสือ (เขตือคือ)** ใส่แผลสด ต้มล้างแผล
4. **ยาแก้หมัดไก่อ (จะเขซี)** ใช้ใบรองที่พื้นรังไข่ มีกลิ่นเหม็น หมัดเมงจะตาย
5. **จิบอเซอแซะ** เวลาถูกลูกปืนใช้ใบ-คัน เผลาให้ร้อน ๆ แทรกที่รูลูกปืนในตัวเรา จะดูดพิษตะกั่ว ดูดพิษตะขาก็ได้ ดูดพิษทุกอย่าง

6. **ยาแก้พิษงู**

สัตว์มีพิษต่าง ๆ กัด หรือบริเวณที่คัน เป็นผดผื่น ให้เอาใบต้มอาบ ส่วนรากดำ ๆ ใส่ปลาในห้วย ปลาจะตาย เป็นยาเบื่อปลา แต่ปลานำมารับประทานได้

7. **เซอะแฉะ** เป็นยาอบ ดันอยู่บนคอยสูง ส่วนตามห้วย เฉพาะยาที่เจ็บฟัน หรือเป็นยาบำรุงเท่านั้น ใช้อบตอนอยู่ไฟ หรือร่างกายอ่อนแอ ทำให้แข็งแรง เลือดลมดีขึ้น เป็นไม้ยืนต้น ใบมีกลิ่นหอม

8. **แคะเหมาะชอย** เป็นเถาวัลย์ (เครือ) ใช้เป็นยาถอนพิษ ใช้ใบ ก้าน แก่นถอนพิษงู สัตว์มีพิษ หรือแก้กินยาผิด

9. **เซอะจ่าแนะ** เป็นยาสมุนไพรแก้มะเร็ง หรือ คันผิวหนังแตก ใช้อยอดตำแล้วใส่แผลที่คัน มีรสขม เป็นไม้พุ่ม
10. **นาหลอนูย** คนที่กินฝิ่น ทบ ๆ รากละลายน้ำให้คนกินฝิ่นดื่ม ยาจะล่อมฝิ่นเอาไว้ ฝิ่นจะไม่เข้าสู่ร่างกาย และรากออกมา
11. **หน้าพื่อเซีย** เป็นยาแก้มาลาเรีย เกิดมาก็ต้องใช้เลย เอารากต้มน้ำ มีรสขม
12. **อาปีนาค้อมา** แก้ท้องร่วง ใ้รากต้มน้ำดื่ม
13. **อะซ๋า** แก้เด็กตัวร้อน ใ้ใบเผาไฟ นวด ๆ แชน้ำ นำมานวดตามตัวเด็กที่มีไข้ ใบมีกลิ่นเหม็น
14. **ยาแก้ปวดหัว** ใ้ใบ เต้ดมารองก้นหมวกแล้วสวมที่ศีรษะ แก้ผัดเดือนสตรีก็ได้ คมกลั่นเอา

15. **อู่เมงหน้าเมง** แก้ปวดฟัน ใบเผาอบข้างแก้ม รากต้มอมน้ำไว้ ดอกกินกับน้ำพริกได้
16. **เซอะจ่าน้อย** แก้กระตุกหัด เส้นเอ็นแตก ใบตำแล้วหมกไฟ ใส่ผ้าแล้วมาใส่กระตุกหัด ถ้าเย็นคั่วไหม้ได้ 3 ครั้ง แล้วเปลี่ยนใหม่
17. **ยาดองเหล้า** ใ้ใบนำมาดองเหล้า เป็นยาธาตุ สำหรับ

คนจืดจาง หรือนำมาต้มน้ำก็ได้สำหรับคนที่ไม่ชอบเหล้า

18. **เซอะแคโก** เป็นยาแก้ท้องร่วง เวลากินมันหมูแล้วท้องร่วง รากทบ ๆ แชน้ำดื่ม
19. **ผักไผ่** เป็นยาถ่ายพยาธิ ใ้รากผสมกับเซอะก่าต่อ หรือรากผสมกับลาบเนื้อ-ปลา
20. **เซอะเจบีย** ผู้หญิงน้ำนมไม่ปกติ เอารากต้มน้ำ น้ำนมจะมาตามปกติ
21. **เซอะพะเน๊ะ** แก้โรคความดันสูง เป็นว่าน หัวต้มน้ำ กินแบบน้ำชา ความดันจะลดลง ท้องแข็งก็ลดลง ใบกินกับน้ำพริก ใส่แกงหมูก็ได้

22. **บอน** กลางคืนไม่สบาย ใ้ใบปูลงพื้นนอน
23. **แคะหนูมาเยี้ยว** ยาแก้ปวดท้อง รวมกับสมุนไพรอีกหลายอย่างรวมกัน แก้ท้องอืด ใ้ใบ ดอกมีสีแดง

24. **ต้นไฉ้จี้** เป็นสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาบาดแผล จากสัตว์ เช่น สุนัข หมู หรือหมีกัด วิธีการใช้จะนำ ต้นไฉ้จี้มาตำให้ละเอียดแล้วพอกใส่แผล อีกทั้งยังสามารถใช้รักษาบาดแผลภายในปากได้ โดยนำต้น หรือรากมาต้มกิน

ซีดชอย

25. **ซีดชอย** เป็นยา รักษาอาการกษิณผิด ต่างๆ

26. **ซีดจ่านะ** เป็นยารักษา แผลคัน โดยนำเอายอดมาตำใส่ บริเวณแผล

27. **สุพีบ่าง** เป็นยาแก้ผึ้ง ต่อยหรือแมลงต่อย

ซีดจ่านะ

นำมาตำแล้วทาบริเวณที่ถูกต่อย

28. **สุเจียด** ให้สำหรับผู้หญิงที่เกิดลูก โดนนำมาทำ เป็นอาหาร

29. **อ้วงคาง** เป็นยาแก้ปวดหัว เป็นลม หน้ามืดตาลาย

30. **ซีเกอกะ** เป็นยาแก้ปวดฟัน โดยเคี้ยวรากแล้วอม ไว้

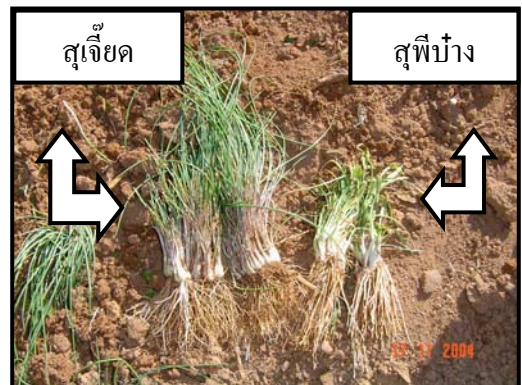
31. **ลาหม่งเกอ** เป็นยาแก้คัน

32. **นาหล่อโบย** เป็นยาแก้พิษหรือเป็นผื่น นำไปทุบ ให้กิน

33. **งะเซซี** เป็นยาแก้หมัดไก่อ

34. **เฮะป่านะซี** เป็นยาบำรุงร่างกาย นำไปต้มหรือ ดองเหล้า

35. **จีแคโก** เป็นยาแก้ท้องร่วง นำไปต้มแล้วเอาน้ำไป

สุเจียด

สุพีบ่าง

นาหล่อโบย

แคะหนูมาเยีเยเว

กิน

36. **อ่าเง้งโกยสี** เป็นยาถ่ายพยาธิ นำรากของอ่าเง้งโกยสี รวมกับรากผักไผ่ปรุงใส่เนื้อกิน

37. **หะป่านะ** เป็นยาแก้ท้องอืดสำหรับเด็ก นำเอาใบมา ตำแล้วนำมาทาบริเวณท้อง

4.3 ผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน

ชื่อผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน	ภูมิปัญญาชาวบ้าน
1. ยาโพ จะตีก้อย (ปู่เหล็ก)	- ทำเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรของหมู่บ้าน - ถ่ายทอดวิธีทำเครื่องมือทางการเกษตรให้ผู้สนใจ - ทำพิธีสืบชะตาผู้ไม่สบาย/ส่งเคราะห์ - เป็นผู้ทำพิธีกินข้าวใหม่ เดือน 12 - เป็นผู้รักษาคนที่ได้รับบาดเจ็บจากเครื่องมือเครื่องใช้ทำจากเหล็ก เช่น มีด พร้า และบาดเจ็บจากเหตุอื่น ๆ - ทำกลอง
2. โก๊ะก้วย จะโจ (ปู่จ้อง)	- เป็นผู้ทำพิธีทางศาสนาตามประเพณีวัฒนธรรมของหมู่บ้าน - ทำพิธีสืบชะตา/ส่งเคราะห์ - เป็นผู้กำหนดวันในการทำพิธีกรรมทางศาสนา - มีความรู้เรื่องสมุนไพร
3. จะนู แอฟู (ลาส่อหรือครู)	- ติดต่อผี/จิตวิญญาณได้ - เป็นผู้บรมสั่งสอนเด็ก เยาวชนในหมู่บ้าน - ทำหน้าที่แทนปู่จ้องได้ - ทำพิธีร่วมกับผู้นำคนอื่น ๆ
4. ยาคะ แอบิ (หมอผี)	- ทำพิธีปราบผี ไล่ผี ไล่ผีเคราะห์ สิ่งไม่ดี - ไม่สามารถติดต่อกับจิตวิญญาณได้ - เป็นผู้รู้เรื่องยาสมุนไพร - ทำคลอด
5. นาแก แอทู (ภรรยาลาส่อ)	- ติดต่อกับผี/จิตวิญญาณได้
6. นางนะอือ จะตีก้อย	- ทำคลอด
7. นายจะหยี จะตีก้อย/นายอะถ่า	- ทำแคน
8. นายแดง จะเสอ/นายจะหา จะตีก้อย	- ทำปิ่นแก้ว
9. พ่อเต๋่าจะหยี จะตีก้อย	- ผู้มีความรู้ในการทำเครื่องมือในการล่าสัตว์, ทำเครื่องจักสาน (เป็นผู้รู้คนเดียวในหมู่บ้าน) - รู้ในการหาขายพิชใช้ในการล่าสัตว์
10. แม่เต๋่านาทอ ตอคอ (อายุประมาณ 70 กว่าปี)	- การเย็บผ้า ทำถุงย่าม ตัดชุดประจำเผ่า สอนให้คนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน - เป่าแคนในงานประเพณี (ปีใหม่, วันศีล, แสงดง ตอนนี้อยู่คนเดียวที่เก่ง นอกนั้นเป่าเป็นแต่ไม่เก่ง

ภาพผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน

ยาโพ จะติก้อย

โกะก่าย จะโจ

จะนู แอฟู

ยากะ แอบี

นาแก แอทู

จะหีย จะติก้อย

จะหา จะติก้อย

นาทอ ดอกคอ

4.4 ศักยภาพในการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน

1) การพึ่งพาอาหารจากธรรมชาติ

ในอดีตมีสัตว์ป่าจำนวนมากและมีผู้ชำนาญในการล่า ปัจจุบันหาผู้ที่ชำนาญก่อนข้างยากแต่จะขึ้นอยู่กับคนขยันมากกว่าคนเก่ง ปัจจุบันสัตว์ป่าหายากต้องการล่าจะไปเป็นหมู หากได้มาจะแบ่งกันหนึ่งปีได้สัตว์ป่าหลายชนิด เช่น ฟาน ต่อ อ้น ปลา หน่อไม้ หวาย จัก ดอกต้ง เห็ด ผักกูด ผักเจียว

อาหารหลักจะปลูกเองในไร่ข้าว ช่วงเดือนพฤษภาคม - เดือนตุลาคม ได้แก่ ผักอีหลือ เดือนมกราคม - เดือนกุมภาพันธ์ มี แตง ถั่ว ผือก มัน จากไร่ข้าวเก็บไว้กินตลอดปี ฤดูแล้งอาหารหลักเป็นของป่า ปลา หน่อหวาย จัก ดอกต้ง ปลีกกล้วย

ปัจจุบันมีลงไปซื้อจากภายนอกมารับประทานบ้าง ส่วนใหญ่ซื้อจาก บ้านเมื่อน้อย อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน และ อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ อาหารที่ซื้อ ได้แก่ ไข่ ปลากระป๋อง ปลาทู ปลาเค็ม การรับประทานแบบนี้จะมีเป็นเวลา 1-2 วัน จะขับรถจักรยานยนต์ไปครั้งหนึ่งไม่ได้กินตลอดปี ส่วนใหญ่จะรับประทานอาหารที่มีในหมู่บ้าน นาน ๆ รับประทานพวกน้ำพริก น้ำปลา ส่วนกะปิไม่ค่อยรับประทาน ถั่วเน่าใช้น้อยแต่มีใช้บ้างบางส่วน แต่ไม่ค่อยรับประทาน เวลาแกลงจะตำพริก หอมคั่ว ไม่ใส่ถั่วเน่า เวลาลงมาซื้อของใครของมันหรือคนมีรถจักรยานยนต์จะลงมาซื้อแล้วนำไปขายในหมู่บ้าน เกือบต่างคนต่างซื้อกันเองหรือฝากซื้อ ในหมู่บ้านไม่มีขาย เด็กจะรับประทานเหมือนพ่อแม่ ยกเว้นน้ำพริกอย่างเดียวที่รับประทานไม่ได้ แกงเด็ก 2 ขวบรับประทานได้ (ข้อมูลสัมภาษณ์นายยาโพ จะตีก้อย)

1.1) อาหารจากธรรมชาติประเภทสัตว์ปีก

สัตว์ปีก	แหล่งที่พบ	ระยะเวลาที่พบ	ประโยชน์	สถานการณ์ปัจจุบัน
1. ไก่ป่า (แอหงะ)	บริเวณหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร เพราะเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ห้ามล่ามากิน	ฤดูหนาว เกือบทั่วไร่ พย.-กพ.	แข็งแรง ไข่ไวให้นาน มีเงินเพิ่มขึ้นเยอะๆ	เพิ่มขึ้นเพราะหมู่บ้านกำหนดเขตอนุรักษ์สัตว์ป่าบริเวณหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร หากเลยไปจับกินได้เยอะ
2. ไก่ฟ้า (ฮือเหาะ)	อยู่ในป่าดง	ฤดูหนาว เกือบทั่วไร่ พย.-กพ. ฤดูฝนมีตลอด	หางใช้ประดับสวยงาม	
3. นกเป่า (กูฟือนอย)	ชอบกินผลไม้ป่าสุก	มีตลอดปี		เยอะพอๆ กัน
4. นกเล (แปจื่อ)			เสียงสวยงามประดับบ้านใช้เป็นนกต่อ	
5. นกเขาแดง (กู่)	มากินข้าวไร่ กินมะก้อเดียว	พย.-กพ.	ฟังเสียงใช้เป็นนกต่อ (นกตัง)	มีเยอะช่วงฤดูเก็บเกี่ยวมากินข้าวไร่
6. นกกะปูด (ลูแวงะ)	เป็นนกอพยพต่างถิ่น กินข้าวไร่	พย. – กพ		มีไม่มาก มีถิ่นช่วงๆ
7. นกหัวจุกลาย, นกกวัด (จ๊ะเซะ)	มาช่วงที่เกี่ยวข้าวไร่ พอเกี่ยวข้าวเสร็จก็หายไปหมด	พย.-กพ.		มีเยอะมาก ยิ่งกินยิ่งเยอะ

สัตว์ปีก	แหล่งที่พบ	ระยะเวลาที่พบ	ประโยชน์	สถานการณ์ปัจจุบัน
8. นกหัวจุกเขียว (จะเข้จะงู)	มาช่วงเกี่ยวข้าวไร่ พอเกี่ยวข้าวเสร็จก็หายไปหมด	พย.-กพ.		มีเยอะมาก ยิ่งกินยิ่งเยอะ
9. นกหัวจุกแดง (จะเข้จะงู)	มาช่วงเกี่ยวข้าวไร่ พอเกี่ยวข้าวเสร็จก็หายไปหมด	พย.-กพ.		มีเยอะมาก ยิ่งกินยิ่งเยอะ
10. เหยี่ยว (อะเจ)	คนไม่อยู่บ้านชอบมากินไก่ ยิ่งยัก	มีตลอดปี	หาง + ปีก ไล่กินในไร่ข้าว	เยอะ
11. เตะนุ้ย	ตัวลาย ขาลาย เท้าแม่ไก่ คล้ายนกยูง สวยมาก ตัวใหญ่	มีตลอดปี	หางไว้ดู	ลดลง คนยิ่งเยอะ หายไปเยอะ
12. นกข่อ (กะโก้ว)	ทำอาหารอร่อยมาก ๆ ชอบนอนเป็นฝูงในป่า เวลาจับได้ทั้งฝูง	มีตลอดปี		เยอะเท่าเดิม
13. คอย	มีบริเวณป่างาม (หมู่บ้านเก่า)	มีตลอดปี		เยอะขึ้น
14. นกคุ่ม (อุแม่)	มีในไร่ข้าว ช่วงเกี่ยวข้าวนอนในไร่ จับง่าย เอาถ้วยไปจับ นอนในหญ้า	มีในช่วง ช่วงเกี่ยวข้าวไร่ พย. – กพ.		น้อยลง เพราะนอนในกอหญ้า จึงจับง่าย
15. กิโกลย	คล้ายนกเขา	มีตลอดปี		เยอะขึ้น
16. สิกุยป่า (นกเขว)		มีตลอดปี	หางไว้ดู	เยอะขึ้น

สัตว์ปีก	แหล่งที่พบ	ระยะเวลาที่พบ	ประโยชน์	สถานการณ์ปัจจุบัน
17. นกเขาเขียว (กุ่มออย)	เป็นนกอพยพมาจากที่อื่น กินหน่อไม้	มีตลอดปี		เยอะขึ้น
18. ปีกุลูย	มีในไร่เหล้า สีเหลือง	มีตลอดปี		เยอะ
19. นกไกร้ (อีกระอ้อ อะเปาะ)	อาศัยอยู่ในน้ำในหนอง	ตลอดปี		ไม่มาก
20. แะโตแจะ	อยู่เป็นคู่ ینگหมด หางยาว	ตลอดปี	หางเก็บไว้ดู	ไม่เยอะ
21. แมะตะหะ	อยู่เป็นฝูง ในป่าในดง	ตลอดปี		เยอะตลอดปี
22. เอ้ากำแจะ	อยู่ที่สูง ینگเอา	ตลอดปี 20 – 30 ตัว		เยอะตลอดปี
23. นกุง	ลงเป็นช่วง 20 – 30 ตัว ตายง่าย อยู่เป็นฝูง หลับให้ยิง แล้วมาใหม่	ตลอดปี ลงเป็นช่วง ๆ		เยอะ
24. หม่าละก่อ		เยอะช่วงหน้าหนาว	หางเก็บไว้ดู ปากสวย (ปากสี เหลืองใหญ่)	ไม่เยอะ มีเป็นช่วง
25. หม่าละเตย	ชอบอยู่ที่สูง หลับง่าย ลำตอน กลางคืน ช่วงมันหลับยิงง่าย	เยอะช่วงหน้าหนาว	หัว หาง ปีก ปาก สวยเก็บไว้ดู	ไม่เยอะ มีเป็นช่วง
26. หม่าละเก้	ชอบอยู่ที่สูง หลับง่าย ลำตอน กลางคืน ช่วงมันหลับยิงง่าย	เยอะช่วงหน้าหนาว	หัว หาง ปีก ปาก สวยเก็บไว้ดู	ไม่ค่อยมีหายาก
27. ปี้ดู (ดง)	กินลูกไม้ อยู่เป็นฝูง	เยอะช่วงเก็บเกี่ยวข้าวไร่มตลอดปี		ยังมีเยอะอยู่

สัตว์ปีก	แหล่งที่พบ	ระยะเวลาที่พบ	ประโยชน์	สถานการณ์ปัจจุบัน
28. ไผ่โกหูลู (คง)	กินลูกไม้ อยู่เป็นฝูง	เยาะช่วงเก็บเกี่ยวข้าวไร่ มีตลอดปี		ยังมีเยาะอยู่
29. ไผ่เต๊ะเน๊ะ (คง)	กินลูกไม้ อยู่เป็นฝูง	เยาะช่วงเก็บเกี่ยวข้าวไร่ มีตลอดปี		ยังมีเยาะอยู่
30. จี๋หะมะ	กินลูกไม้ อยู่เป็นคู่ ชอบร้องทัก คน จะร้อง และบินตามช่วงเวลา กลางวัน	มีตลอดปี		สีไม่เยาะ
31. อะจะอะคอต้อย	กินนกตัวเล็กทุกชนิด ไก่ตัวเล็ก ๆ อยู่ตัวเดียว ลำตัวเดียว	มีตลอดปี		สีไม่เยาะ
32. อะจะอะจุย	กินนกตัวเล็กทุกชนิด ไก่ตัวเล็ก ๆ อยู่ตัวเดียว ลำตัวเดียว	มีตลอดปี		สีไม่เยาะ
33. ปอแน (นกหัวขวาน)	กินแมลง แมง ค้าง คีตัวใน เปลือกไม้ ไผ่ อยู่เป็นคู่	เยาะฤดูเก็บเกี่ยวข้าวไร่ (หนาว)	หัว ลิน เสีงเหมือนใบเลื่อย ใช้ลื่นแทงฟันที่ปวดแล้วจะ หาย แต่ก่อนใช้ปัจจุบันไม่ นิยมใช้แล้วไปหาหมอ	ยังมีเยาะอยู่
34. ไผ่จิ๋นดูย	อยู่เป็นคู่	มีตลอดปี		มีเยาะ

สัตว์ปีก	แหล่งที่พบ	ระยะเวลาที่พบ	ประโยชน์	สถานการณ์ปัจจุบัน
35. ชะโก่กาว	ไข่ในดิน ลูกสัตว์อื่นกินได้ (แพร่พันธุ์ยาก หน้าฝนนอนปลายไม้ หน้าร้อนนอนในดิน	มีตลอดปี		มีน้อยทั้งในอดีตและปัจจุบัน
36. เซอะบ๊อย	ตัวสีแดง หางสีแดง + ลาย สวຍงาม กินน้ำหวานจากดอกไม้	มีตลอดปี เยอะช่วงหน้าหนาว	หางสวยใช้ประดับ เก็บไว้ดู	ยังมีเยอะอยู่
37. ขี้เฒ่า	กินน้ำหวานจากดอกไม้	มีตลอดปี เยอะช่วงหน้าหนาว		ยังมีเยอะอยู่
38. ขี้ริ้ว	เป็นนกอพยพต่างถิ่น มาเป็นคู่	เยอะช่วงหน้าหนาว ช่วงเกี่ยวข้าวไร่		มีเฉพาะช่วงหน้าหนาว ช่วงอื่นจะอพยพไปที่อื่น
39. หั่วแะแะ	วางไข่ในโพรงไม้	เยอะช่วงหน้าหนาว ช่วงเกี่ยวข้าวไร่		มีไม่เยอะ
40. จะพ้อแะแะโก่	กินแมลง /แมง	มีตลอดปี		มีไม่เยอะ
41. ขี้สั๊	อยู่ปลายไม้ กินแมลง แมง	มีตลอดปี		มีเยอะมาก
42. แะแะแะแะ	อยู่ในดง	มีตลอดปี		มีเยอะขึ้นจากอดีต

สัตว์ปีก	แหล่งที่พบ	ระยะเวลาที่พบ	ประโยชน์	สถานการณ์ปัจจุบัน
43. พิแตว	ตัวเล็ก กินลูกไม้	มีตลอดปี	ค้ำน้ำพริกอร่อยมาก	มีเยอะช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวไร่ (หนาว) เยอะขึ้นจากอดีต
44. โกลิโกก่า	กินข้าวไร่ อยู่เป็นฝูง	มีตลอดปี		มีเยอะช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวไร่ (หนาว)
45. อ่าจึนา	กินลูกไม้	มีตลอดปี		มีเยอะช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวไร่ (หนาว) ยังเยอะอยู่
46. โจก๊วย	กินแมลง แมง	ช่วงฤดูหนาวมาเยอะ		มีไม่ค่อยเยอะ
47. ฮือจึล	อยู่ในน้ำ กินแมลงในน้ำ	มีตลอดปี		ไม่เยอะ
48. คอหม่นเะ	กินแมลง แมง	มีช่วงฤดูหนาว หนาวร้อนไม่ เห็นแล้ว จะเยอะช่วงเตรียมดิน ปลูกข้าวไร่ มันชอบกินแมลง ในดิน		เยอะอยู่
49. อะพะพะเะ		มีตลอดปี	หัวแดง หัวเขียว ปากยาวสี แดงสด หางเก็บไว้ดู	ไม่ค่อยเยอะ อดิศมีน้อย

1.2 อาหารจากสัตว์ป่า

- เก้ง หางทำพวงกุญแจ หัว ประดับบ้าน หนังสือ ทำกลอง กระจุก ทำด้ามมีดเล็ก ยังมีมาก พบมากช่วง มีนาคม – เมษายน
- หมูป่า ยังมีมากตลอดปี พบมากช่วงไฟไหม้ (เมษายน – พฤษภาคม) เชี่ยวใช้เป็นอุปกรณ์ในการทำพิธีไล่ผี/กันผี และใช้รูปตามร่างกายที่ปวดเมื่อย ริมฝีปากบนตากแห้งฝนใส่แก้พิษแมงบั้ง(หนอนมีพิษ) คีแก้เจ็บท้อง
- หมี มีมาก ปี พ.ศ. 2547 พบ 5 – 6 ตัว เข้ามาทางชายแดนพม่าเป็นช่วง กินลูกไม้ต่าง ๆ รวมทั้งพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน น้ำมันแก้ผมหงอกแก้คัน หนังสือประดับ คีแก้เจ็บหัวเจ็บท้อง ทาแผลรักษาโรคเกือบทุกชนิด เชี่ยวแก้ปวดเมื่อยเป็นลมพิษ ทำเป็นยาบำรุง(ชาวจีนนิยมใช้)
- เสือ ชาวภูเซอแดงเชื่อว่าเสือจะมาเมื่อมีการทำพิธีตบประเพณีขึ้นในชุมชน เช่น เล่นขี้ (จะมากินขี้ กินควาย บางครั้งกินคน) มีความเชื่อว่าเป็น “หมาเจ้าเมือง” หากฆ่าแล้วไม่เห็นรอยสันนิษฐานว่าขึ้นสวรรค์ และเชื่อว่าหากขึ้นครอบล่าหัวแล้วขี้ค้ำค้ำเสือจะมากิน ประโยชน์จากส่วนต่างๆ เชี่ยวใช้ในพิธีกรรมไล่ผี(ผีกะ) หนวดใส่ตลับปิดดี ๆ ใช้เป็นมหรณพต้องหาเนื้อเลี้ยง หากไม่เลี้ยงจะเข้าตัว ลูกตาเสือดากให้แห้ง แก้ว ควาย คน ตาเจ็บ ฝนเอาตาตาที่เจ็บ กระจุกเป็นยาบำรุงร่างกาย หนังสือยันต์ใช้ป้องกันทุกอย่างและประดับบ้าน
- เลียงผา อาศัยอยู่บริเวณหน้าผาน้ำตกสองเมือง หายาก พบแต่รอยเท้า/ขี้ ออกหากินในช่วงฤดูหนาว ส่วนฤดูฝนจะจำศีลอยู่ตามผา นิยมล่าในช่วงฤดูฝน(มิย.-กย.) ได้ปีละ 1 ตัว ประโยชน์ เขาเผาไฟนำมาทานมแก้ลมคัด ไขข้อกระดูกใช้แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย ปัสสาวะดื่มรักษาแผลจากการถูกยิง
- ลิง มีตลอดปี มักอพยพย้ายถิ่นตามแหล่งที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ ลำค้วยป็น ยังมีมาก
- ค่าง นิลยลลาด มีไม่มาก หายาก คนเมืองใช้เลือดเป็นยาชูกำลัง ช่วยบำรุงเลือดลมสตรี มีตลอดปี ขี้ เนื้อ เลือด ใช้เป็นยารักษาได้ทุกโรค ไม่ค่อยนิยมกิน ลำค้วยการยิง
- อ้น คนต่างบ้านเชื่อว่าหากกินด้วยกันจะทำให้หน้าจะเบื่อกัน
- เม่น ขนเผาไฟรักษาแผลสด นอกจากนี้ยังเป็นยาแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ส่วนดีใช้ดองเหล้าเป็นยาบำรุงกำลัง
- อีเห็น
- หมูหิ้ง /หมูหมา สมองและกระจุกส่วนหัวแก้โรคลมบ้าหมู น้ำมัน แก้ผดผื่นคัน หากโดนกัดไม่สามารถรักษาได้ ต้องตัดทิ้งหากไม่ตัดจะลามจนตาย มีมาก
- ลิ่น(พะโล๊ะ)/นัม มีมาก ส่วนมากจะมีตัวขนาดใหญ่

1.3) อาหารประเภทสัตว์น้ำ

- ปลาพวง/ปลามุง/ปลาปุง(ปลาเก๋) นิยมหาในช่วงฤดูหนาว จับด้วยแหกับเบ็ด ผสมพันธุ์ด้วยการวางไข่ ชอบกินแมลงทุกชนิด ยังมีมากตลอดปี

- จะค่อม มีสีเหลืองใหญ่ประมาณ 2 – 3 นิ้ว สวยเหมือนเครื่องบิน คล้ายปลาสร้อย ชอบกินตะไคร่น้ำ หายาก ชอบอยู่น้ำเขียว จะอยู่เกาะหิน มีไม่มาก ฤดูฝน น้ำจะขุ่น จับด้วยแหกับเบ็ด จับมือไม่ได้เพราะมีเงี่ยง มีมากช่วงเดือนมิถุนายน – สิงหาคม

- ปลาจาด (ปลาจ๊ะ) ใช้แหจับ ผสมพันธุ์ฤดูหนาว อยู่เป็นกลุ่ม กินแมลง มีมากตลอดปี

- ปลาม่อม (จาด่านะ) ตัวมีสีดำ/ชมพู/ม่วง ชอบกินตะไคร่น้ำ อยู่ในน้ำเขียวใส มีมากในช่วงเดือนมีนาคม - มิถุนายน

- ปลาบู๋ข้างลาย (ปลาทราย) /ปลาบู๋น้อย (งาเหมงหิ้ว้วย) มีเยอะ จับช่วงหน้าฝนน้ำขุ่น กินตะไคร่น้ำพื้นดิน วิธีจับใช้ต้นก้านตองจิงทุบ ๆ มัดปลาย ใส่ใส่เดือนที่มัดปลาย ทำปลาต้มหมกไว้ 2 คืน รับประทานได้ มีตลอดปี

- ปลามอน (ปลาซ็อลุย) ย่างแล้วหั่วจะมัน ยังมีอยู่มาก

อาศัยอยู่ในน้ำนิ่งหรือวังน้ำ ในอดีตมีการใช้ยาเบื่อทำให้ปลาตายมาก ปัจจุบันใช้แห มีมากในช่วงเดือนพฤษภาคม - สิงหาคม

- เต่าน้ำ /เต่าปูลู ลักษณะตัวใหญ่ หางยาว อาศัยอยู่ในบริเวณห้วยลอกานะ หากฟ้าร้องห้ามเอามือล้วงเข้าไป เพราะเต่าน้ำจะโผล่หัวออกมาคอยกินอาหาร คือ ใส่เดือนที่หลงเข้าไป มีตลอดปี

- เต่าเล็กยาว (ต่อคู่เคเฮ๊ะป๋า) ถ้าจับเอาไว้แล้วจะจืออกมาตลอดเวลา ในอดีตไม่จับมาเป็นอาหาร อาศัยอยู่ในน้ำตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน – กรกฎาคม และออกหา กินเห็ด แมงเม่า บนคอย ในช่วงเดือนสิงหาคม – ตุลาคม

- เขียดขาว ตัวใหญ่มีมาก อาศัยอยู่ตามต้นไม้ริมฝั่งน้ำ ใช้มือจับหรือยิงด้วยหนังสติ๊ก ฝนลงใหม่ ๆ จะมีมาก กลางคืนอาศัยอยู่ตามดินตามหนอง กลางวันจะอยู่ตามต้นไม้ มีตลอดปี

- ฟาตะแนะนะตอเว/เขียดดำ คนเมืองเรียก เขียดเปอะ มีมากในฤดูหนาว(พย.-เมย) ยิ่งแล้งยิ่งมีมาก ไม่นิยมกิน อาศัยอยู่ตามโคลน

- อึ่งอ่าง คนเฒ่าคนแก่ไม่กิน เพราะมียางและกลัวเสียงร้อง ไม่ให้นำเข้าบ้าน มีมากช่วงฝนตกใหม่ ๆ ในเดือนมิถุนายน

- ปลาติดหิน มีตลอดปี จับยากอาศัยอยู่ในน้ำเชี่ยว ตัวหม่นลาย กินตะไคร่น้ำ มีมากช่วงเดือน มีนาคม – เดือนพฤษภาคม

1.4) พืชอาหารในป่า

- หน่อหวาย มีตลอดปี นิยมรับประทานน้ำแก้ง เนื่องจากไม่ขม แก้หอบหืด หายใจติดขัด (ฤดูฝนจะขมมาก)
- ปลีกกล้วยป่า มีตลอดปี หน้าฝนจะผาด หน้าแล้งจะไม่ผาด แก้ท้องร่วง
- ดอกตัง มีมากบริเวณบ้าน แก้ความดัน เบาหวาน
- เห็ดลม/เห็ดหนู จะออกตามที่ขึ้น เห็ดลมออกดอกช่วงฤดูหนาว เดือนพฤศจิกายน - กุมภาพันธ์
- ผักกูด มีหลายชนิด มีตลอดปี นิยมกินน้ำแก้ง (ช่วงเดือนมีนาคม – พฤษภาคม) รากเป็นยานอนหลับ กินแล้วทำให้ง่วง บางชนิดแก้ปวดได้
- หน่อไม้ มีในช่วงเดือนพฤษภาคม – กันยายน รับประทานมากจะมีปัญหาเกี่ยวกับหัวเข่า ข้อต่อตามร่างกาย
- มะแลบ ออกดอกช่วงฤดูฝน เก็บเมล็ดกินช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ แก้ปวดเดือน/ปวดลม
- เห็ดไข่ห่าน มีมากช่วงเดือนมิถุนายน-กันยายน เก็บในป่าสน วิธีสังเกต หากมีรอยแมลงกัดบริเวณก้านสามารถเก็บกินได้
- ยอดส้มป่อย กินใบและยอด ดั้นทำจีโย (ยาเส้น) เป็นยาระบายอ่อน ๆ มีมากช่วงปีใหม่เมืองเมษายน
- บัวบก ต้มดื่มแก้แก้ในร่างกายน
- เพกา/ฝักมะลิ้นช้าง/ฝักมะลิ้นไม้ กินใบ ฝัก และดอก ฝักเปลือกตำต้ใช้สระผม เป็นเครื่องปรุงลาบปลา/สัตว์ป่า แก้วรงค์ ช่วยให้หลับสบาย ใบกินตลอดปี มีช่วง สิงหาคม - ตุลาคม
- มะเขว่น + มะเขือพวง กินลูก ในฤดูแล้งเดือนมีนาคม - พฤษภาคม
- มะเฒ่า กินผลสุกช่วงเดือนกันยายน - เดือนตุลาคม กินใบน้ำแก้ง
- ยอดมะขี้เกี๋ย เก็บกินได้ตลอดปี

- ชะอมป่า กินช่วงหน้าแล้ง เป็นยาถ่าย เป็นยาบำรุง
- สะตอป่า มีช่วงมีนาคม - เมษายน
- เหียวหอม ช่วงหน้าแล้ง แก้วร้อนใน ออกในดินกินหน่อ คล้ายว่าน
- จ๊ก (เต่าล้าง) เก็บกินช่วงหน้าแล้ง ผู้หญิงมีลูก ช่วงคลอดถึง 5 เดือน ห้ามกิน
- จอย เก็บกินช่วงหน้าแล้ง
- จะคำน ไม้เลื้อย ไม้เถาวัลย์ มีตลอดปี แล้วแต่จะเก็บกิน เป็นยาบำรุง ยาธาตุ ยาลม
- สับประรดป่า/มะนียด กินใบ กินลูก กินได้ตลอดปี ผลจะสุกช่วงหน้าฝน แก้ก้องร่วง
- ก่อแป้น (ก่อใหญ่) เก็บเมล็ดกินได้ช่วงตุลาคม - ธันวาคม
- ไม้เตม ไม้สาบ กินกับน้ำพริก เก็บได้ทุกอย่าง แก้ก้องร่วง
- เห็ดขาง มีเยอะช่วงสิงหาคม (ต้นหนุ่ม)
- ดอกคาม ดอกสีม่วง เก็บช่วง มิถุนายน - สิงหาคม
- มันดินช้าง กินแทนข้าวได้ กินได้ตลอดเวลา
- บุกดำ ต้มผสมปูน (หมาก) เป็นอาหาร เก็บช่วงก่อนเมษายน ช่วงฝนต้นหนาวใบจะแห้งจะไม่รู้ที่อยู่แล้ว
- อังโธ ลักษณะคล้ายบุก ลำต้นเรียวยาวเล็ก มีดอก กินช่วงเมษายน
- ตะไคร้ต้น มีเมล็ดเป็นพวง แกงใส่ผักอื่น ๆ แก้อืดลม แก้น้ำอื้อ ต้น ใช้ต้มแก้ปวดหัว
- หัวกำบิด ออกหัวช่วงเดือนกันยายน - เดือนตุลาคม

ภูมิปัญญา การตรวจสอบสารพิษในอาหาร ใช้หอมแดงปลูกใส่เห็ดหรืออะไร หากมีพิษจะเปลี่ยนสีเป็นแดงหรือเขียว

3) อาหารประเภทพืชผักในไร่ข้าว (จากการปลูกของชุมชน) แบ่งการเพาะปลูกเป็น 4 ระยะ

1. ปลูกก่อนลงข้าวไร่ จะปลูกหลังจากเผาไร่เสร็จใหม่ ๆ ได้แก่

- เผือก
- มันดินช้าง ลักษณะหัวดำ ๆ ใหญ่ ๆ ปลูกตามที่ถูกเผาจนเป็นขี้เถ้า เพราะจะเป็นโพรงทำให้หัวชอนไชลงดินดี เวลาเก็บเพียงใช้มือคุ้ยก็เก็บได้ง่าย
- มันแกว (หมื่นนิ)
- มันชะหล่านนุมาณ (หมื่นอุ้มหมื่นน้อย) เก็บกินช่วงเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ ให้ใบแห้ง

ก่อน เป็นพันธุ์ดั้งเดิม

- หม่ากะเลา(มันสำปะหลัง) ปลุกมาแต่ดั้งเดิม แต่ละปีเก็บต้นไว้ขยายพันธุ์ เก็บไว้ในที่ชื้น ที่ไหนก็ได้ไม่ตาย ให้ใบหล่นหมดก่อนจึงเก็บกินได้ ก่อนเดือนมีนาคมเก็บหมดเลยทุกอย่าง มันทุกอย่าง ทั้งมันดินช้าง มันมือเสือ มันต้องปลุกปีต่อปี เพราะถ้าปล่อยไว้นานรากจะกลายเป็นเนื้อไม้ ใช้แงงใส่ไก่ ทำขนม ปิ้งกินก็ได้ นิยมปลุกตามรอยต่อระหว่างแปลงข้าวไร่กับแปลงผัก เพราะหากปลุกในไร่ข้าวแล้ว ข้าวจะเสียเพราะกอใหญ่

2. ปลุกผสมกับข้าวไร่ ได้แก่

- งาคำ ใช้ตำผสมกับข้าวหนึ่ง(ขนมข้าวปุก) เพื่อไม่ให้ข้าวติดสากติดครก นิยมทำในช่วงเทศกาลกินวอ ปีใหม่ของทุกปี
- ผักกาด เวลาขายห่อข้าวไร่ หากมีผักกาดขึ้นหนาเกินไปก็ถอนทิ้ง
- ผักอีหลือ ต้องปลุกผสมกับข้าวไร่จึงจะเป็น ถ้าหวานต่างหากเวลาฝนหมดก็ตาย หากปลุกหยอดหลุมเดียวกับข้าวไร่ รากจะอยู่ลึกไปกับกอข้าว ใช้ใส่ปรุงรสตำน้ำพริก ใส่แงง เก็บไว้ได้ตลอดปี โดยนำไปกล้วยมาห่อ และนำไปเหน็บไว้บนหลังคาบ้านบนเตาไฟ เวลาทำอาหารก็นำมาปรุงง่าย หรือจะรูดเอาแต่ใบตากไว้ก็ได้ ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด ปลุกแบบนี้จะได้เชื้อไว้ทำพันธุ์ในปีถัดไป

3. ปลุกหลังลงข้าวไร่ (ฝนเริ่มตก) ได้แก่

- ใบชู มี 2 ชนิด กินใบกับหัว ใส่เวลาตำน้ำพริก ใส่แงง ชนิดแรกเรียกว่า “ชูพิบ่า” ใบกว้าง มีรากใส่น้ำพริก ใส่คั่ว หรือคอง อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า “ชูชะะ” ลักษณะคล้ายหอมแดง กินใบ ถ้าแก่ใบเหี่ยว ใส่แงง น้ำพริก หญิงเกิดลูกใหม่กินได้ไม่ผิดเดือน
- พริก เพราะเป็นกล้าก่อนนำไปปลุก ปลุกช่วงฝนตก

- 4. ปลุกแยกออกจากไร่ข้าว (ใกล้ไร่ข้าวจะมีแปลงผักปลุกติดกัน เหตุที่มีแปลงติดไร่ข้าวเพราะถ้าปลุกผสมในไร่ข้าวแล้วพืชผักที่ปลุกจะไม่พอกิน) ได้แก่ ข้าวโพดจะปลุกใกล้น้ำ ฟักทองจะปลุกในไร่ข้าวโพด มะเขือ พริก ตะไคร้ ผักชี หอม

4.5 ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

1) กिनวอปีใหม่

สมัยก่อนผู้ชายไปสงคราม ผู้หญิงอยู่บ้านจึงกินวอก่อน พอผู้ชายกลับมาจึงกินต่ออีก 3 วัน เป็นวอของผู้ชาย ผู้หญิงอยู่บ้านเมื่อถึงเทศกาลกินวอจะดูที่ดอกท้อ ดอกบัว คล้ายกับทำงานเหนื่อยมา 1 ปี ต้องนั่งกินนอนกิน 7 วัน เป็นการพักผ่อนเพื่อเป็นการเคารพนับถือผู้ใหญ่

การดูวันกินวอ สมัยก่อนที่ยังไม่มีปฏิทิน ชาวมูเซอแดงจะทำการดูวันที่จะจัดประเพณีกินวอได้จากต้นดอกท้อ(อะแเว) หรือดูจากดอกของต้นนางพระยาเสือโคร่ง(หือเหยียะแเว) เมื่อ 70 ปีก่อนมีการกินวอทุกเดือนการดูวันกินวอสมัยก่อนไม่มีปฏิทิน ชาวมูเซอจะทำการดูจาก “อะแเว” หรือ “ต้นท้อ” และ “หือเหยียะ” หรือ “ต้นนางพญาเสือโคร่ง” เมื่อ 70 ปีก่อน การกินวอจะเริ่มเดือนมกราคม เพราะในอดีตมีสงครามจึงย้ายถิ่นฐานบ่อย เหตุที่ย้ายเพราะเชื่อว่าหลังกินวอแล้วย้ายถิ่นฐานไปจะทำให้ทำการเกษตรดี แต่ปัจจุบันจะทำงานให้เรียบร้อยทุกสิ่งทุกอย่างก่อนจึงจะทำการกินวอ

กินวอปีใหม่บ้านห้วยปาย จะอยู่ในช่วงเดือนมีนาคม (เดือน 4 ขึ้น 7 ค่ำ) จะต้องเริ่มข้างขึ้น เพราะถ้าว่าไม่เริ่มช่วงขึ้น 5-6-7 ค่ำ จะเด่นจะคี่ กันไม่ได้ เพราะแสงสว่างไม่พอ ต้องให้วันสุดท้ายของพิธีตรงกับวันเดือนเต็มพอดี ดังนั้นพิธีกรรมกินวอปีใหม่จึงต้องมี 7 วัน

ลานเด่นจะคี่ จะมีต้นไม้ที่ไต่ต้นรอบ ๆ เรียกว่า “ต้นตรงกลาง” หรือ “เคาะเจ” หรือ “ต้นปีใหม่” ปัจจุบันใช้ต้นเกี๊ยะ 4 ต้น ไม้เกี๊ยะใช้มาตั้งแต่ในอดีต หากไม่มีให้ใช้ไม้ไผ่แทน นำมาปักที่ “โบคา” ซึ่งเป็นที่สำหรับวางเครื่องเช่นในพิธีกรรมในขณะที่เด่นจะคี่ ต้นเกี๊ยะใช้ต้นที่มีขนาดเล็กและยาวสามารถแบกกลับหมู่บ้านได้ง่าย ช่วงประเพณีกินวอชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายจะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าประจำเผ่าชุดใหม่

เด่นจะคี่

ต้นเคาะเจ

พิธีกรรมกินวอปีใหม่มี 7 วัน ดังนี้

วันแรก เป็นวันดาหรือวันเตรียม ตำข้าวปึกครั้งแรกใช้ข้าวเหนียวสีขาว

ข้าวใช้ทำข้าวปึก

ใส่แกมน้ำละเอียด ข้าวปึกสีขาวมีไว้เพื่อบูชาพระเจ้า ข้าวปึกขาวครั้งแรกห้ามใครกิน หลังจากทำงานเหน็ดเหนื่อยมาทุกปีต้อง

ตำข้าวปึก

ขอบคุณที่พระเจ้าได้ประทานข้าวให้กินตลอดปี และเพื่อให้ฟ้าฝนดีเป็นการขอบคุณ การตำข้าวปึก

จะต่างคนต่างตำในแต่ละหลังคาเรือน ส่วนข้าวปึก

งาที่ตำเสร็จแล้ว

ครกที่สองและครกถัดไปจะตำด้วยข้าวเหนียวสีดำ ตำกินกันเอง ครกที่ใช้ตำข้าวปึกมี 2 แบบ 1. ครกสำหรับตำข้าวปึกโดยเฉพาะ สามารถเคลื่อนย้ายไปตั้งบริเวณที่ต้องการได้ สากทำด้วยไม้ไผ่ลายาวเพื่อให้มีน้ำหนักมาก เมื่อตำแล้วข้าว

ตำข้าวปึกและค่อยๆ ใส่แกมผสม

เหนียวจะละเอียดเร็ว ไม่ใช้แรงมาก 2. ครกมอ คือ ครกสำหรับตำข้าวสารหุงรับประทาน ซึ่งในชุมชนมี 8 อัน ตั้งไว้เป็นที่เก็บทางไม่สามารถยกไปมาได้ ไม่นิยมใช้ตำข้าวปึก เพราะเวลาตำจะกลับข้าวปึกยาก

แช่ข้าวทำข้าวปึก

ข้าวปึกที่หุงเสร็จใหม่ ๆ จะเทใส่ “ดั่ง” จะเป็นดั่งใหม่หรือเก่าก็ได้แต่ต้องทำความสะอาดดี ๑ เวลานึ่งข้าวเสร็จ เทข้าวใส่ดั่งหิ้วไปตำ ตำเสร็จก็ใส่ดั่งกลับนำมาปั่นกลบ ๆ วางไว้บนชั้นวาง หรือ หิ้งเสร็จพิธีแล้วนำ “ดั่ง” ไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้

ชั้นวางข้าวปึก(ข้าวปึกที่) ใช้สำหรับวางเครื่องเช่นในพิธีกินวอปีใหม่ในบ้าน มีความเชื่อว่าห้ามผัวเมียนอนใต้หิ้งข้าวปึกเพราะเป็นการผิดศีล เครื่องเช่นมีดังนี้

1. ข้าวปึกขาว-ดำ

ชั้นวางข้าวปึก

2. ใบสนใช้รองพื้นก่อนวางข้าวปุกจะทำให้ข้าวปุกหอม ใบสนลั่นช่วยให้ข้าวปุกไม่ติดพื้น ในอดีตไม่มีถ้วย วางบนใบสนแล้วข้าวปุกไม่แข็ง จากนั้นวางใบสนทับอีกครั้ง
3. แก้วน้ำ คอยเติมน้ำไม่ให้แห้งประมาณ 7 วัน

ข้าวปุกที่ตำเสร็จ พร้อมผงดำ

4. จุดเทียนทุกวัน ตอนเช้าและตอนเย็น บูชาตลอดถ้าเทียนดับจะจุดใหม่
5. งาดำ ใช้ตอนไปตานข้าวปุก
6. ก๊อกลี้น้ำ
7. เนื้อหมูหั่นเป็นชิ้นยาว ๆ แฉวนไว้
8. ตุง

ข้อสังเกต ของที่ใช้ในช่วงกินวอปีใหม่จะขาด “ตุง” ปักไม่ได้ ตุงจะปักในวันคาและวันที่สอง ในอดีตจะใช้ตุงสีขาวและสีเหลือง ปัจจุบันรับวัฒนธรรมจากชาวไทยใหญ่สีตุงที่ใช้จึงผสมผสานกันไป บริเวณที่ต้องปักตุง ได้แก่ ข้าวสาร ฟืน(หัว) ชัน วางข้าวปุก ปักเพื่อให้งอกงามดี มีคุณภาพ แสดงว่าเราทำสำเร็จแล้ว สุดท้ายเตรียมหมูที่จะใช้ฆ่าในวันถัดไป

การปักตุงช่วงกินวอ

วันที่สอง ฆ่าหมูกินไปจนครบ 7 วัน ถ้าเลยวันที่ 4 ฆ่าหมูใหม่อีกครั้งถ้าไม่พอรับประทาน ไม่พูดสิ่งที่ไม่ดี ปลุกต้น ”เกาะแจ “หรือต้นปีใหม่” เริ่มต้นจะคือตอนค่ำเป็นวันแรก จนถึงคืนวันที่ 6

วันที่ 3 อยู่บ้าน

วันที่ 4 เมื่อใกล้ขึ้นก่อนหัวรุ่ง เวลาประมาณ 05.30 นาฬิกา จะทำบุญตาน้ำ การทำบุญน้ำ(ตาน้ำ) ใช้ข้าวปุก 1 คู่ เทียน 1 คู่แล้วทำการถวายโดยวางไว้บนหินบริเวณฝั่งน้ำ จากนั้นสวดมนต์ขอขมาแม่ น้ำที่เราได้ใช้ อาบ กิน ตลอดปี และขอให้มน้ำใช้ต่อไป มีความสุขตลอดไป หลังจากสวดมนต์ขอขมาเสร็จให้ทำการกวักน้ำล้างมือและล้างหน้าเพื่อเป็นการล้างเคราะห์ของเราออกไป น้ำที่เตรียมไว้ไม่ใช้ในพิธีตาน้ำ แต่เอาไว้ใช้เมื่อไปดำหัวคนเฒ่าคนแก่ โดยเหลือน้ำกลับมาบ้านนิตหนึ่ง เพื่อมาผสมกับน้ำที่มีอยู่บ้านเป็นเชื้อ

การทำบุญน้ำ

การทำบุญน้ำ

วันที่ 5 “พิธีดำหัวผู้นำ” เริ่มจากดำหัวให้ “พ่อแม่” ก่อน จากนั้นจึงดำหัวให้ปู่เหล็กและปู่จ้อง ผู้ทำพิธี คือ หมอผีประจำหมู่บ้าน เครื่องในพิธี ได้แก่ เงิน เท่าไรแล้วแต่ศรัทธา ข้าวปุก, ชิ้นหมู, เทียน อย่างละคู่ ทุกอย่างต้องเป็นคู่ เพราะคนเราต้องมีคู่ เพราะอยากได้บุญ

จึงดำหั่วให้ เวลาดำจะมัดมือให้ด้วยหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับคนที่ไปดำหั่ว แต่ปกติไม่มีมัดมือ เมื่อดำหั่วเสร็จ จึงปันปอน(ให้พร)แก่ผู้มาดำหั่วให้ จากนั้นต่างฝ่ายให้เงินกันเป็นการแลกบุญ เงินที่ได้จากผู้ปันปอนจะนำไปแบ่งกันตามสัดส่วนเท่า ๆ กัน ถ้าไม่แบ่งก็เก็บไว้เป็นของส่วนกลาง ถ้าหากไปดำหั่วให้นายอำเภอ หรือพ่อหลวง เงินที่เก็บไว้นี้จะถูกนำไปเป็นค่าเดินทาง ค่าอาหาร

วันที่ 6 เต้นจะคี่จะเริ่มตั้งแต่ 6 โมงเย็น ไม่มีนาฬิกาบอกเวลาจึงต้องเรียกต่อ ๆ กันไม่ไปไหน เครื่องในพิธี ได้แก่ น้ำ ข้าวปึก 1 คู่ เทียน 1 คู่ ข้าวสารสักเล็กน้อยจากทุกหลังคาเรือนนำมารวมกัน เวลาประมาณเที่ยงคืน ดิหนึ่ง หรือดิสอง กินหัวหมู ถ้าหากมีแขกต่างบ้านมาร่วมงานมาก ให้เอาหัวหมูบางส่วนมาต้มให้แขกกิน หรือขอเพิ่มจากบ้านสมาชิกหลังคาเรือนละ 2 ชิ้น แต่จะเหลือหัวหมูไว้ที่เคาะแจอย่างน้อย 2 หัว แล้วเต้นจะคี่จนถึงรุ่งเช้าของวันถัดไป

วันที่ 7 วันสุดท้าย เวลาประมาณ 8 – 9 นาฬิกาให้เต้นจะคี่ปอกดินขวา เวลาจะออกให้วนซ้าย แล้วออกได้เลย จากนั้นแต่ละหลังคาเรือนเอาข้าวปึกจากเคาะแจ หลังคาเรือนละ 1 คู่ นำไปใส่หลองข้าว เพื่อให้มีข้าวกินตลอดปีไม่มีหมด

การเล่น ในสมัยก่อนมีการเล่นสนุกสนานในช่วงกินวอปีใหม่ ซึ่งเป็นการเล่นดั้งเดิมของแท้ของชาวมูเซอห้วยปาย ปัจจุบันได้สูญหายไปและชุมชนยังต้องการฟื้นฟูรักษาการเล่นดังกล่าวไว้ด้วย ซึ่งมีด้วยกัน 5 อย่างดังนี้

1. **หมากบ้า(ลูกสะบ้า)** เล่นได้ทั่วไปทั้งเด็กและผู้ใหญ่ วิธีเล่นวางลูกสะบ้าตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย จากนั้นปาให้ลูกที่ฝ่ายตรงข้ามวางไว้ หากฝ่ายหนึ่งปาไม่ถูก อีกฝ่ายจะต้องกลับมาวางเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งปา

2. **หมากข้าง** จะเริ่มเล่นก่อนช่วงกินวอ เล่นแข่งขันหรือพนันขันต่อกันก็ได้ เล่นได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ จะใช้ไม้จี้เส้ทำลูกข้าง วิธีการเล่นจะแบ่งเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งโยนลูกข้าง ส่วนอีกฝ่ายจะเป็นผู้ขว้างลูกข้าง หากขว้างโดนจะได้ทำการเล่นอีกครั้ง หากขว้างไม่โดนต้องทำการเปลี่ยนฝ่ายให้อีกฝ่ายกลับมาขว้างลูกข้างของเรา กรณีที่คนใดขว้างโดนติดกัน 5 ครั้งก่อน คนนั้นจะเป็นผู้ชนะ

3. **ไม้โก่งเกง (มะคี่เทวะ)** ทำด้วยไม้ไผ่ เวลาเดินจะเหยียบบนไม้โก่งเกงเดินแข่งหรือวิ่งก็ได้

4. **แข่งรถดอย** (ลูเอ้แะอะเว) ทำจากไม้ เด็ก ๆ นิยมเล่น

5. **แคะปู้ฉี** ลักษณะเป็นลูกกลม ๆ เย็บห่อด้วยผ้า ในอดีตข้างในใส่ดอกเป่ ปัจจุบันใช้เกลบเนื่องจากดอกเป่

เป็นอาหารของวัว วัวชอบกินทำให้หายาก วิธีเล่นชายหญิงอยู่คนละฝั่งแบ่งเป็นสองฝ่าย โยนลูกแคะปู้ฉี

ไปมาให้อีกฝ่าย เป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวที่ชอบพอกันได้มีโอกาสใกล้ชิดสนิทสนมและเพื่อความสนุกสนาน ขณะเล่นอาจมีการพนันขันต่อเล็กน้อยในการเล่น เช่น การพนันเลื้อย กรณีที่ผู้เล่นเป็นผู้ชาย หากฝ่ายใดรับไม่ได้ติดต่อกัน 5 ครั้งก่อน ถือว่าแพ้ เล่นเฉพาะบ่าวสาว

ความเชื่อ การเล่นหมากข่างและแคะปู้จี้ เชื่อกันว่าเมื่อเล่นแล้วพืชผักในไร่ เช่น ฟัก แตง จะให้ผลผลิตดี สมบูรณ์ ดิดลูกมาก ปัจจุบันผู้ใหญ่ไม่เล่น เหลือแต่เด็ก ๆ ยังเล่นอยู่ เพราะสมัยก่อนสุราไม่ดื่ม พอสุรามา ก็ดื่มไปคุยกันไปจึงไม่ได้เล่น

ปัจจุบัน ในช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ในปี 2548 ชุมชนได้ฟื้นฟูการเล่นที่ใกล้สูญหายขึ้น เพื่อให้เด็ก ๆ ได้เห็น เช่น แคะปู้จี้ โดยวางแผนให้มีการเล่นในช่วงประเพณีกินวอปีใหม่ซึ่งต้องทำทุกปี คนเฒ่าคนแก่จะนำเล่นให้รู้กฎกติกา ก่อน นอกจากจะมีการเล่นแบบของเดิมแล้วยังมีการผสมผสานการเล่นแบบใหม่เข้าไปด้วย เช่น มวยทะเล ฯลฯ ซึ่งเข้ามาพร้อมกับการจัดการเรียนการสอนของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง(ศสช.) โดยคุณครูสัมพันธ์ แปร่งจิงดา เมื่อแข่งขันแล้วเสร็จจะมีการแจกของรางวัลเล็ก ๆ น้อยแก่ผู้ที่ชนะ เช่น สบู่ ผงซักฟอก ขนมน ฯลฯ

พิธีกรรมในช่วง 7 วัน หากมีเหตุการณ์ฉุกเฉิน เช่น ฝนตก สามารถเลื่อนไปทำในวันถัดไปได้

2) วันศีลใหญ่ (ศีลโหลง)

ในรอบ 1 ปี ชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายจะมีวันศีลใหญ่ 3 ครั้ง คือ วันศีลใหญ่เดือนหก เข้าพรรษา และออกพรรษา ชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายจะปฏิบัติ ดังนี้ ไม่กินเนื้อ ไม่ล่าสัตว์ ไม่เอาของป่ามาใช้ และไม่ทำงาน/ไม่ทำไร่

2.1 วันศีลใหญ่ (แหะก่อเว) มีการประกอบพิธีกรรม 2 วัน หรือ 2 พิธีกรรม ดังนี้

วันแรก คือ วันศีลใหญ่ เป็นพิธีขอเชื้อข้าว ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เพื่อให้ได้เชื้อพันธุ์พืชที่จะใช้ในการเพาะปลูกของปีเป็นพันธุ์ที่ดี ไม่ให้แมลงลงมากิน หรือ เกิดโรคร้าย ปลูกแล้วให้เจริญงอกงามได้ผลผลิตดี ขั้นตอนพิธีกรรม มีดังนี้

- ทำต้นไม้ที่หัวหมู่บ้านด้านทิศเหนือ เหนือบ้านของปู่จ้อง

พิธีขอเชื้อข้าว

- ปู่เหล็กจะเอาทรายมาก่อให้แต่ละครอบครัว
- นำเชื้อเมล็ดพันธุ์ข้าว เชื้อผักต่าง ๆ มารวมกัน (แต่ละครอบครัวนำมารวมกัน)

- ตามเทียนแล้วปู่เหล็กทำพิธีขอเชื้อข้าว นำทรายไปก่อให้คนละเล็กคนละน้อย
- แต่ละคนอธิษฐานเพื่อนำเชื้อข้าวเชื้อผักไปปลูกต่อ

วันที่สอง ตรงกับแรม 1 ค่ำ เดือน 5 มี 2 พิธีกรรม ดังนี้

1. พิธีตานศาลา เป็นการทำบุญให้เจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าดอย และให้ผู้สัจจรผ่านไปมาได้พักผ่อน และเราจะได้นิบุญ ศาลาที่จะทำทานเลือกทำที่ไหนก็ได้ อาจจะบนดอยที่คนผ่านไปมา หรือบริเวณที่อยากจะนั่งสบายๆ ผู้ไปทำทานจะนำข้าวหอมมากินด้วยกันที่ศาลาที่ช่วยกันสร้างนี้ เมื่อรับประทานอาหารเสร็จต่างคนต่างมัดมือให้กัน เป็นเสร็จพิธี

2. พิธีฮ้องขวัญสัตว์ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการล่าสัตว์ จะทำในช่วงเย็นหลังจากทำพิธีตานศาลา

เสร็จแล้ว ก่อนตานศาลาเราต้องไปขอเจ้าที่ โดยทำแข่งไว้ก่อน เมื่อทำพิธีตานศาลาเสร็จจึงนำแข่งน้อย ๆ ที่ทำไว้ก่อนหน้านั้นไปขอในป่า “พ่อเผ่ายาอะ แอบิ” เป็นผู้ทำพิธี ไปร้องขวัญสัตว์ป่าบริเวณหมู่บ้าน รัศมี 1 กิโลเมตร เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด สมัยก่อนจะห้ามล่าเฉพาะสัตว์ป่าบางชนิด เช่น เก้ง ปัจจุบันชุมชนได้จัดระเบียบและเริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม 2547 เป็นต้นมา

ขั้นตอนพิธีฮ้องขวัญสัตว์

- คนเผ่าคนแก่ นำไก่ สุรา รูปสัตว์ต่าง ๆ ปั่นจากดิน

- ทำพิธีคล้ายพิธีตานศาลา คำกล่าวจะเน้นไปว่าปีนี้เราขอสัตว์ป่ากิน ให้เจ้าที่เจ้าดอยช่วยเรียกสัตว์ป่าให้มาอยู่บริเวณนี้ เพราะสัตว์บางตัวอาจตกใจเสียปืนแล้วเกล็ดหนีไปไกล ก็จะทำพิธีฮ้องขวัญให้กลับมาอยู่

พิธีฮ้องขวัญสัตว์

- เมื่อกล่าวสัจจะขวัญเสร็จ ทำการเสี่ยงทายกระดูกไก่เพื่อดูว่าปีนี้มีสัตว์ป่าเยอะหรือเปล่า ไปล่าแล้วจะถูกล่าสัตว์ทำร้ายหรือไม่ ถ้าหากผลเสี่ยงทายออกมาไม่ดีต้องดูกระดูกไก่ใหม่

2.2 วันสี่ใหญ่เข้าพรรษา (เข้าเว) ตรงกับขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 มีพิธีกรรม 2 วัน

วันแรก ตรงกับขึ้น 14 ค่ำ เดือน 8 วันนี้ช่วงเวลากลางวันแต่ละครอบครัวจะไปเก็บข้าวโพดจากไร่ หลังจากนั้นเวลาเย็นของวันแต่ละครัวเรือนจะนำข้าวโพดที่เก็บมานำมาแลกกัน

วันที่สอง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 อยู่บ้านเฉย ๆ

2.3 วันสี่ใหญ่ออกพรรษา(เอ้าเว) พิธีกรรมมี 3 วัน ดังนี้

วันแรก ตรงกับวันแรม 14 ค่ำเดือน 11 เก็บผัก เก็บแตงในไร่-สวน เก็บไว้รับประทานในครัวเรือน และเวลาค่ำจึงนำไปทานให้เพื่อนบ้านแต่ละหลังคาเรือนเป็นการแลกเปลี่ยนกัน

วันที่สอง ตรงกับวันแรม 15 ค่ำ เดือน 11 อยู่บ้านไม่ทำอะไร พุดคุยแต่สิ่งที่คิดถึง

วันที่สาม มี 2 พิธีกรรม คือ “พิธีขอบคุนปูเหล็ก” หรือ “จะเส้าเอ้าเว” แต่ละครอบครัวนำข้าวใหม่ของปี นำมาตำเอาเปลือกออกด้วยครกมอที่ทำจากไม้ ข้าวที่ตำนำไปป้อนเหล็กกินก่อนครอบครัวละเล็กน้อย เพื่อเป็นการขอบคุนที่ได้ทำเครื่องมือทางการเกษตรให้ใช้

หลังจากนั้นจึงทำ “พิธีกินข้าวใหม่” หรือ “เอ้าเว” ทำทุกปีเมื่อเกี่ยวข้าวไร้เสร็จแล้ว จึงทำพิธีกินข้าวใหม่ผู้ทำพิธีคือ “ปูเหล็ก” “นายยาโพ จะดีก้อย” เป็นการขอบคุนปูเหล็กที่ได้ตีเครื่องมือทางการ

เกษตรให้สมาชิกในชุมชนใช้ ดังนั้นจึงให้ปูเหล็กกินข้าวใหม่ก่อน ซึ่งแต่ละหลังคาเรือนจะทำแคง(จะแคงแบบไหนก็ได้) แล้วนำมารวมกันให้ปูเหล็กกินก่อน 2-3 ค่ำ จากนั้นชาวบ้านทุกคนก็รับประทานอาหารพร้อมกัน เมื่อรับประทานเสร็จต่างมัดมือให้กัน เป็นเสร็จพิธีเมื่อกินข้าวใหม่เสร็จจึงจะนำข้าวเปลือกมาป้อนเหล็กในภายหลังอีกครอบครัวละ 4 ถัง

ในอดีต ชาวบ้านต้องไปช่วยเป็นแรงงานในไร่ของปูเหล็ก ปีหนึ่งครอบครัวละ 4 ครั้ง ช่วยกันปลูกข้าว-เอาหญ้า แต่ปัจจุบันปูเหล็กต้องทำงานติดต่อกับภายนอกชุมชนมากขึ้น จากที่เคยได้เป็นแรงงานจึงเปลี่ยนมาเป็นข้าวเปลือกแทน เพราะปูเหล็กไม่มีเวลาทำไร่ของส่วนตัวเองเหมือนเช่นแต่ก่อน คนที่ใช้เครื่องมือที่ปูเหล็กทำให้ถ้าไม่ปฏิบัติตามนี้จะถือว่าบาป ข้าวเปลือก 4 ถังจะนำไปให้เมื่อไรก็ได้ที่เก็บเกี่ยวข้าวใหม่ในปีนี้

3. วันศีลน้อย(ศีลยี่)

ในหนึ่งเดือนมี 2 วัน คือ แรม 15 ค่ำ เดือนดับ และขึ้น 15 ค่ำ เดือนเพ็ญ 1 ปี มี 24 ครั้ง ศีลน้อยไม่ทำอะไร คือเป็นวันพระ ไม่ทำบาปสิ่งใด ไม่ทำงาน ในวันศีลน้อยในแต่ละครัวเรือนจะทำบุญให้ผีบ้านผีเรือน วันละ 2 ครั้ง (เวลาเช้า และเวลาเที่ยง) เครื่องในพิธี คือ ข้าว และน้ำ จะไม่ใช่เนื้อเด็ดขาด

หากไม่สบายใจ อาจทำพิธีสืบชะตาได้

4. การสืบชะตา

การสืบชะตามีหลายลักษณะ ได้แก่ การส่งเคราะห์ หรือสืบชะตาเมื่อไม่สบาย การสืบชะตาเมื่อใกล้จะตายซึ่งคาดว่าอาจอยู่ได้ประมาณ 1-2 ปี สืบชะตาแบบนี้จะทำในวันเข้าพรรษา

ขั้นตอนพิธีกรรม ปั้นดินเป็นรูปตุ๊กตา ตุ๊กตาที่ปั้นนั้นจะเกี่ยวข้องกับการสืบชะตา เมื่อไม่สบาย หรือส่งเคราะห์ มีลักษณะคล้ายเจดีย์ดิน เรียก “เจดีย์ตุ๊กตาดิน” ใช้ 1 คู่ และหิน 1 คู่ นำมาให้ใครก็ได้ที่มีธงปักอยู่หน้าบ้าน ได้แก่ ปู่จ้อง ลาส่อ ปู่เหล็ก หมอผี หรือภรรยาปู่จ้อง จากนั้นผู้นำต่าง ๆ จะเป็นผู้ทำพิธีสืบชะตาผู้ไม่สบาย หรือ ส่งเคราะห์ จุดเทียนแล้วให้ศีลให้พร เป็นเสร็จพิธี

การสืบชะตา หรือ ส่งเคราะห์ จะทำในขณะที่ไม่สบายใจ

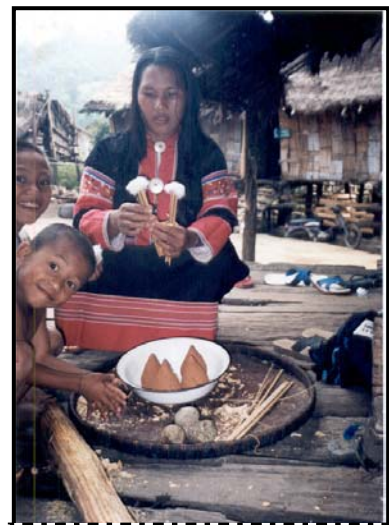
ดินปั้น หรือ เจดีย์ตุ๊กตาดิน

สามารถทำได้ทุกเวลา สัญลักษณ์ที่

ใช้คือ ดินปั้นเปรียบร่างกายมนุษย์เหมือนกับดิน ส่วนหินเปรียบเป็นร่างกายที่แข็งแรงเหมือนหินไม่บุบสลาย อยู่ได้เป็นร้อยพันปี

การสืบชะตาไม่สบายใจหรือการส่งเคราะห์

นั้น ไม่จำกัดจะทำเมื่อไรก็ได้ แต่สำหรับวันศีลใหญ่ขึ้น 15 ค่ำ เดือนดับ และแรม 15 ค่ำ เดือนเพ็ญ จำเป็นต้องทำทุกคนทุกหลังคาเรือน ต้องปั้นดิน เก็บหิน ไปให้ “ปู่จ้อง” และ “ปู่เหล็ก” การปั้นรูปเจดีย์เราต้องปั้นกันทุกคน วันศีลใหญ่คือ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 / เข้าพรรษา และออกพรรษาทุกคนต้องทำ

เตรียมอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม

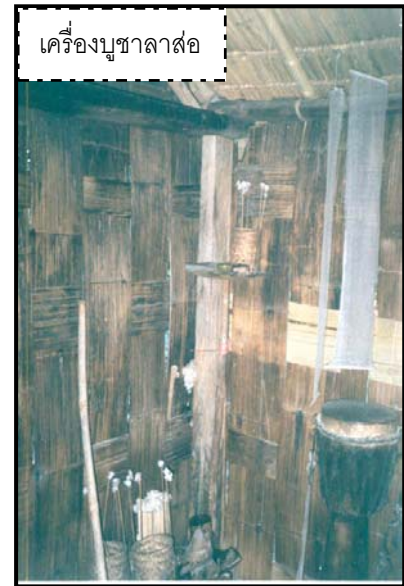
ห้องเครื่องวันทำพิธี

สุดท้ายคือการสืบชะตาให้เด็ก ๆ ผู้ทำพิธี คือ แม่เผ่านานาเก แอทุ วังผ้าขาว 1 อัน กับหมวก 1 ใบ สืบชะตา ถ้าแม่เผ่านานาเกไม่อยู่ปู่เหล็กทำแทนได้

การสืบชะตาจะทำเมื่อใดนั้นต้องถามหมอผี การสืบชะตาสามารถทำได้ทุกเวลาไม่มีวันหยุดไม่จำกัด

เครื่องสืบชะตาทายในห้องทำพิธี

เครื่องบูชาลาสอ

5. การทำพิธีขอบุณเครื่องมือการเกษตร (อะถ่ออ้อจ่าเว)

ชาวภูเซอแดงมีความเชื่อที่ต้องให้ข้าวแก่เครื่องมือการเกษตรทุกชนิดกินปีละครั้งในช่วงประเพณีกินวอ เพื่อเป็นการขอบุณเครื่องมือการเกษตร ให้เราได้ใช้ในปีต่อไป ปลูกพืชผลต่างๆก็ได้ขอ

เครื่องมือที่ใช้ในพิธีขอบุณเครื่องมือการ

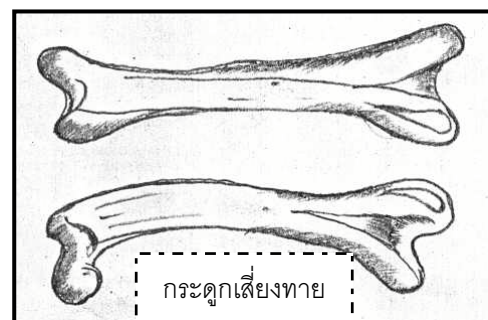
ให้ได้ผลผลิตดี มีความคม และไม่เป็นอันตรายต่อผู้ใช้ เครื่องมือที่ต้องทำการขอบุณ ยกตัวอย่างเช่น มีด ค้อน ขวานผ่าฟัน จอบ เดียวเกี่ยวข้าว ส้อม ตะไบ ฯลฯ วางรวมกันในกระด้ง แล้วนำข้าวปุกที่ตำเป็นครกแรกหลังจากถวายพระเจ้าบนหิ้งแล้วมาทำการแบ่งเป็นก้อนเล็กๆ ตัดไปตามสันของเครื่องมือการเกษตรทุกชิ้น จากนั้นทำการจุดเทียนหนึ่งเล่มด้วย

6. การเสี่ยงทายกระดูกไก่

ภูเซอมีการทายกระดูกไก่ คือ การเสี่ยงทายคล้ายการดูหมอดู คนทำพิธีคือหมอผีพ่อเผ่าयाจะ แอบี และพ่อเผ่าจะหยี จะตีก็อย ถ้ามีคนไม่สบาย จะตายหรือไม่ตาย ให้ดูกระดูกไก่ ไก่ขาขึ้นคู่ จะเอามา มีรู้เล็ก ๆ และเอาไม้มาปัก ดูจะรู้เลย

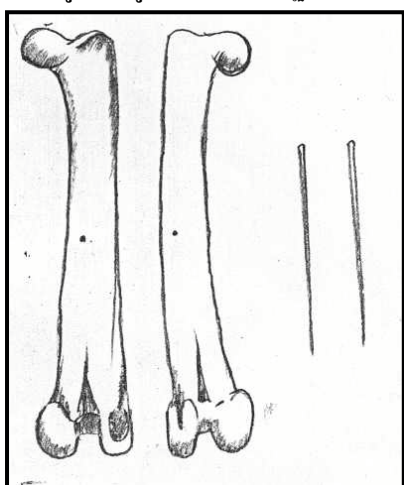
สร้างบ้านใหม่ เอาไม้ผ่า ต้องใส่เทียน ดูเล็กดูวันของเจ้าที่

ดูกระดูกไก่ ใช้ดูว่าคนจะตายหรือไม่ตาย ของ

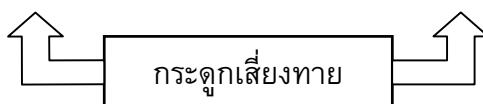
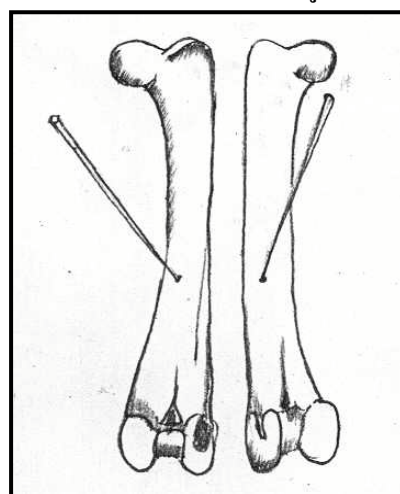

กระดูกเสี่ยงทาย

หาย เจ็บไข้ได้ป่วย คุณหมดทุกอย่าง ใช้ทำนายเหมือนเราต้องบอกเจ้าเขาก่อน เหมือนครูบาอาจารย์ เวลาแต่งงานก็ดูกระดูกไก่ จะอยู่กันได้หรือเปล่า แต่แต่งจะเป็นวันไหนก็ได้ อยู่ด้วยกันได้แต่ว่าตั้งแต่ ถือครู ยกครู เราต้องอธิษฐานเอา ให้หมอผียาคะอธิษฐาน “เอ้ออย่างนี้อย่างนั้นเน้อ” กล่าวให้ครู

ฆ่าไก่แล้วเอาขาข้างบน มาติดดู เคาะเนื้อเอาแต่ กระดูก ถ้าไม่ดีต้องเอาใหม่ จะเอาให้ดีขึ้นได้ เช่นถ้าไม่สบาย ถ้าไม่ดีเราปล่อยไว้ไม่ได้ เราต้องเกิดเหตุนะ เอา ตัวเป็น ๆ ตัวเก่าไม่ใช่แล้ว ทั้งเลย ฆ่าใหม่

7. การขอมาน้ำ (ผิดผีน้ำ)

เมื่อสงสัยว่าไม่สบาย มีการผิดผีน้ำที่นี้ (บริเวณนี้) จึงจะต้องแก้โดยการขอมาน้ำ ใช้เชื้ตุ้ดำ คือ เทียน 1 คู่ กับข้าวสาร และนาเวณจ้อ คือ สร้อยที่ทำจากไม้ไผ่ร้อยเป็นห่วงต่อกัน แทนสร้อยเงินสร้อยทอง 1 คู่ การปักต้องทำการปักฝั่งน้ำของด้านที่เราอยู่ จะไปปักฝั่งตรงข้ามไม่ได้ เพราะเชื่อว่าผีจะไม่รับ

8. พิธีการส่งผี หรือ เอาะสะเตโสเว

ทำ “ตัว” คือ ไม้ไผ่เสียบสำลิตี่ปลายเปรียบเป็น ดอกไม้ เรียกว่า “เอาะสะเตโสเว” หรือ “พิธีการส่งผี” ทำเป็นมัด และเทียนจี๊ฟั้งทำเอง 1 คู่ หากถูกผีน้ำ ก็ทำอย่างนี้ไปส่งให้ผีน้ำ พอทำพิธีเสร็จปุ้จจะเอาอันนี้ไปส่งให้ผี เวลาคนไม่สบายมา หมอผี ปู่เหล็ก คือ ต้องรู้แล้วว่าเขาไม่สบายเพราะอะไร จะสามารถรู้ได้ว่าไม่สบายเพราะอะไร ต้องไปถามหมอผีว่าไปผิดผีที่ไหนและให้ปู่เหล็กแก้ คนที่จะบอกว่าผิดผีที่ไหน คือ หมอผีเป็นผู้บอก ส่วนการแก้ให้ปู่เหล็ก ปุ้จจะ หรือคนเฒ่าคนแก่แก้ให้ก็ได้

9. พิธีคุ้มกันตาย หรือคุ้มไสย

ใช้หมู ไก่ 1 ตัว ผังกับตาเหลวที่น้ำตก และฆ่าหมากับแมว เอ็นหูเอ็นตา แล้วเอาไปปล่อยที่น้ำตกสองเมืองให้ลอยทิ้งไปกับน้ำตก ใครไปเก็บไม่เป็นไร แต่คนที่ถูกทำ จะตายทั้งตระกูล สมัยก่อนนิยมทำใส่เวลาที่ผัดใจกัน ปัจจุบันยังทำได้อยู่ แต่ไม่ทำใส่ใครแล้ว อุปกรณ์ มีดังนี้

- ตาเหลวจะลา สานจากไม้ไผ่ ส่วนตาเหลว 6 ตา ใช้เฉพาะผีบ้าน กันผีไม่ดีเข้าบ้าน
- ปิซุ คล้ายฝักเขียว เป็นไม้ไผ่ 2 ข้าง
- ปิตา เป็นไม้ไผ่หนาม
- เหล็กสามง่าม
- ผ้าแดง

10. พิธีปราบผี/ไล่ผีบ้าน

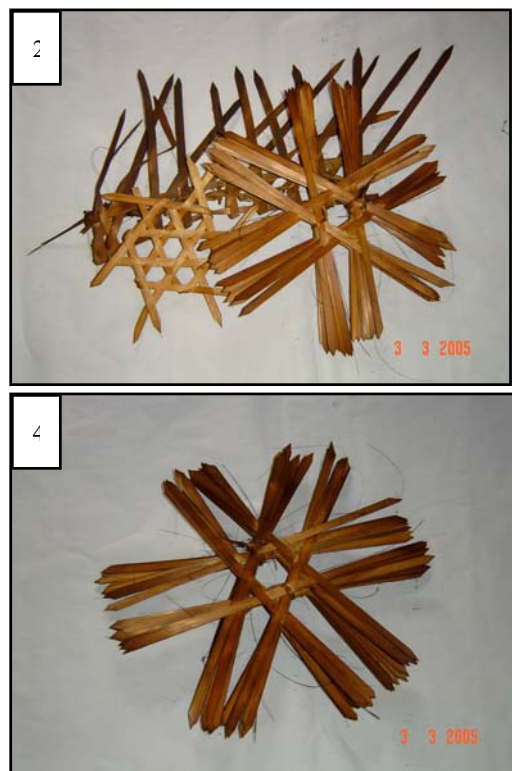
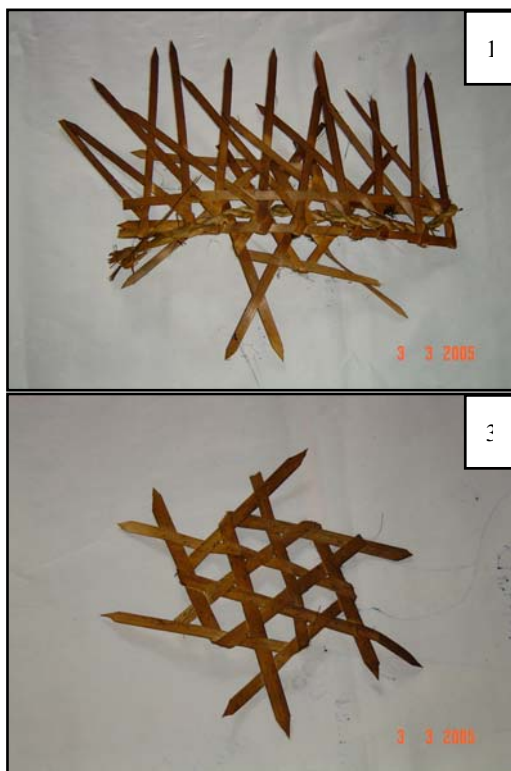
ผีเข้าบ้าน จะมีอาการนอนไม่หลับ ไม่สบายใจ งูขึ้นบ้าน จะไล่ไปไม่ให้มา มูเซอไม่ฆ่าจะถือเชือกกันว่าเขามาบอกว่าไม่ดีแล้วถ้าหากไม่ทำอะไรจะไม่สบายใจ ไม่ดี หมอผี “พ่อเฒ่ายาอะ แอบิ” เป็นผู้ทำพิธีปราบผีหรือไล่ผี ขั้นตอนมีดังนี้

1. ก่อนทำพิธีต้องถามจิตวิญญาณก่อน ได้แก่ ปูจอง ลาสือ หรือภรรยา “นางนาแก แอฑู” ทำการติดต่อสื่อสารเพื่อดูว่าผีอะไร
2. จากนั้นหมอผีเป็นผู้ทำพิธีปราบผี หรือไล่ผี การไล่ผีอย่างนี้ต้องทำด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย คือหมอผี และฝ่ายจิตวิญญาณ ไม่ทำเฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เครื่องในพิธีได้แก่ ข้าวแตก, ทราย, ก้อนชอมต่อต่อผสมทรายและข้าวแตก แล้วขว้างใส่บ้าน เจ้าของบ้านให้อยู่นอกบ้าน พ่อเฒ่ายาอะอยู่ด้านทิศเหนือไล่ขว้าง “ไอ้ หนีเนื้อ ๆ ของบดี ผีตายห้าตายโหงไล่ไป” ขณะทำพิธีไล่ผี ของดี ๆ เช่น พระ ต้องเก็บออกไว้นอกบ้านไม่ให้เอาไว้ในบ้านเพราะเวลาไล่ผีจะไม่ไป ไช้จะไม่แตก
3. เสร็จแล้วทำการเสี่ยงทาย มี 3 แบบ
 - เอาไข่ไก่ 1 ฟอง ขว้างถ้าผีไปแล้วไข่จะแตก ถ้าขว้างแล้วไม่แตกต้องทำใหม่
 - ถ้วย ไม้ก่อ ไม้ทะลุ ตาเหลวชุดเล็ก ปาเลา (คล้ายอ้อยในป่า) นำมามัดติดกัน ขว้างลงหลังบ้าน ถ้าปักลงแสดงว่าผีไปแล้ว เสียเงินเล็กน้อย แต่ถ้าขว้างไปแล้วใบไม้หันเข้ามาทางบ้าน แสดงว่าผียังไม่ไป

- ถ้าไขแตก แต่ใบไม้ยังไม่กลับมามีขึ้น แสดงว่าผียังไม่ไป หรือ ไขไม้แตกก็ต้องทำพิธีใหม่
4. หมอผีคุยดี ๆ ให้ผีไป แล้วเสี่ยงทายอีกครั้ง ในบ้านทำรูปช้าง ม้า กระดาดห่อเหมือนคนขี่ช้าง 1 จี๊มัว 1 บอกให้เขาหนี เสร็จแล้วหมอผีจะเอาสิ่งของเหล่านี้ไปเผาในป่าบริเวณที่คนไม่ไปเดิน
 5. จากนั้นนำตาแหลว 5 ชุด ประกอบด้วย ตาแหลวจะลา 6 ตา 4 อัน, ตาแหลว 7 ตา และตาแหลว 1 ตา(ที่หนา ๆ) มี 9 อัน หรือเรียกอีกอย่างว่า “ตาแหลวชั้น” เชื่อว่าทำอะไรก็สูงสุดแล้ว
- ชุดที่ 1 ติดหน้าประตู ประกอบด้วย ตาแหลว 1 ตา 9 ชั้น, ตาแหลว 7 ตา 1 อัน, สายใบคาพันเป็นเกลียวเชือก และตาแหลวจะลา(ใช้ได้ทั่วไป)

ชุดที่ 2 – ชุดที่ 5 ติด 4 มุมในบ้าน ประกอบด้วย สายใบคาพันเป็นเกลียวเชือก, ตาแหลวจะลา 7

ภาพตาแหลวแบบต่างๆ (บางส่วน)

1. ตาแหลวจะลา 7 ตา
2. ตาแหลวจะลา
3. ตาแหลว 7 ตา
4. ตาแหลว 1 ตา หรือ ตาแหลวชั้น

กรณีที่เคราะห์ร้ายมาก ๆ ที่ทำให้ถึงกับ “ตายโหง” ต้องทำพิธีไล่ผีในน้ำ ทำตุบตี ๆ ของทุกอย่างที่ใช้ในครัวเรือน ได้แก่ ครกตำข้าว ข้าวของเครื่องใช้ทุกอย่างในบ้าน พืชผักทุกอย่างที่ปลูก เชื้อข้าว หรือเมล็ดพันธุ์พืชต่าง ๆ นำมาควั่นสุกก่อนนำไปมัดห้อยที่ตุบ อย่างละ 9 จอก คล้ายกับตัดไม้ให้เหตุการณ์ดังกล่าวกลับมาหาคนในตระกูลอีก เป็นการตัดผีร้ายที่ทำให้มีเคราะห์

11. พิธีฝังศพ

ถ้ามีคนตาย ห้ามตำข้าว ไม่ไปไร่ ก็จะไม่ทำการทำงานที่ดูเหมือนเป็นคนขยัน สมัยก่อนจะอยู่บ้านเฉย ๆ ดูเหวไปวัน ๆ เพราะเชื่อว่าหากขยันฝึที่ตายไปจะมาเอาไปอยู่ด้วย การฝังแต่ละหลังจะมีผู้ไปช่วย 1 คน ช่วยกันหามศพไป ใช้ผ้าขาวหรือผ้าห่มห่อศพ ยกศพใส่ไม้ ผูกเชือกหัวท้าย ช่วยกัน 4 คนแบกไป

ก่อนขุดหลุมฝังศพ ต้องเลือกพื้นที่ก่อน โดยขว้างมีดไป ถ้ามีดปักตรงไหน แสดงว่าผู้ตายต้องการนอนตรงนั้น หรืออาจใช้ไข่ไก่ขว้างไป ถ้าไข่แตกตรงไหนก็แสดงว่าผู้ตายต้องการนอนตรงนั้นเช่นกัน ถ้ามีดไม่ปักหรือไข่ไม่แตก ต้องขว้างใหม่ การขว้างใครเป็นผู้ขว้างก็ได้

การฝัง ต้องหันเท้าไปทางทิศตะวันออก ศรีษะหันไปทางทิศตะวันตก คือว่าเราจะกลับไปเกิดต้องไปทางทิศตะวันออกเพื่อไปสวรรค์

คนที่นำหน้าขบวนแห่ศพไปฝัง เวลากลับเข้าหมู่บ้านต้องกลับเป็นคนสุดท้าย เหมือนเราเปิดทางหลัง อีกวิธีหนึ่งคือเอาไม้ค้ำกันสูง ๆ ให้ลอดผ่านได้ แล้วก่อไฟตรงกลาง ผู้ที่ไปฝังศพก็เดินลอดข้ามกองไฟออกมา พอใกล้จะถึงบ้าน หักเอากิ่งไม้ ใบไม้ จุ่มน้ำปะพรมตามตัว แล้วขว้างทิ้งไป เป็นการปัดรังควานสิ่งไม่ดีไม่ให้เข้ามาอยู่ในบ้าน น้ำที่ใช้ปะพรมเจ้าของบ้านงานศพจะเป็นผู้เตรียมไว้ให้

หลังจากนั้นเจ้าของบ้านก็ทำอาหารเลี้ยงเพื่อนบ้าน เพราะหากอยู่คนเดียวก็จะเศร้า ต้องมีเพื่อนบ้านมาอยู่ด้วย

12. พิธีขอชะงูโยยเตเว

คือการทำบุญให้พ่อแม่ที่ตายไปแล้ว เวลาที่ฝนไม่ดีเกี่ยวกับพ่อแม่ จะทำบุญไปให้ ใช้ ข้าว ไข่ ผ้า (เศษผ้าชิ้นเล็ก ๆ แต่ใหม่) ตัดเป็นรูปเสื่อผืน จากนั้นนำไปวางบนหิ้ง บอกกล่าวว่าย่ามารบกวนเรา ขอให้เราอยู่สุขสบาย

13. พิธีงานแต่งงาน

การกำหนดวันแต่งงาน วันที่ไม่ดีต้องเว้น และจะไม่จัดงานแต่งในช่วง เดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ เรียกกันว่า “เดือนเก้ง” เพราะช่วงนี้ในป่า ไก่ป่า นกคอก ไม่ขัน เชื่อว่าถ้าแต่งงานช่วงนี้จะ

ไม่เจริญ ทำอะไรไม่ขึ้น การคูเดือนในการแต่งงาน คนเฒ่าคนแก่ดูได้หมด แต่สำหรับคนที่เคยแต่งงานแล้ว ถ้าแต่งงานอีกก็สามารถทำได้ในช่วงนี้ไม่เป็นไร

ผู้ชายเป็นฝ่ายขอสู่ผู้หญิง โดยผู้หญิงจะเสียไก่ 3 ตัว ส่วนผู้ชายเสียไก่ 1 ตัว ว่ากันว่าผู้หญิงเป็นคนเลี้ยงไก่จึงให้เสีย 3 ตัว ผู้ชายไม่เลี้ยงไก่ให้เสียตัวเดียว

สมัยก่อนให้คนเฒ่าขันโตกมา บนขันโตกจะจุดเทียนให้คู่บ่าวสาว มีน้ำ 1 แก้วให้คู่บ่าวสาวกินคนละครึ่ง ใครกินก่อนก็ได้ กินให้หมดไม่ให้หยดลงพื้น ฝ่ายผูกข้อมือ 2 เส้น ผูกให้คู่บ่าวสาว

หลังจากนั้นเลี้ยงทวยกระดุกไก่ เพื่อดูว่าคู่บ่าวสาวอยู่ด้วยกันไปจะดีหรือไม่ดีอย่างไร โดยอธิษฐานก่อน โดยคู่ที่รู้ มี 4 รุ ที่ขาไก่ ถ้ามี 2 รุ ดี แต่ถ้ามี 1 รุ ไม่ดี ต้องเปลี่ยนไก่ตัวใหม่ จนกว่าจะได้ตัวที่ดี โดยผู้ทำพิธีให้คือพ่อเฒ่าयाกะ แอบิ หากพ่อเฒ่าอายุไม่ยอมมาให้ใครทำแทนก็ได้

เมื่อคู่บ่าวสาวได้อยู่ด้วยกัน ผู้ชายจะไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงอย่างน้อย 3 ปี ก่อนที่จะแยกบ้านตนเอง หากฝ่ายไหนไม่มีใครช่วยงานที่บ้าน พ่อแม่แต่ละฝ่ายก็จะตกลงกัน โดยแบ่งกันคนละปี แต่ถ้าเป็นลูกสาวคนสุดท้าย ต้องอยู่เลี้ยงฝ่ายหญิงจนตาย สมบัติก็ตกเป็นของลูกหญิงคนสุดท้าย แต่ถ้าเป็นลูกชายก็ไปอยู่กับฝ่ายหญิงได้เลย

14. พิธีขึ้นบ้านใหม่

เมื่อสร้างบ้านเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต้องทำเตาไฟก่อน และตักน้ำมาไว้ใกล้ๆ เตาไฟ จากนั้นจุดเทียนไว้ที่ปลายเสาบ้านทุกต้น เหมือนโคมไฟพระเจ้าช่วยคุ้มครองดูแล บอกกล่าวให้ผีเรือนมาอยู่เทียนที่จุดเป็นเทียนขี้ผึ้งทำเอง หากสร้างบ้านเสร็จวันนี้ก็ต้องทำพิธีจึงเข้าอยู่อาศัยได้

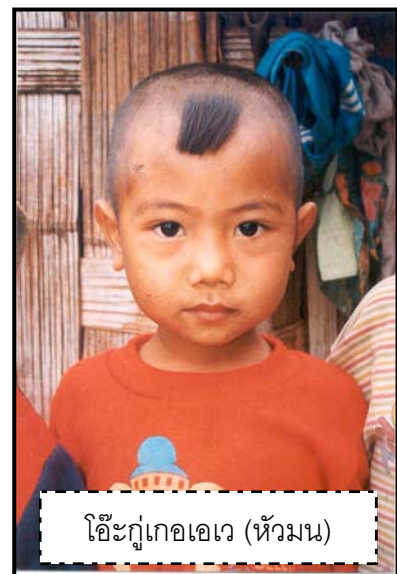
4.6 ความเชื่อต่างๆ ของชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปาย

✦ โื้อะกูเกอเอเว (หัวมน)

เป็นทรงผมสำหรับเด็กแรกเกิด – 6 ปี ลักษณะคือตัดผมสั้นติดหนังหัว เหลือไว้กระจุกเดียวด้านหน้า เพื่อให้เด็กโตไว ไม่มีเหมาคาดเลือด จะทำให้เด็กแข็งแรง แม่ของเด็กจะตัดให้ แต่บางครั้งพ่อของเด็กก็จะตัดให้

✦ ครกตำข้าว

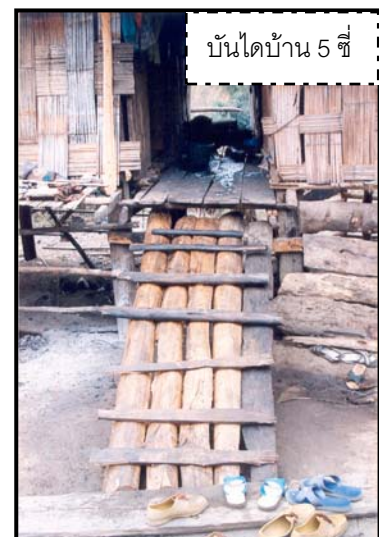
การสร้างครกตำข้าวในหมู่บ้านห้ามหันหน้าไปตรงหน้าประตูบ้านเพราะเหมือนเป็นการทบวิญญูณตนเองเป็นทางเข้าออกขวัญของเรา (เปรียบเหมือนครกขวางทางเข้าออกขวัญ)

โื้อะกูเกอเอเว (หัวมน)

✦ การสร้างบ้าน

1. การสร้างบ้าน ห้ามให้เสาบ้านตรงกับบ้านหลังอื่น จะทำให้ไม่สบาย ไม่ดี ไม่สบายใจ ทำอะไรไม่ขึ้น ต้องเยื้องเสาเล็กน้อย (ทุกเสา)
2. เมื่อสร้างบ้านเสร็จ ต้องทำเตาก่อน นำขาค้างหม้อมาตั้ง เชื่อว่าช่วยให้มั่นคง ยั่งยืน และน้ำ 1 แกลลอน เชื่อว่าช่วยให้ชุ่มเย็น หลังจากนั้นจุดเทียนบนเสาทุกต้น เชื่อว่าเป็นการไล่เคราะห์ ปัดรังควาน และให้พระเจ้าส่งผีเรือนมาคุ้มครองบ้าน แล้วเจ้าของบ้านนอนเฝ้าคืนนั้นเลย
3. สร้างบ้านติดดินไม่ได้ อยู่กับดินไม่ได้ เชื่อว่ามูเซอมีเชื้อสายเป็นผี อยู่กับกอไม้ อยู่บนดินแล้วไม่สบาย
4. บ้านไม่มีกันสาด มีความเชื่อว่าพี่น้องชนเผ่าทุกเผ่าเป็นพี่น้องกัน เคยอยู่รวมบ้านเดียวกัน แล้วเกิดทะเลาะวิวาทจึงได้ตัดบ้านแบ่งกัน พี่น้องชนเผ่ามูเซอได้ตรงส่วนกลางของบ้านเลยทำให้ไม่มีกันสาดติดมาด้วย
5. ในบ้านต้องกันห้องอย่างน้อย 1 ห้อง มีความเชื่อว่าขวัญของเราจะอยู่ในห้อง หากไม่กันไม่ได้ จะไม่สบาย ขวัญจะหาย
6. ประตูห้องต้องไม่ตรงกับประตูหน้าบ้าน มีความเชื่อว่า จะเก็บเงินเก็บทองเก็บของไม่อยู่
7. บ้านใดบ้าน ถ้าไม้ซี่ที่ใช้ปูบันไดเป็นจำนวนคู่ไม่ดี เปรียบเป็นไม้คานหาบคนตาย เพราะจะไม่สบาย ต้องให้เป็นจำนวนคี่ เช่น 5 ซี่ หรือ 7 ซี่
8. ช่วงเวลาในการสร้างบ้าน ไม่สร้างบ้านในช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ เรียกกันว่า “เดือนเก้ง” เพราะช่วงนี้ในป่า ไล่ป่า นกคอก ไม่ขัน เชื่อว่าถ้าสร้างบ้านช่วงนี้จะไม่เจริญ ทำอะไรไม่ขึ้น จึงไม่นิยมสร้างบ้านในช่วงเวลาดังกล่าว

✦ การคัดหัว

1. การดูขวัญหัว หากหัวดีจะต้องมีขวัญกลางหัว กลางหลัง หากมีขวัญที่ตา จะนำตาตก มีเรื่องให้เสียใจ
2. วัวหางขาด (พวงหางขาด) จะไม่เอา มีความเชื่อว่า ค้าขายจะขาดทุน
3. วัวที่เป็นลายจะไม่ซื้อ แต่ถ้าออกลูกเองไม่เป็นไร

✦ การคัดม้า

ม้าหากมีขวัญที่หัวใจไม่เอาเราจะเดือดเนื้อร้อนใจ เล็บแตกก็ไม่เอา

✦ การคัดหมู

หมูที่มีตีน 5 กีบ ไม่เอา จะชวย

★ คุณลักษณะเด็กเกิดใหม่

1. เด็กเกิดวันไม่ดี ให้เอาเด็กไปชั่งกิโลถ้าเด็กมีน้ำหนัก 3 กิโลกรัม ให้เอาเกลือมาชั่ง 3 กิโลกรัม แล้วแบ่งให้คนเฒ่าคนแก่กิน เด็กก็จะดีขึ้น
2. เด็กเกิดออกมาหน้าค้อมลงไม่ดี เอาเกลือชั่งน้ำหนักเด็กแล้วมาแบ่งให้คนเฒ่าคนแก่กินก็ดีขึ้น
3. เด็กเกิดออกมาค้อมลงทำนายว่าอายุไม่ยืน
4. เด็กเกิดออกมา ขาออกมาก่อน ไม่ดี อายุไม่ยืน ยืนก็ยืนมากไม่ได้ หรือก็ไม่ยืนเลย
5. เด็กเกิดออกมานอน ดิมาก เชื่อว่าได้นอนกินแล

★ พฤติกรรมของสัตว์บอกเหตุร้าย

1. หมาไปผสมพันธุ์กับหมู ถือว่าไม่ดี เจ้าของหมูทั้งสองฝ่ายต้องทำพิธี ให้ชาวบ้านมัดมือ หม่าหมูเลี้ยงชาวบ้าน
2. หมาไปผสมพันธุ์กับคน ไม่ดี ต้องทำพิธีเหมือนกัน
3. หมาฉี่ใส่คนไม่ดี เชื่อว่าหมาเห็นคนมองเป็นด้นไม้ ไม่ใช่คน จะไม่สบายเป็นกลางบอกเหตุไม่ดี ต้องหม่าหมู มัดมือเหมือนกัน
4. หนูมาเจาะรูที่เตาไฟในบ้าน เจาะดินที่เตาไฟ เป็นกลางบอกเหตุว่าจะไม่สบาย ต้องมัดมือ เลี้ยงหมู
5. หากได้ยินเสียงนกตอกล่อ ร้องตอนกลางคืนจะไม่ดี ต้องทำพิธีมัดมือ เลี้ยงหมู
6. เวลาเข้าป่า หากมีคนขว้างของใส่เรา (เป็นดินดำ/ดินแดง/หิน) แต่เรามองไม่เห็นคนขว้าง ต้องทำพิธีสืบชะตา หากเป็นดินดำต้องรีบทำพิธี มีความเชื่อว่าเป็นกลางบอกว่าเราใกล้จะตายแล้ว เหมือนศพต้องถูกฝัง
7. ไก่ร้อง / ไก่ขัน เวลาหนึ่งทุ่ม –เที่ยงคืน จะไม่ดี จะมีเรื่องราว ต้องมัดมือ+เลี้ยงหมู (ไก่อบ้านไหน ร้อง บ้านนั้นมีเคราะห์)
8. ไช้แมงมุม หากมีในเสื้อ ในครก ในถ้วย จะไม่ดี เชื่อว่าเราจะไม่สบาย เกิดการทะเลาะ ต้องมัดมือ+เลี้ยงหมู
9. พบคราบเลือดบนบ้าน ซึ่งไม่ใช่สัตว์หรืออะไรที่เราฆ่า (เราไม่รู้ที่มา) เชื่อว่าจะเกิดเคราะห์ร้ายถึงชีวิต ต้องมัดมือ+เลี้ยงหมู
10. หมาขึ้นมาขีบนบ้านไม่ดี จะเกิดเหตุไม่สบายมีเรื่องมีราว ต้องมัดมือ + เลี้ยงหมู
11. ต่อหลวงมาอยู่เป็นรูในไร่ จะเกิดเคราะห์ร้ายบางอย่าง ต้องมัดมือ + เลี้ยงหมู
12. ทำไร่แล้ว ลั่นมาเจาะทำรู ลั่นมาบอกว่าใกล้จะมีศพแล้ว ต้องทำบุญ มัดมือ + หม่าหมู
13. ข้าวไร่ที่เก็บเกี่ยวแล้วกองไว้ในไร่ล้มลง เจ้าของข้าวกินจะมีเคราะห์ ต้องให้คนอื่นไป
14. คำข้าวแล้วใส่ในกระด้ง เค็งตกลงมา จะเกิดเหตุ หรือ ตาย ต้องมัดมือ + หม่าหมูเลี้ยงชาวบ้าน
15. แม่ไก่ไข่ออกมาใบเล็กเท่านิ้วหัวแม่มือ จะเกิดเคราะห์ ต้องทำพิธีไล่ผีบ้าน ผีที่ไม่ดี มัดมือ หม่าหมู

(ส่วนที่ 5)

บทสรุปและวิเคราะห์ผล

โครงการวิจัย “การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดงบ้านห้วยปาย” ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนในการค้นหาองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าชุมชนบ้านห้วยปายนั้น สามารถดำรงวิถีชีวิตอยู่มาได้อย่างไรนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่การพัฒนาขั้นพื้นฐานที่ชุมชน**ยังมี**ได้จากภาครัฐไม่สามารถเข้ารับบริการได้ อาทิเช่น โอกาสทางการศึกษา บริการด้านสาธารณสุข ไฟฟ้า การคมนาคม แม้ว่าการให้บริการขั้นพื้นฐานดังกล่าวจะครอบคลุมทุกอำเภอและตำบล แต่ประชาชนในพื้นที่ห่างไกลและทุรกันดารอย่างชาวชุมชนเขาดงบ้านห้วยปาย กลับยังคงดำเนินวิถีชีวิตอยู่รอดมาได้ และยังคงสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าดั้งเดิมไว้ และกลายเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาเยือนบ่อยครั้ง ในขณะที่เดียวกันชุมชนเองก็ไม่สามารถต้านทานต่อกระแสการพัฒนาที่รุกเข้าสู่ชุมชนพร้อมกับสิ่งแปลกใหม่ได้ จนเป็นที่วันเกรงของผู้นำชุมชน และผู้อาวุโสจากเหตุผลเบื้องต้นดังกล่าวจึงเกิดโครงการวิจัยชุดนี้ขึ้น และหวังที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลบันทึกรักษาไว้และสืบทอดต่อไปให้ลูกหลาน พร้อมทั้งหวังให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและร่วมกันฟื้นฟูและสืบทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่ดีงามนั้นสืบไป และใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการวางแผนทางการพัฒนาของภาครัฐและภาคเอกชนที่เหมาะสมต่อชุมชนต่อไป ผลจากการศึกษางานวิจัยสรุปได้ดังนี้

๘ จุดแข็งในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชน

การศึกษาพบว่า สิ่งสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนบ้านห้วยปายสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยตัวเองหลายชั่วอายุคน ประกอบด้วย ดังนี้

1. ความจำเป็นขั้นพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ ได้แก่

1.1 อาหาร การศึกษาพบว่า ชุมชนมีการพึ่งพาแหล่งอาหาร 2 ประเภทหลัก ๆ ดังนี้

❖ ประเภทที่ 1 อาหารที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติบริเวณป่าชุมชนรอบหมู่บ้าน อาทิ

1. สัตว์ปีก ได้แก่จิ้งจอก นก มีมากกว่า 50 ชนิด ซึ่งบางชนิดไม่ทราบชื่อ มีมากในฤดูเก็บเกี่ยวข้าวไร่และผลไม้ป่าสุก มีมากในช่วงฤดูหนาวระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ส่วนหนึ่งเป็นนกอพยพจากต่างถิ่น นอกจากเป็นอาหารแล้วยังมีบางส่วนที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก
2. เนื้อสัตว์ป่า ได้แก่จิ้งจอก เก้ง หมูป่า หมี เสือ เลียงผา ลิง ค่าง อ้น แม่น หิน หมูหมา ประมาณ 13 ชนิด โดยเฉพาะหมูป่า เมื่อได้มาชุมชนจะแบ่งให้ทุกหลังคาเรือน และแบ่ง

หลายส่วนให้แก่ผู้นำชุมชน(ปู่เหล็ก ปู่ทอง ผู้นำชุมชน และพ่อเมียบ) ส่วนเนื้อแก้งจะแบ่งเฉพาะผู้นำเท่านั้น ถือเป็นประเพณีปฏิบัติที่เคร่งครัด หากไม่ปฏิบัติจะมีการปรับไหมทันที นอกจากนี้เป็นอาหารแล้ว ยังใช้ประโยชน์ที่เหลือจากส่วนต่าง ๆ ของซากสัตว์ได้เช่นกัน

3. สัตว์น้ำ จำพวก ปลา เต่า เขียด อึ่ง ประมาณ 12 ชนิด
4. พืชอาหารในป่า ได้แก่ ครั้ง หน่อหวาย ปลีกกล้วยป่า ดอกตัง เห็ดลม ผักกูด หน่อไม้ ยอดส้มปี ฯลฯ ประมาณ 31 ชนิด นอกจากนี้เป็นอาหารแล้ว พืชผักบางชนิดยังมีคุณสมบัติใช้เป็นสมุนไพรได้ด้วย

การรับประทานอาหารชุมชนมีวิธีการตรวจสอบสารพิษในอาหาร ทำให้การบริโภคปลอดภัยต่อสุขภาพ

❖ ประเภทที่ 2 อาหารซึ่งเกิดจากการปลูกของชุมชนเอง ปลูกรวมกันในไร่ข้าว ได้แก่ ข้าวไร่ และ อาหารประเภทพืชผักชนิดต่าง ๆ การปลูกพืชผักในไร่ข้าวนั้นจะปลูกไม่พร้อมกัน แบ่งเป็น 4 ระยะ ดังนี้

1. พืชผักที่ปลูกก่อนลงข้าวไร่ ได้แก่ ผือก และมันต่าง ๆ เนื่องจากเป็นพืชประเภทหัวจึงต้องปลูกก่อนจะปลูกบริเวณต่อไม้ที่เผาแล้วเพราะเก็บผลผลิตได้ง่าย และปลูกริมไร่ข้าวเพราะหัวจะซ่อนใซทำให้ข้าวไร่ไม่โต
2. พืชผักที่ปลูกผสมพร้อมกับข้าวไร่ ได้แก่ งาม ผักกาด ผักอีหลือ เพราะปลูกแยกต้นจะตายรากจะอิงอยู่กับรากข้าวไร่ และเมื่อหมดฝนต้นไม่ตายสามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ขยายพันธุ์ในปีต่อไปได้
3. พืชผักที่ปลูกหลังจากลงข้าวไร่แล้ว ได้แก่ ใบชู และพริก เนื่องจากเป็นพืชขึ้นต้นต้องเพาะกล้าก่อน
4. พืชผักที่ปลูกแยกออกจากไร่ข้าว แปลงจะอยู่ใกล้กันเพราะถ้าปลูกผสมในไร่ข้าวแล้วพืชผักที่ปลูกจะไม่พอกิน ได้แก่ ข้าวโพด ปลูกฟักทอง มะเขือ พริก ตะไคร้ ผักชี หอม อีกด้วย

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ในอดีตการกินการอยู่ของชาวบ้านห้วยปายนั้น พึ่งพาอาหารจากธรรมชาติและปลูกข้าวไร่ เลี้ยงหมู เป็นหลัก รายได้หลักเกิดจากการปลูกฝิ่น ช่วงฤดูแล้งจะหาของป่า และเลี้ยงไก่ หมู เล็ก ๆ น้อย ๆ และถางไร่รอทำไร่ข้าวในปีถัดไป ปัจจุบัน ชุมชนยังคงพึ่งพาอาหารจากป่าเป็นหลัก ในขณะที่สัตว์ป่ากลับเหลือน้อยเพราะคนหามากขึ้น มีป่าให้อยู่ น้อย ดังนั้นชุมชนจึงได้จัดทำแนวเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่ารอบหมู่บ้านขึ้นรัศมี 1 กิโลเมตร และมีการตั้งกฎกติการ่วมกันไม่จับมารับประทาน แต่จะอนุรักษ์ไว้ให้ขยายพันธุ์สู่ป่า นอกจากนั้นชุมชนเองก็มีทางเลือกในการพึ่งพาแหล่งอาหารจากร้านค้าภายนอก เมื่อมีถนนและการคมนาคมสะดวกจึง

สามารถเดินทางออกไปซื้อในตัวอำเภอปายและอำเภอเวียงแหงได้ อนาคตชุมชนมองว่าต้องขยัน
เลี้ยงสัตว์ปลูกผักไว้กินเอง คือการพึ่งตัวเองมากขึ้นและทำลาย(รบกวน)ธรรมชาติให้น้อยลง

1.2 ที่อยู่อาศัย

การศึกษาพบว่า การปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายนั้นจะใช้ประโยชน์
จากไม้ที่มีในบริเวณชุมชนเป็นหลัก การเลือกไม้สร้างบ้าน จะดูที่อายุของไม้ที่จะนำมาใช้งาน วิธีดู
ว่าไม้ใช้ได้หรือไม่ คือใช้มีดลากดูที่ต้น ถ้าใช้ได้เปลือกนอกจะบางแก่นในจะหนา ถ้าอายุไม้ไม่ถึง
มอดจะกินไม้ สามารถตัดใช้ได้ตลอดปีโดยดูอายุไม้เป็นหลัก ส่วนการเลือกไม้ไม่ผ่าฟาก ต้อง
ตัดในช่วงฤดูหนาว เดือนพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์ เพราะน้ำตาลยังไม่ขึ้นถ้า ฤดูแล้งน้ำตาลจะขึ้น
ล้ามาก มอดจะเจาะกิน การใช้ประโยชน์จากไม้ไม่ใช้ไม้ฟุ่มเฟือย สังเกตได้จากเสาบ้าน ไม้ต้น
หนึ่ง สามารถผ่าทำเสาบ้านได้ 1 หลัง การใช้วัสดุธรรมชาติสร้างบ้าน ชุมชนจะมีวิธีในการเลือก
ไม้แต่ละประเภทนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน

การปลูกบ้านของชาวมูเซอแดงนั้นสมาชิก
ในชุมชนจะช่วยเหลือกัน หากผู้ที่จะสร้างบ้านมี
ฐานะยากจน อาจขอสมทบค่าใช้จ่ายจากเพื่อนบ้าน
การสร้างบ้านต้องอาศัยผู้รู้เฉพาะที่มีความชำนาญ
ในชุมชนยังคงมีผู้รู้ประมาณ 10 คน เมื่อถึงเวลา
สร้างบ้านเจ้าของบ้านเพียงไปเรียก และทำอาหาร
มื้อกลางวันเลี้ยง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อข้อห้าม
เกี่ยวกับการปลูกบ้านคอยกำกับ เพื่อให้เจ้าของบ้านอยู่เย็นเป็นสุข และเมื่อสร้างบ้านเสร็จก่อนเข้า
อยู่จะต้องทำพิธีขึ้นบ้านใหม่เสียก่อนจึงเข้าอยู่ได้

1.3 เครื่องนุ่งห่ม

ผลการศึกษาพบว่า ในอดีตเสื้อผ้าของชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายทำมาจากเปลือกไม้ชื่อ “ต้น
ป้อ” ถ้าเป็นกางเกงชาย เลือกไม้ที่เป็นง่ามแล้วทุบ ให้เปลือกไม้พองออกมาตากให้แห้ง นำมาสวม
ใส่ ไม่มีการเย็บ ส่วนเสื้อใช้เปลือกต้นป้อทุบเหมือนกัน นำมาพับตัดเป็นคอเย็บด้วยหวายแล้วสวม
ใส่ ส่วนผู้หญิงจะสวมขึ้นและเสื้อเย็บเองทอเอง ไม่สวมรองเท้า

ปัจจุบันมีการสวมใส่เสื้อผ้า 2 แบบ แบบที่ 1 เป็นชุดมูเซอแดงประยุกต์ จะมีสวมใส่เฉพาะ
ครัวเรือนที่มีฐานะซึ่งมีไม่มากนัก ผู้สวมใส่ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้นำ ปัจจุบันยังมีผู้รู้ด้านการเย็บ
ชุด 1 คน คือ แม่เผ่านาทอ ตอคอ ซึ่งมีอายุมากแล้ว ชุม
ชนคิดว่าหากไม่ฟื้นฟูงานฝีมือการเย็บชุดมูเซอแดงอาจ
สูญหายได้

ชุดมูเซอแดงชาย-หญิงในปัจจุบันได้ประยุกต์
รูปแบบมาจากชุดชนเผ่ามูเซอแดงแบบดั้งเดิมเข้ากับ

ชุดของชนเผ่ามูเซอคำ เพราะมีวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน เช่น เสื้อผู้ชายมูเซอแดงปกติแขนกุด ปัจจุบันได้เย็บต่อให้ยาวเพราะมีอากาศหนาวและเป็นผ้าชนิดเดียวกัน กางเกงยาวรูปทรงเหมือนมูเซอคำ ส่วนชุดของผู้หญิงมีตกแต่งลวดลายมากขึ้น เพราะปัจจุบันหาวัสดุต่าง ๆ ได้ง่าย แต่ก็มีราคาแพงกว่าในอดีตมาก แบบที่ 2 คือใส่แบบคนพื้นราบทั่วไป ซึ่งเกิดจากการปรับตัวเพื่อติดต่อ

ชุดแต่งกายประจำเผ่า
มูเซอแดง ชาย - หญิง

สื่อสารกับสังคมภายนอกมากขึ้น และหาซื้อสวมนิใส่สบายเพราะมีราคาถูกกว่าชุดประจำเผ่า

อนาคตรูปแบบของชุดมูเซอแดงบ้านหัวปาย ชุมชนจะคงเดิมไว้เหมือนในปัจจุบัน เพราะหากเลียนแบบเผ่าอื่นอีกจะใช้ค่าใช้จ่ายสูง การที่จะรักษาชุดและการแต่งกายประจำเผ่าให้ยั่งยืนต่อไปได้ อาจจะทำให้ยากและเป็นการฝืน เนื่องจากต้องใช้ผ้าหลากสี และซื้อครวละมาก ๆ ยิ่งเย็บสวแทนอะไรค่าใช้จ่ายก็สูงไปตามตัว ชุมชนเห็นว่าแนวทางต่อไปควรให้มีการฟื้นฟู และตั้งกฎกติกา คอยตักเตือนให้มีการใส่ชุดในช่วงประเพณีสำคัญของชุมชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ต้องทำไว้ให้ลูกหลาน หากไม่ใส่ก็ให้มีไว้ในบ้านเพื่อให้ลูกหลานได้เห็น

1.4 ยารักษาโรค

ผลการศึกษาพบว่า ในอดีตการรักษาโรคของชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปาย หมอผีจะทำการเสี่ยงทายด้วยกระดูกไก่ เพื่อดูว่าอาการที่เจ็บไข้ นั้นถูกผีอะไร การรักษาจะใช้ยาต้ม ยาอบสมุนไพร และคาถาประกอบกัน โรคที่เกิดขึ้นจะเป็นโรคธรรมดาที่ชุมชนพบบ่อย เช่น ไข้มาลาเรีย คลอดลูก ปัจจุบัน การรักษาโรคยังคงรักษาเหมือนในอดีต หากรักษาไม่หายจึงจะไปโรงพยาบาล เนื่องจากโรคในปัจจุบันไม่เหมือนในอดีต และเป็นโรคที่ไม่รู้จัก เช่น โรคเอดส์

“เราทำดูก่อนถ้าไม่ได้ถึงไปโรงพยาบาล โรคที่พ.รักษาไม่ได้ต้องกลับมา

รักษาที่บ้าน” หากรักษาที่โรงพยาบาลไม่หาย ชุมชนเชื่อว่าการทำพิธีสืบชะตา จะแก้ด้วยการทำบุญ ฆ่าหมู ฆ่านม และเรียกขวัญ

แนวโน้มในอนาคต ชุมชนยืนยันที่จะให้มีการรักษาแบบเดิมก่อน แม้การคมนาคมสะดวก ก็ต้องลองก่อน ถึงที่สุดแล้วหากรักษาไม่ได้จึงจะไปโรงพยาบาล ชุมชนไม่ทิ้งของเดิม เนื่องจากได้ผ่านกาลเวลาพิสูจน์มานานหลายชั่วอายุคน ในขณะเดียวกันสมาชิกในชุมชนก็มีแนวความคิด และเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ตามกัน

2. ภูมิปัญญา/องค์ความรู้

ผลการศึกษาพบว่า การนำปัจจัยสี่ ซึ่งได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้นมีภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ เนื่องจากภูมิปัญญานั้นเปรียบได้ดังตัวประมวลผล ซึ่งในกระบวนการผลิตแต่ละอย่างนั้นควรจะเป็นไปในรูปแบบใดซึ่งเหมาะสมต่อการดำรงชีพตามความเชื่อของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

3. ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม และผู้นำ (ตามธรรมชาติ/ปราชญ์หรือผู้รู้)

ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินชีวิตของชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายจะสัมพันธ์กับความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย โดยมีประเพณีเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญในรอบหนึ่งปีของชุมชน ได้แก่ เทศกาลกินวอปีใหม่ วันสืบใหญ่(แซะก่อเว) วันสืบใหญ่เข้าพรรษา(เข้าเว) วันสืบ

ใหญ่ออกพรรษา(เอ้าะเว) และวันศีลน้อย โดยมีผู้นำทางธรรมชาติ ได้แก่ ปู่เหล็ก ปู่จ้อง ลาส่อ คนเฒ่าคนแก่ ผู้รู้ด้านต่าง ๆ คอยควบคุมดูแลความถูกต้องผ่านกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เป็นกฎหมายของชุมชนที่คอยควบคุมจิตใจ ส่งผลให้ชุมชนมีจิตสำนึกเกรงกลัวเมื่อกระทำความผิด และยึดถือปฏิบัติเรื่อยมาจนกลายเป็นจารีตประเพณีที่ดีงาม เหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและได้ส่งผลให้ชุมชนสามารถยึดเหนี่ยวและสามัคคีกันจนถึงปัจจุบัน

๘ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ส่งผลต่อการพึ่งพาของชุมชนในอนาคต

ผลการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านห้วยปาย จะอยู่ในกลุ่มเยาวชนชายเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากมีโอกาสออกไปทำงานในเมืองใหญ่ พบเห็นสัมผัสกับความเปลี่ยนแปลงในยุคบริโภคนิยมจากภายนอกชุมชนมากกว่าคนในวัยอื่น สิ่งที่ตามมา ได้แก่

(1) ด้านวัตถุ คือการนำสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เข้าสู่ชุมชน เช่น สเตอร์ิโอ รถจักรยานยนต์ และอื่น ๆ ทำให้ใช้ระยะเวลาในการทำงานในเมืองนั้นยาวนานออกไป

(2) ด้านวัฒนธรรม คือมีการข้อมมูลเปลี่ยนแปลงแบบวัยรุ่นในเขตเมืองในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เมื่อพ้นช่วงเทศกาลก็จะพากันตัดออกเหมือนปกติ

แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย แต่กลุ่มเยาวชนกลับยังคงให้ความเคารพเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ และผู้นำชุมชนเสมอมาที่คอยย้ำเตือนถึงความถูกต้องและอบรมสั่งสอนให้ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเห็นเป็นรูปธรรม มีดังนี้

✧ เยาวชนออกไปทำงานรับจ้างในเมือง

ปัจจุบันเยาวชนได้ออกไปทำงานในเมือง คือ รับจ้างทำงานที่หมู่บ้านจัดสรรกุลพันธวิวัฒน์มีจำนวน 10 ราย อายุอยู่ระหว่าง 17 – 20 ปี เพราะมีบัตรประชาชนแล้ว ทำหน้าที่ตัดหญ้าในหมู่บ้าน รายได้วันละ 135 บาท กลับมาอยู่หมู่บ้าน 1 ราย เนื่องจากในเมืองมีสิ่งล่อใจมากห้ามใจตนเองไม่ได้ รายได้เก็บไม่อยู่ จึงได้ตัดสินใจกลับมาอยู่บ้าน ในจำนวน 9 รายที่กลับไปทำงานต่อส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเยาวชนที่ไม่ชอบเที่ยวห้ามใจตนเองได้ และเก็บเงินอยู่ (สัมภาษณ์นายจะโจจะจู้ย) เยาวชนที่กลับไปทำงานต่อในเมืองส่วนใหญ่ในครอบครัวจะมีสมาชิกหลายคนที่คอยช่วยเหลืองานที่บ้าน รายได้จะส่งกลับมาให้พ่อแม่เพื่อซื้อวัวควายไว้เลี้ยงหรือสิ่งที่เป็นอันดับแรก (สัมภาษณ์พ่อเผ่ายาอะ แอบิ) การไปทำงานในเมืองจะไปในช่วงที่ไม่ได้ทำไร่ การตัดสินใจไปทำงานในเมือง เนื่องจากทำอะไรได้กินแต่เฉพาะข้าว แต่ไม่มีเงินไว้ใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นในครัวเรือน (สัมภาษณ์นายจะเต้ แอบิ) ในจำนวนนี้มีผู้ที่เคยไปทำงานในเมืองและกลับมาอยู่บ้านส่วนหนึ่ง เมื่อแต่งงานมีครอบครัวแล้วจะไม่ออกไปทำงานข้างนอก เพราะการทิ้งให้ผู้หญิงอยู่บ้านคนเดียวนั้นลำบาก และจะไม่พาครอบครัวออกไปทำงานภายนอกด้วยเช่นกัน จะเห็นว่ากลุ่มที่ออกไปทำงาน

ในเมืองส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเยาวชนชายที่ยังไม่มีภาระมากนัก ส่วนผู้หญิง พ่อบ้าน แม่บ้าน จะไม่ออกไปทำงานในเมืองเนื่องจากได้ค่าแรงน้อย (สัมภาษณ์นายเลาตา แอปิ)

✧ สิ่งอำนวยความสะดวก/ความทันสมัย

เยาวชนที่ออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านเริ่มนำเทป-สเตอริโอเข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น และเปิดเพลงยออดีตเสียงดัง ในชุมชนมีบ้านที่มีเทปจำนวน 6 หลังคาเรือน เริ่มมีในปี พ.ศ. 2547 โดยเยาวชนที่ออกไปทำงานในเมืองซื้อเข้ามา นายจะหา จะดีก็อย ให้ความเห็นว่า “เด็ก ๆ สนุก แต่ตัวเองรำคาญ แต่ก่อนไม่เคยได้ยิน อยากจะให้มันเหมือนเขา สมัยก่อนคนไหนมีก็ไปดู เดี่ยวนี้ธรรมดา ไม่ชอบก็หลบ” นายปะกู จะดีก็อย ให้ความเห็นว่า “ชอบฟังเพลง เวลาเมียบ่น ก็จะบอกให้เมียไปไกล ๆ” แนวทางแก้ไข ปัจจุบันในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่เพียงแต่รู้สึกรำคาญ ปัจจุบันจะหาทางออกโดยการเดินหนีไปอยู่บริเวณรอบนอกเสียและมีสอนลูกหลานให้เปิดเทปฟังเพลงเบา ๆ ปัจจุบันชุมชนยังไม่เห็นว่าเป็นปัญหาที่วิกฤตจนเกินไปยังสามารถควบคุมดูแลกันได้ อยู่ แต่ในอนาคตอาจจะมีการอบรมลูกหลาน และตั้งกฎกติกาขึ้นมาเป็นกฎระเบียบของชุมชน

✧ เยาวชนชายไว้ผมสั้น

การทำผมสั้นส่วนใหญ่จะทำในช่วงเทศกาลสงกรานต์เท่านั้น เมื่อพ้นเทศกาลสงกรานต์ก็จะพากันตัดออก เพราะเห็นว่าไม่สวย สาเหตุที่ทำคือทำตามแบบคนอื่นในเชียงใหม่ เมื่อกลับบ้านจะพากันตัดทิ้งเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งไม่ดี พ่อแม่จะไม่สบายใจ

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านหัวปาย นอกจากเกิดขึ้นโดยคนในชุมชนเอง ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว พบว่ายังมีปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญและค่อนข้างจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนในอนาคต หากชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่มีแนวทางป้องกัน / แก้ไขที่เหมาะสม

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบ เช่น กรณีที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้ลั้งไหลเข้าสู่อำเภอปาย โดยส่วนใหญ่มาเพื่อที่จะชมธรรมชาติและวิถีชีวิตชนเผ่า ซึ่งชุมชนบ้านหัวปายเป็นหนึ่งในชุมชนเป้าหมายที่ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในอำเภอปายได้ขายทัวร์ให้กับนักท่องเที่ยวได้เข้ามาชมวิถีชีวิตของชาวมูเซอแดง

การเข้ามาเที่ยวหมู่บ้านในอดีตพบว่ากลุ่มทัวร์มักจะมาเพื่อเสพยาเสพติด ซึ่งมักจะเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ต่อมาผู้นำชุมชนได้เล็งเห็นถึงความปลอดภัยของลูกหลานในชุมชน รวมทั้งผลกระทบต่างๆ ที่มาพร้อมกับนักท่องเที่ยว ดังนั้นในปี พ.ศ.2545 ชุมชนจึงได้จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้น โดยมีโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการศึกษาดูงาน ฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพ เพื่อรองรับและสามารถจัดการเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน โดยมีกฎระเบียบต่างๆ ที่ชุมชนตั้งขึ้นมาใช้ในการควบคุมดูแล

รวมทั้งให้การสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งชุมชนได้ร่วมกันฟื้นฟูชุมชนเชอแดง (เลื้อผู้หญิง) เย็บใช้ในครัวเรือนและมีผู้สืบทอดต่อ หากนักท่องเที่ยวสนใจสามารถติดต่อซื้อได้ แต่ถึงอย่างไรในปัจจุบันผู้ประกอบการหรือไกด์ทัวร์บางรายก็ยังไม่ยอมที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนที่ตั้งไว้มากนัก โดยมักมองว่าตนเองเสียผลประโยชน์ โดยเฉพาะผู้ประกอบการที่เห็นแก่รายได้เป็นหลัก เช่น แต่ก่อนผู้ประกอบการท่องเที่ยวเคยได้ค่านำเที่ยว ค่าอาหาร ค่าที่พัก จากนักท่องเที่ยว แต่ก็ต้องเสียผลประโยชน์ตรงนี้ไปเพราะว่าผลประโยชน์ตรงนี้จะเข้าสู่ชุมชนแทน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นมิติใหม่ของการท่องเที่ยวไทย เป็นรูปแบบใหม่ของการคืนสิทธิความเป็นเจ้าของ การจัดการผลประโยชน์จากสิ่งที่ชุมชนได้ดูแลรักษามาเนิ่นนานตั้งแต่อดีตให้ยังคงอยู่อย่างยั่งยืน อาจจะไม่แปลกที่ผู้ประกอบการด้านท่องเที่ยวยังไม่สามารถเปิดใจยอมรับได้มากนักหากเทียบกับการจัดการโดยราชการที่บังคับใช้ด้วยกฎหมายมากกว่ากฎของชุมชน ซึ่งได้รับการยอมรับจากผู้ประกอบการท่องเที่ยวมากกว่า

การท่องเที่ยวจะยั่งยืนได้ผู้มาเยือนทุกท่านควรจะเคารพในสิทธิความเป็นชุมชนที่ไปเยือน ทำตามกฎ กติกา ของชุมชน เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงามให้คงอยู่สืบไป

✦ สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษา พบว่าสิ่งที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตโดยไม่เปลี่ยนแปลงนั้น จะเกี่ยวข้องกับและสัมพันธ์กับการดำรงชีพและประเพณีวัฒนธรรมของชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปาย ได้แก่

✦ เตาไฟในบ้าน เพราะยังต้องใช้ตากข้าวเปลือกให้แห้งก่อนนำไปตำ ไ่วางของ ตากของในฤดูฝนไม่ไว้ก็ไม่ได้ มีความเชื่อ ถ้าไม่มีเตาไฟจะเป็นมาลาเรีย เพราะสมัยก่อนไม่มีมุ้ง เสื้อ ผ้าห่ม เวลานอนต้องนอนรอบเตาไฟ เวลาไฟดับลุกมาเติมฟืนได้

✦ ครกตำข้าว เพราะไม่มีโรงสีซื้อโรงสีไม่ได้ ซื้อได้ก็ไม่แน่มั่นมั่นมีราคาแพง ครกตำข้าวจะทำด้วยไม้ เพียงเจาะเท่านั้นก็ใช้ได้แล้ว

✦ เครื่องบูชาทำพิธีในห่อ สำหรับทำบุญ สะเดาะห์เคราะห์และประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ

✦ ดั่งฝัดข้าว เมื่อตำข้าวเสร็จต้องใช้ดั่งฝัดเปลือกข้าวออกให้เหลือเพียงข้าวสารสำหรับหุง

✦ กานเหนื่อเตาไฟ สำหรับตากข้าวในฤดูฝน เพราะหากข้าวเปลือกชื้น เมื่อตำ ข้าวจะหัก

✦ ครกตำพริก จะทำด้วยไม้ หากจะใช้ครกหินทำเองไม่ได้ จะซื้อที่มีราคาแพง ครกตำน้ำพริก ในอดีตเวลาหนีสงครามครกหินจะ

หนักแบกไม่ไหวเพราะต้องแบกลูกด้วย หากเป็นครกไม้จะเบา เวลาหนีสงครามต้องนำครกไม้ไปด้วย หากจะไปตัดไม้ข้างหน้าก็กลัวศัตรูได้ยินเสียง

✧ เหล็กสามขาตั้งหม้อ ใช้สำหรับรองหม้อเมื่อหุงข้าวทำกับข้าว เมื่อสร้างบ้านใหม่เสร็จแล้วต้องวางเหล็กสามขาที่เตาไฟ น้ำ และจุดเทียนโอมพระเจ้า จึงจะเข้าอยู่ในบ้านหลังใหม่ได้

✧ เครื่องมือล่าสัตว์ ได้แก่ หน้าไม้ ใช้อิงสัตว์ใหญ่ ปัจจุบันใช้ปืนแก๊ป ยังเก็บไว้อยู่ ต้องมีให้ลูกหลานได้ดู เพราะเป็นเครื่องมือของเรา ไม้ทำหน้าไม้หาในป่าได้เอง ช่างคนยิงสัตว์ได้คือทำได้ง่าย ๆ ไม่เปลืองเงิน ถ้าปืนแก๊ปทำยาก ถ้าลูกไม่มีก็ยิงไม่ได้

✧ เครื่องดนตรีในงานประเพณี ได้แก่ แคน เพราะต้องใช้ในช่วงเทศกาลกินวอ และทุกศีลใหญ่ต้องใช้เป่าให้จังหวะ ในชุมชนมีแคน 5 อัน ถ้าไม่มีแคนคอยให้จังหวะจะเดินไม่ถูกและไม่สนุก

✧ สถานการณ์ด้านต่าง ๆ ของชุมชนในปัจจุบัน

✧ ทรัพยากรธรรมชาติ

สถานการณ์ช่วง พ.ศ. 2515-2530 ทรัพยากรธรรมชาติได้รับความเสียหาย มีการลักลอบเข้ามาล่าสัตว์ หรือลักลอบนำทรัพยากรในป่าออกไป โดยนายทุน ในปี พ.ศ. 2530 โครงการสามหมื่นได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ ไม่ให้มีการบุกรุกทำลายทรัพยากร ชาวบ้านและโครงการสามหมื่นได้มีการเคยสำรวจความเสียหายของทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ชุมชนยังได้เชื่อมเป็นเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำปายตอนบน ร่วมกับบ้านเมืองน้อย บ้านกัวหน่อ และบ้านห้วยเฮี้ย

✧ การประกอบอาชีพ

ผลการศึกษา พบว่าในอดีตระหว่างปี พ.ศ. 2520-2521 การทำมาหากินของชาวมูเซอห้วยปายค่อนข้างลำบาก เนื่องจากมีสัตว์ป่าจำพวกหมูป่ามากและชอบขโมยกินข้าวในไร่ ทำให้ได้ผลผลิตน้อย ปัจจุบันเมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้น สัตว์ป่าถูกจับกินจึงลดจำนวนลง ทำให้ได้ข้าวไร่มากขึ้น

ในอดีตไม่มีคนเข้ามาซื้อข้าวที่หมู่บ้าน แต่หากคนในชุมชนข้าวไม่พอกินต้องไปซื้อที่อำเภอปายหรืออำเภอเวียงแหง หรือใครมีมากก็แบ่งให้กันกิน ปลูกไว้รับประทานเอง

ปัจจุบันเริ่มขายข้าว โดยเฉพาะช่วงก่อนเทศกาลกินวอปีใหม่ ขายเพราะคิดว่าข้าวที่มีจะเหลือกินตลอดปี ข้าวคุณภาพดี คือ พันธุ์จะแปกยูง คุณภาพดี อันดับ 1 กินแล้วมีแรง อร่อยมาก มีวิตามินมาก เมล็ดข้าวมีสีแดง ขายได้ราคาดี จึงเป็นที่นิยมของผู้ที่มาซื้อ หรือแขกที่มาจากนอกชุมชน แต่ในส่วนของชุมชนนั้น กินมาแต่ดั้งเดิม เนื่องจากข้าวจะแปกยูงให้ผลผลิตดีกว่าข้าวพันธุ์อื่น ชุมชนไม่ซื้อข้าวจากโรงสีภายนอกมากิน เพราะมีข้าวพันธุ์ดีอยู่แล้ว

การที่มีคนภายนอกนิยมรับประทานข้าวจะแปกยูง ชุมชนมองว่าข้าวของตนเองมีคุณภาพดีมากที่สุด คนกินแล้วมีกำลัง ไก่กินแล้วชนเก่ง ในอนาคตชุมชนมองว่าจะไม่บุกรุกป่าเพื่อทำไร่เพิ่ม จะปลูกพอกินพอใช้ เพราะสงสารป่า ในแต่ละปีแต่ละครอบครัวจะดูจำนวนสมาชิกในครอบครัว เพื่อกำหนดพื้นที่ในการเพาะปลูกเพื่อให้ได้ข้าวพอกินตลอดปี ประมาณครัวเรือนละ 150-200 ไร่ก็เพียงพอสำหรับไว้รับประทานตลอดปี แต่หากเหลือกินก็จะขายบ้าง แต่ไม่คิดว่าจะปลูกเพื่อขาย

ไม่ได้คิดว่ามีผู้นิยมกินแล้วต้องปลูกมาก ๆ ข้าวที่ถูกนำไปขายที่อื่น เช่น ที่ อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ จะมีราคาสูงกว่าราคาในหมู่บ้าน 2 เท่า เมื่อชุมชนทราบราคาจึงไม่นิยมขาย หากปลูกเพื่อขายจะทำลายป่ามากขึ้น

หมูและวัวเริ่มเลี้ยงในปี พ.ศ. 2526-2527 ในอดีตย้ายหมู่บ้านบ่อย แรก ๆ ปลูกฝิ่นและเลี้ยงหมูเป็นรายได้หลัก รายได้มากที่สุดได้จาก “ฝิ่น” ส่วนหมูเป็นรายได้เสริม ปัจจุบันน้ำไม่มีจึงเลิกปลูกฝิ่น ปัจจุบันรายได้หลักได้จาก หมู วัว ข้าว และรับจ้าง(เยวชน) ปีหนึ่งจะขายแล้วแต่ความจำเป็นในการใช้เงิน

✧ การเลี้ยงสัตว์

ในอดีตและปัจจุบันชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายยังคงเลี้ยงสัตว์แบบปล่อย ในอนาคตชุมชนหารือกันว่าควรดูแลให้ดีและทำเล้าหรือคอก หรือหาพื้นที่เลี้ยงที่เป็นสัดส่วน เนื่องจากการเลี้ยงปล่อยคนที่มีสัตว์จะไม่เดือดร้อน ส่วนคนที่ไม่มีจะเดือดร้อนเนื่องจากข้าวไร่ถูกสัตว์เลี้ยงของผู้อื่นไปรบกวน ในอนาคตจึงคิดเห็นว่าจะต้องทำไว้เป็นสัดส่วน มีกฎกติกาเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้

การเลี้ยงแบบเป็นสัดส่วนนั้น ชุมชนมองว่าคงจะทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแน่นอน แต่เปลี่ยนไปในทางที่ดี คือทำให้หมู่บ้านสะอาดมากขึ้น และไม่รบกวนพืชผักในไร่ เมื่อเลี้ยงเป็นสัดส่วนมูลวัวควายจะรวมกันมีมากทำให้แห้งแล้วขายได้ราคาดี แต่ภายในชุมชนให้ฟรีไม่ขาย ใครอยากได้ให้ชนเอง

✧ การกินการอยู่

ในอดีตชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายมีอาชีพปลูกข้าวไร่ เลี้ยงหมู ปลูกฝิ่น ช่วงฤดูแล้งหาของป่า เลี้ยงไก่ หมู เล็ก ๆ น้อย ๆ (หาได้ก็กินหาไม่ได้ก็อดอยู่อย่างนั้น) จากนั้นถางไร่รอในฤดูถัดไป การทำมาหากินค่อนข้างลำบาก ปัจจุบันสัตว์ป่าน้อย เพราะคนหามาขึ้น ชุมชนจึงทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่ารอบหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร ปาลดลงแต่ก็มีทางเลือกมากขึ้นเมื่อการคมนาคมสะดวก ทำให้สามารถออกไปซื้ออาหารภายนอกชุมชนตามร้านค้าได้ ในอนาคตชุมชนมองว่าจะเพิ่มจำนวนสัตว์ป่าให้มีมากคงไม่ได้ แต่ภายในชุมชนต้องขยันเลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง เช่น หมู ไก่ ปลูกผักหลากหลายชนิด พึ่งตัวเองมากขึ้นรบกวน(ทำลาย)ธรรมชาติน้อยลง ปัจจุบันในหมู่บ้านที่มีการปลูกผักไว้กินมี 10 หลังคาเรือน อยากจะปลูกทุกหลังคาเรือน แต่น้ำไม่เพียงพอ

✧ การแต่งกาย

ในอดีต ผ้าชิ้น เสื้อ เย็บและทอเอง รองเท้าไม่มีใส่ กางเกงผู้ชายทาบจาก “ต้นปอ” มีบริเวณหมู่บ้าน เวลาใช้จะโคนไม้ทั้งต้น เสื้อพับตัดคอแล้วสวมใส่ เย็บด้วยหวาย แต่ละคนจะมีเสื้อผ้าเพียงชุดเดียว เวลาซักตากต้องรอเป็นชั้เปลี่ยนให้เสื้อแห้งเสียก่อน ไม่มีสบู่ เมื่ออายุ 11-12 ปี เริ่มเห็นแปรงแบบของ ๆ ละ 1 บาท ใช้ทั้งปี ปัจจุบันการสวมใส่เสื้อผ้ามี 2 แบบ ดังนี้

1. ใส่แบบคนไทยพื้นราบทั่วไป (มีผู้สวมใส่มาก)

2. ใส่ชุดมูเซอแดง (มีสวมใส่น้อย) ซึ่งประยุกต์จากชุดของชาวมูเซอดำ เดิมเสื้อผู้ชายชาวมูเซอแดงจะแขนกุด แต่ปัจจุบันได้ต่อแขนให้ยาวเพราะอากาศหนาว สาเหตุที่ประยุกต์ตามแบบของชาวมูเซอดำ เนื่องจากลักษณะรูปทรงกางเกงและเนื้อผ้าใกล้เคียงกัน แตกต่างคือมีก้นที่ปลายขา กางเกงแต่เอวเหมือนกัน ส่วนชุดของผู้หญิงยังคงเหมือนเดิมแต่จะเพิ่มสีสนับประยุกต์จากชนเผ่าอื่นมากขึ้น เพราะในอดีตผ้าหายากแต่ปัจจุบันหาวัสดุได้ง่าย ในอนาคตคิดว่าไม่เลียนแบบเผ่าอื่น เพราะมีค่าใช้จ่ายสูง

หากได้ฟื้นฟูการเย็บผ้าชุดมูเซอแล้วคิดว่าจะใส่เหมือนในอดีต แต่ทั้งนี้ก็ต้องตั้งกฎกติกาให้มีการใส่ชุดในวันสืตามประเพณี และคอยกระตุ้นให้มีการสวมใส่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ แนวโน้มนชุมชนประเมินว่าอาจทำได้ยาก เนื่องจากวัสดุในการนำมาเย็บชุดนั้นมีราคาแพง ผู้ที่มีเงินจึงเป็นกลุ่มแรกที่สามารถตัดเย็บสวมใส่ได้ หากให้ใส่ตลอดจึงเป็นการฝืน (สำหรับผู้ที่ไม่มีเงิน) ชุมชนสนใจที่จะฟื้นฟู เพื่อให้คงอยู่ให้ลูกหลานได้เห็นหากไม่สวมใส่ก็ให้มีไว้ในบ้าน เพราะทางเลือกในการสวมใส่มากขึ้นนั่นเอง

✧ ประเพณีวัฒนธรรม

ประเพณีวัฒนธรรมของชาวมูเซอแดงบ้านห้วยปายนั้นในอดีตและปัจจุบันยังคงสืบทอดครบทุกประเพณี เพราะหากไม่ปฏิบัติแล้วจะไม่สบาย การสืบทอดในอดีต ผู้เฒ่าผู้แก่จะเล่าให้ลูกหลานฟังในช่วงประเพณี ในอนาคตหากไม่สืบทอดอาจสูญหายไป ต้องสอนให้ลูกหลาน หรืออบรมผ่านเสียงตามสาย กลุ่มเยาวชนที่ไปทำงานในเมือง ส่วนใหญ่จะกลับบ้านในช่วงประเพณี เนื่องจากยังคงผูกพันกับชุมชนมีความเชื่อศรัทธาและเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ ดังนั้นทุก ๆ ปี ในหมู่บ้านจึงคราคร่ำไปด้วยคนหนุ่มสาวที่อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา

✧ การรักษาโรค

ในอดีตโรคเป็นแบบธรรมดา เช่น ไข้มาลาเรีย การคลอดลูก การรักษาจะใช้ยาต้ม ยาอบสมุนไพร และคาถาควบคู่กัน มีหมอผีดูกระดูกไ้ว่าถูกผีอะไร ปัจจุบันยังคงรักษาเช่นในอดีตหากไม่หายจึงเข้ารักษาในโรงพยาบาล หากยังรักษาไม่ได้ก็ต้องกลับมารักษาที่หมู่บ้าน เช่น เจ็บป่วยเนื่องจากการผัดสี (ตามความเชื่อ) โรงพยาบาลจะรักษาไม่ได้ ต้องทำพิธีด้วยการฆ่าหมู มัดมือ และเรียกขวัญ แนวโน้มอนาคตการเข้ารักษาที่โรงพยาบาล หากจะให้ไปโรงพยาบาลชุมชนมองว่าอาจจะยากอยู่ ต้องใช้ภูมิปัญญาของชุมชนก่อนแม้การคมนาคมจะสะดวกก็ตาม หากไม่หายจึงจะไปโรงพยาบาล จะเห็นได้ว่าถึงอย่างไรชุมชนก็ไม่ทิ้งของเก่าหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ส่งสมมานาน เพราะได้ผ่านประสบการณ์การศึกษาลองผิดลองถูกมาหลายชั่วอายุคน จนเกิดความเชื่อมั่นในการใช้นั่นเอง และภายในชุมชนคิดเหมือนกันและเชื่อคนเฒ่าคนแก่ จึงทำให้การรักษาแบบดั้งเดิมยังคงอยู่สืบมา

✧ การศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านห้วยปายโดยส่วนใหญ่มีความต้องการให้ลูกหลานได้เรียนหนังสือ เพราะเห็นว่าหากอยู่เช่นในอดีต คนในชุมชนจะไม่มีโอกาสได้รู้เรื่องราว สิทธิด้านต่าง ๆ อาจจะกลับมาทำงานเกษตรในหมู่บ้านหรืออาจจะไปทำงานพัฒนาที่อื่นก็ได้ เมื่อเรียนจบแล้วลูกหลานจะกลับหมู่บ้านหรือไม่ก็ได้ เพราะเห็นว่าได้นำความรู้ไปพัฒนาที่อื่นเหมือนกัน จุดมุ่งหมายที่ส่งลูกเรียนคือ ให้รู้เรื่องราวของตัวเอง ไม่ลืมตัว เมื่อกลับบ้านจะได้นำความรู้มาสอนพ่อแม่ด้วย หากจบแล้วได้ทำงานด้วยก็จะดีใจ

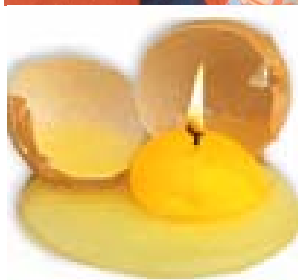
“ยังไงก็ต้องเรียนให้อ่านออกเขียนได้ ถ้าเราไม่ศึกษา เวลาไปพูดอะไร ไม่มีสิทธิ์อะไรสักอย่าง อยากเรียนรู้สิทธิของเรา คนที่ไม่เรียนไม่ศึกษา ใจมีแต่อยากได้อย่างเดียว ไม่เอ็นดูสงสารผู้อื่น” (สัมภาษณ์ นายยาโพ จะตีก้อย, ปะกู จะตีก้อย และชาวบ้านห้วยปาย)

๘ บทสรุปส่งท้าย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่รอดสืบต่อมาได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลัก 4 ด้าน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงชีพและสามารถนำมาเป็น“ตัวชี้วัดความสุข”ได้ ได้แก่

- (1) ความจำเป็นขั้นพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ คือสิ่งจำเป็นที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวันขั้นพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค
- (2) ภูมิปัญญา/องค์ความรู้ ที่ได้สั่งสมมานั้นนานนับแต่อดีต และเป็นตัวจัดการกับปัจจัยสี่ให้สามารถนำทรัพยากรไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน
- (3) ประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อ ซึ่งคอยควบคุมการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องมีความสุขตามครรลองเปรียบได้ดังกฎหมายชุมชน
- (4) ระบบผู้นำตามธรรมชาติ (ปู่เหล็ก, ปู่ทอง, ลาส่อ, ปราชญ์ผู้รู้) ที่เข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้นำและสืบทอดภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อต่าง ๆ ให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างราบรื่นตั้งแต่อดีต

แม้ในปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติจะมีอยู่ค่อนข้างจำกัด แต่ชุมชนก็มีการปรับแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้ชุมชนอยู่ได้ โดยยังไม่ทอดทิ้งวิถีแบบดั้งเดิมตามความเชื่อของบรรพชน ตามคำคมของชนเผ่าที่ว่า “ความดีไม่สูญพันธุ์” แต่กลับมีการผสมผสานให้เหมาะสมและดีขึ้น

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ : นายยาโพ จะดีก่อย

วัน/เดือน/ปีเกิด : มกราคม 2506 อายุ : 49 ปี

สัญชาติ : ไทย ศาสนา : พุทธ

ที่อยู่/ สถานที่ติดต่อ : 171 หมู่ 4 บ้านห้วยปาย ตำบลเวียงเหนือ

อำเภอ ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 58130

การศึกษาสูงสุด : ประถมศึกษาปีที่ 6 การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.)

ประสบการณ์/การทำงาน

ปี 2526 – 2546 ตำแหน่ง ปู่เหล็กประจำหมู่บ้านห้วยปาย

บทบาท เป็นช่างตีเหล็กในหมู่บ้านโดยจะตีเหล็กทุกชนิดให้กับคนในชุมชน
ทั้ง อุปกรณ์การเกษตร มีด ดาบ เป็นต้น

ประวัติผู้ช่วยนักวิจัย คนที่ 1

ชื่อ : นายปะกู จะดีก่อย

อายุ : 33 ปี สัญชาติ : ไทย ศาสนา : พุทธ

ที่อยู่/ สถานที่ติดต่อ : หมู่ 4 บ้านห้วยปาย ตำบลเวียงเหนือ

อำเภอ ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 58130

การศึกษาสูงสุด : -

ประสบการณ์/การทำงาน :

ปี 2540 – 2546 ตำแหน่ง เป็นกรรมการหมู่บ้าน และผู้ช่วยปู่เหล็ก

บทบาท ทำหน้าที่แทนปู่เหล็กในกรณีปู่เหล็กไม่อยู่

ประวัติผู้ช่วยนักวิจัย คนที่ 2

ชื่อ : นางไพศาล พุทธพันธ์

วัน/เดือน/ปีเกิด : วันที่ 20 มีนาคม 2519 อายุ : 30 ปี

สัญชาติ : ไทย ศาสนา : พุทธ

ที่อยู่/ สถานที่ติดต่อ : 93/4 หมู่ 2 ตำบลผาป่อง อำเภอเมือง

จังหวัดแม่ฮ่องสอน 58000

การศึกษาสูงสุด : ปริญญาตรี “บริหารธุรกิจบัณฑิต” วิชาเอก

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ประสบการณ์/การทำงาน :

ปี 2542 – 2543 ตำแหน่ง อาสาสมัคร มุลินธิอาสาสมัครเพื่อสังคม

บทบาท ให้ข้อมูลแรงงานสัมพันธ์กับกลุ่มสตรีผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรมภาคใต้ จังหวัดสงขลา

ปี 2543 – 2545 ตำแหน่ง อาสาสมัครมุลินธิเพื่อการพัฒนาเด็กโครงการเล่นเพื่อการพัฒนา

บทบาท ผู้อำนวยการความสะดวกในการเล่น กลุ่มเป้าหมาย เด็กพิเศษและเด็กในชุมชน ชนแออัด

ปี 2545 – ปัจจุบัน ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ภาคสนามโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

โดยชุมชน(Community Based Tourism-CBT) โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม

บทบาท สนับสนุนองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ลุ่มน้ำปาย 3 อำเภอ ในการเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว รวมถึงงานเครือข่าย และผลิตภัณฑ์ชุมชนในพื้นที่ 11 หมู่บ้าน